

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
EVLİLİK VE AİLE PSİKOLOJİ BİLİM DALI**

**KADIN ÖĞRETMENLERİN EVLİLİK DOYUMUNU
YORDAMADA İŞ AİLE ÇATIŞMASI VE
TÜKENMİŞİĞİN ROLÜ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ**

**Hazırlayan
Halil İbrahim ÖZTÜRK**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
EVLİLİK VE AİLE PSİKOLOJİ BİLİM DALI**

**KADIN ÖĞRETMENLERİN EVLİLİK DOYUMUNU
YORDAMADA İŞ AİLE ÇATIŞMASI VE
TÜKENMİŞİĞİN ROLÜ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ**

**Hazırlayan
Halil İbrahim ÖZTÜRK**

**Haziran 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Halil İbrahim ÖZTÜRK

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Kadın Öğretmenlerin Evlilik Doyumunu Yordamada İş Aile Çatışması ve Tükenmişliğin Rolü” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi 'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Halil İbrahim ÖZTÜRK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Koray DEĞİRMENCİ

KABUL ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ danışmanlığında Halil İbrahim ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Kadın Öğretmenlerin Evlilik Doyumunu Yordamada İş Aile Çatışması ve Tükenmişliğin Rolü” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Evlilik ve Aile Psikolojisi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

04/06/2018

JÜRİ:

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Üye :Doç. Dr. Dilek GENÇTANIRIM KURT

Üye :Doç. Dr. Kasım KARAMAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09/07/2018 tarih ve 27 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

09/07/2018
Prof. Dr. Celaleddin CELİK
Enstitü Müdürü

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Kadın Öğretmenlerin Evlilik Doyumunu Yordamada İş Aile Çatışması Ve Tükenmişliğin Rolü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin .../.../2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ... dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. .../.../2018

Adı Soyadı : Halil İbrahim ÖZTÜRK
Öğrenci No :
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Bilim Dalı :
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Öğrenci Adı/İmza
Halil İbrahim ÖZTÜRK

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

“Kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu yordamada iş aile çatışması ve tükenmişliğin rolü” konulu tezimi çok boyutlu fedakârlıklar yaptığım bir çalışma sürecinden sonra tamamladım. Bu çalışmamın sosyal bilimler alanına yararlı olmasını dilerim.

Öncelikle bugünlere gelmemde çok büyük katkıları olan aileme ve Yüksek lisans sürecimde yön gösteren ve Tez çalışmam süresince yoğun mesaisi içinde her zaman bana vakit ayıran, desteğini esirgemeyen, bu çalışmamı hazırlamamda çok büyük katkısı olan Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ’ a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarım boyunca destek olan arkadaşlarıma ve maddi ve manevi sabır gösterip her anımda yanımda olarak beni destekleyen eşim Ayşe ÖZTÜRK’e en derin duygularıyla teşekkür ederek bu çalışmamı ona ithaf ediyorum.

Halil İbrahim ÖZTÜRK

Kayseri, Mayıs 2018

KADIN ÖĞRETMENLERİN EVLİLİK DOYUMUNU YORDAMADA İŞ AİLE ÇATIŞMASI VE TÜKENMİŞLİĞİN ROLÜ

Halil İbrahim ÖZTÜRK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2018
Danışman: Asist. Prof. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

ÖZET

Bu araştırmada kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu yordamada iş aile çatışması ve tükenmişliğin rolü incelenmiştir. Ayrıca kadın öğretmenlerin evlilik doyumlarını yordamada iş aile çatışması, yaşam doyumu ve tükenmişliğin rolünün yaş, algılanan sosyo ekonomik durum, evlilik süresi, öğretmenlik süresi, evlilik şekli ve çocuk olma durumuna göre değerlendirilmesi ve değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını incelenmiştir. Betimsel araştırma modeli kullanılan araştırmada araştırma grubunu Kayseri ili Melikgazi, Kocasinan ve Talas ilçelerindeki 429 kadın öğretmen oluşturmuştur. Bu araştırmada veri toplamak amacı ile “Evlilik Yaşam Ölçeği”, “Tükenmişlik Ölçeği Kısa Form”, “İş Aile Çatışması Ölçeği” ve araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Veriler SPSS 23.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde tek yönlü çok değişkenli varyans analizi(Manova), Wilk’s Lambda testi, Post Hoc testi, Scheffle testi, Levene testi, Box-M testi ve Breusch-Pagan testi kullanılmıştır. Araştırmanın anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

Araştırma sonucunda çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerin evlilik doyumları çocuk sahibi olmayan kadın öğretmenlere göre daha düşük ve tükenmişlik puanları daha yüksek olduğu, kadın öğretmenlerin evlilik doyumunun en önemli yordayıcısının tükenmişlik düzeyleri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Evlilik Doyumu, İş Aile Çatışması, Tükenmişlik

THE ROLE OF WORK-FAMILY CONFLICT AND BURNOUT IN PREDICTING FEMALE TEACHERS' MARRIAGE SATISFACTION

Erciyes University, Institute of Social Sciences
PhD Dissertation, January 2018
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Halil İbrahim ÖZTÜRK

ABSTRACT

This study aims to identify the role of work-family conflict and burnout in predicting female teachers' marriage satisfaction. The study also aims to analyze whether female teachers' work-family conflict and burnout displayed any significant differences in predicting female teachers' marriage satisfaction according to age, perceived socio-economic status, marriage duration, teaching duration, type of marriage and having children. Research population of this study, which adopted a descriptive research model, is 429 women who lived in Melikgazi, Kocasinan and Talas towns. Data were collected through the "Marriage Life Scale" "Burnout Scale-Short Form" "Work-Family Conflict Scale" and the "Socio-demographic Form" developed by the researchers.

Data were analyzed using SPSS 23.0 package programming. Analysis of the data was performed using Multivariate Analysis of the Variance (Manova), Wilk's Lambda test, Post Hoc Test, Scheffle test, Levene test, Box-M test and Breusch-Pagan test. Significance level was taken.05.

Results showed that marriage satisfaction was lower and burnout score was higher in female teachers who had children in comparison to those who did not, and the most important predictor of female teachers' marriage satisfaction was the burnout level.

Key Words: Marriage Satisfaction, Work-family Conflict, Burnout

İÇİNDEKİLER

KADIN ÖĞRETMENLERİN EVLİLİK DOYUMUNU YORDAMADA İŞ AİLE ÇATIŞMASI VE TÜKENMİŞİĞİN ROLÜ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL ONAY	iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
-------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇALIŞMALAR VE LİTERATÜR TARAMA

2.1. AİLE VE EVLİLİK	13
2.1.1. Evlilik.....	13
2.1.2. Aile	15
2.2. EVLİLİK DOYUMU	15
2.2.1. Evlilik Doyumunu Etkileyen Faktörler	20
2.3. EVLİLİK DOYUMUNU AÇIKLAYAN KURAMLAR.....	21
2.3.1. Dinamik Hedef Teorisi	22
2.3.2. Psikodinamik Model.....	23
2.3.3. Biyolojik Kökenli Bağlanma Kuramı	23
2.3.4. Sosyal mübadele kuramı.....	24
2.3.5. Evlilikte Yükleme Kuramı.....	25

2.4. EVLİLİK DOYUMU İLE İLGİLİ TÜRKİYE’DE VE YURT DIŞINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	26
2.5. İŞ AİLE ÇATIŞMASI	33
2.5.1. İş-Aile Çatışması Kavramı ve Tanımı	33
2.5.2. İş-Aile Çatışmasının Nedenleri.....	34
2.5.3. İş-Aile Çatışması Biçimleri	35
2.5.3.1. Zaman Temelli Çatışma	36
2.5.3.2. Duygusal Gerilim Temelli Çatışma	36
2.5.3.3. Davranış Temelli Çatışma.....	37
2.5.4. İş-Aile Çatışması Kuramları	38
2.5.4.1. Telafi Kuramı.....	38
2.5.4.2. Taşma Kuramı	38
2.5.4.3. Bölünme Kuramı	39
2.5.4.4. Çatışma Kuramı	39
2.5.4.5. Araç Kuramı	40
2.5.4.6. Ekolojik Sistem Kuramı.....	40
2.5.5. Öğretmenlik Mesleği ve İş-Aile Çatışması	41
2.6. EVLİ KADIN ÖĞRETMENLER VE İŞ-AİLE ÇATIŞMASI	43
2.6.1. Çalışan Anne Olmak	45
2.6.2. Evli Çalışan Kadınlarda İş-Aile Çatışmasının Tükenmişliğe Etkileri	46
2.7. TÜKENMİŞLİK	48
2.7.1. Tükenmişlik	48
2.7.2. Duygusal Tükenme	49
2.7.3. Duyarsızlaşma.....	50
2.7.4. Kişisel Başarı.....	50
2.7.5. Tükenmişliğin Belirtileri.....	50
2.7.6. Tükenmişliğin Dönemleri	51
2.7.7. Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler	52
2.7.8. Tükenmişliğin Sonuçları.....	53

2.7.10. Tükenmişliğin Aile Hayatı Üzerindeki Etkileri	53
2.7.11. Tükenmişlik Konusunda Yapılan Araştırmalar	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM.....	62
--------------------	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR	69
-----------------------	-----------

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma.....	79
5.2. Öneriler	84
KAYNAKÇA	85
EKLER.....	94
ÖZ GEÇMİŞ.....	97

KISALTMALAR

EYÖ : Evlilik Yaşamı Ölçeği

İAÇÖ : İş Aile Çatışması Ölçeği

SPSS : Statistical Packages for Social Science

TÖ : Tükenmişlik Ölçeği

TÖ-KF : Tükenmişlik Ölçeği Kısa Form

TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.	Araştırma kapsamına giren kadın öğretmenlere ilişkin betimsel istatistikler	70
Tablo 2.	Yaşa Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	71
Tablo 3.	Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	72
Tablo 4.	Algılanan Sosyoekonomik Düzeye Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	72
Tablo 5.	Algılanan Sosyoekonomik Düzey Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları	73
Tablo 6.	Evlilik Süresine Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	74
Tablo 7.	Öğretmenlik Süresine Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	74
Tablo 8.	Evlilik Şekline Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	75
Tablo 9.	Çocuk Olma Durumuna Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	76
Tablo 10.	Çocuk Olma Durumuna Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	76
Tablo 11.	Evlilik Doyumu Puanlarının Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları.....	77

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Aile kavramı ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar XIX. yüzyılın sonlarına doğru yapılmaya başlamıştır. “Ayakta kalma” uğraşının verildiği insanlığın ilk zamanlarında aile yapısı, “bir arada yaşama” esasına dayanıyordu. Aile üyelerinin kurduğu ortak yaşam alanında ekonomik, sosyal, güvenlik, korunma, dini sebepler ve üretim gibi etkenler birlikteliği güçlendirici faktörler olarak sıralanabilir. Ayrıca ortak yaşam alanında birlikte yürüttükleri faaliyetler sorumluluk duygusunu da geliştirdi (Özgüven, 2000: 25). Aile kavramını günümüz koşullarına göre tanımlamak istediğimizde 4000 yıllık bir tarihe sahip olan bu kurumun; kural ve ilkelere uygun hareket edilen ve "evlilik" dediğimiz akde dayanan kurum olduğunu söylemek mümkündür. Tarihi sürecine baktığımızda Mısır'da M.Ö.2000’li yıllarda karşımıza çıkan bir kurum olarak evlilik, sosyal yapının düzenini, gelenekler ile kültürün devamlılığını, yeni kuşakların bakım ve eğitim gereksinimlerinin karşılanmasını bir kurum biçiminde geçmişten günümüze devam ettirmiş; devlet, dinî kurumlar ve toplum tarafından da destek görmüştür (Yıldırım, 1992).

Alan yazına bakıldığında, evliliğin birçok farklı yazar tarafından farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Kottak’a (2001) göre evlilik, kadın ve erkek arasında gelişen ve toplumun onayladığı ilişki olarak ifade edilmiş; Özügürlü (1985) ise toplumun onaylaması neticesinde ortaya çıkan bir sözleşme ve cinsel gereksinimlerin etik olarak doyurulduğu bir kaynaşma şeklinde tanımlamıştır. Evlilik, toplumun düzenini sağlayan, kurallara uygun olarak onaylanmış bir bağın oluşturulması ve toplumun devamını sağlayan doğum hadisesinin gerçekleşebilmesi için yaşanan cinsel ilişkinin meşruluk kazanması olarak açıklanmaktadır (Güvenç, 1984). Evlilik, kişinin yaşamış olduğu güzel duygular sonucu hissettiği mutluluğun kaynağı ve bu duyguların kişiliğinin gelişiminde etkili bir faktör olarak ortaya çıkması ve kişinin benliğini

kendisine uygun gördüğü bir başkasının benliğiyle birleştirmesine olanak tanıyan, kişiliğinin gelişimine katkıda bulunan ve onu mutlu eden bir kurumdur (Fowers, 1993 ve Glenn,1991) . Karı-koca olarak kadın ile erkeği birbirine yaklaştıran evlilik, bir ilişkiler sistemi, kurumsallaşmış bir yol, gelecek nesle belirli bir statü sağlayan ve devletin üzerinde sosyal açıdan hak ve iddiaya sahip olduğu kanuni bir ilişkidir. Eş ve çocukların hak yükümlülükleri bu ilişki biçiminde kanunlarla olduğu kadar gelenek, inanç ve sosyal kurallarla da belirlenmiştir (Özgüven, 2000)

Arasında medeni kanunda yer alan aile hukuku hükümlerine bağlı olarak oluşturulmuş bir yaşam ortaklığıdır” biçiminde tanımlanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (1989) evliliği “toplumsal kurallara uygun olarak örf ya da medeni hukuk bakımından kabul edilir bir bağın oluşturularak, aile kurumunun içinde bulunduğu toplumca onaylandığı bir olgudur” ifadesiyle açıklamaktadır. Türk Medeni Kanunu (2001)’na göre ise evlilik; iki farklı cinsiyet

Evlilik kurumu, “aile” kavramının temeli olarak görüldüğü için sosyal ve bireysel açıdan birçok sorumluluğu da düzene koymaktadır. Aile sosyal bir grup, sosyal bir alt sistem, bir kurum, olarak ifade edilmekte; evlilikse erkek ve kadının hayatı bölüşmek için gerçekleştirdikleri bir sözleşmedir. Evlenme neticesinde kurulan ailede çiftler, evlenme sözleşmesinin öngördüğü bağlılık ve karşılıklı olarak verdikleri destek sözü kapsamında hayatın güç ve zevkli yönlerini paylaşarak yeni nesillerin oluşmasını sağlarlar (Türküm, 2000). Evliliğin niçin gerekli olduğu düşünüldüğünde, evlilik hayatının, iki cinsin psikolojik, sosyal ve biyolojik ihtiyaç ve güdülerini gidermeyi amaç edindiği görülmektedir. Evliliğin ana fonksiyonlarından olan ve biyolojik bir ihtiyaç şeklinde ifade edilen cinsel dürtüyü tatmin etmek, evliliğin en önemli görevlerinden birisidir. Evlilikte eşler arasında sosyal ihtiyaçlardan güven duygusu oluşmalı, dayanışma halinde bulduklarını hissetme, korunma, ileriki yaşantılarına güvenle bakabilme, toplum içinde bir yer edinebilme, birbirlerine karşı kıvanç ve onur duygularını hissedebilme gibi, kişilerin destek, korunma ve hayatla ilgili ihtiyaçlarını da giderme imkânı bulurlar. Evlilik kurumunda birçok psikolojik gereksinim de giderilmektedir. Kadın ve erkek olarak her bireyin sevgiye, beğenilmeye ihtiyacı vardır. İnsanlar açısından en önemli ihtiyaçlardan olan sevgi, özellikle evlilik kurumunda doyumunu yakalamakta, partnerler kendilerini birbirlerine adamakta, tatlı ve acı anlarını paylaşabilmekte ve birliktelik hazzını hissetmektedirler (Özgüven, 2009). Özetle, bir

kadınla erkeğin hayatlarını paylaşabilmeleri, karşılıklı gereksinimlerini doyurabilmeleri, birbirlerinin olgunlaşmasına ve gelişimine fayda sağlayabilmeleri evliliğin ve aile yaşantısının dayanağını oluşturur. Birbirinden farklı kültürlerde evlilik olgusuyla evrensel bazda karşılaşılması evliliğin toplumda birtakım sorumlulukları yerine getirmesinin nedenidir. Bacanlı (2001)'ya göre insanların kendi soylarını sürdürmek için gerekli bir sosyal kurum olan evlilikte kişi bu yolla soyunu sürdürmeyi garanti altına almıştır. Bu derece öneme sahip olan kurumun sürekliliğinin nasıl sağlanacağına yönelik görüşler uzun senelerden beri tartışılmaktadır. Son zamanlarda evlilik kurumuyla ilgili olarak bu kurumun hastalandığı, hatta öldüğü ileri sürülmüştür. Bunun için de evlilik kurumunda etkili olan değişkenlerin tespit edilmesi konusu psikoloji alanında değerlendirilecek önemli konular arasına alınmıştır.

Hawkins (2005)'e göre insan yaşamındaki kişilerarası ilişkiler içinde en önemli görülen evlilik, bazı insanlar tarafından doyum ve mutluluk kaynağı olarak algılanırken, bazı insanlar için de birçok olumsuz durumu ortaya çıkarmaktadır. Problemliliği devam ettirmenin yaşamdaki doyumunu, genel sağlığı, benlik saygısını ve genel mutluluğu olumsuz açıdan etkilediği araştırma sonucunda görülmüştür. Araştırma sonuçlarına bakıldığında kişilerin iyi bir evliliğe sahip olması, ekonomik ve iş açısından güven sağlayan diğer doyum kaynaklarına göre evliliği daha fazla öne çıkarmıştır. Bununla birlikte konu farklı yönüyle ele alındığında, evlilikte ortaya çıkan problem ve stresin eşleri ve çocukların fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklarını olumsuz olarak etkilediği belirlenmiştir (Kışlak, 1997).

Aile yaşantısının devam etmesi evliliğin devam etmesine dolayısıyla evlilik doyumuna bağlıdır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde evlilik doyumunu hakkında, evlilikteki kaliteyi değiştirebilecek çok farklı unsurların bulunduğu görülmüştür. Evliliğin pek çok unsurdan etkilendiğini gösteren araştırmacılar, evliliğin incelenmesinde, tanışma süresi, evlilik süresi, çocuk sahibi olma durumu, evlilik yaşı, evlilik biçimi, cinsiyet, yaş gibi unsurların göz önünde tutulması gerektiğini belirtmişlerdir (Rogers, 1996; Rogers ve Holmbeck,1997; South ve Lloyd, 2005). Thompson (1993), araştırmasında, cinsiyet rollerinin ve cinsiyetin aile içi görevleri yerine getirmede ve karar almada önemli bir etken olduğunu, bu unsurun eşler arasında oluşan evlilik doyumunu ve ilişkiyi değiştirdiğini ifade etmektedir (Çelik, 2006).

Geçtan'a (1990) göre, son zamanlarda toplumsal şartlarda meydana gelen farklılaşmalar, genç bireylerin halen evliliğe karşı olumlu görüşler ortaya koymasını sağlamaktadır. Fakat, bu olumlu bakış açısıyla başlayan evlilikler maalesef çoğu zaman beklentilere cevap verememektedir. Geçtan'a (1990) göre evlilik, başladığı andan itibaren kişiye sorumluluk veren ve ilişkiyi devam ettirmenin çok da kolay olmadığı bir yapıdır. Mutluluk beklentisiyle evliliğe yönelen gençlerin beklentilerinin yanıtlanmaması, evlilikte başarı kazanamamasına yol açabilmektedir. Erken yaşta evlenme, boşanmalarda etkili faktörlerden biridir. Küçük yaşta evlilik yapan kişilerin daha erken zamanda boşanmayı düşündüklerini yapılan birçok araştırma açıklamaktadır. Bunun sebebinin ise çiftlerin yeterli olgunluğa ulaşmadan ve erken yaşta evliliğe karar vererek sosyal kimliğini kazanmadan evlenmeleri, ayrıca bu sebeplerle gerçekleştirilen evliliklerin mutsuzlukla sonuçlanması boşanmaları ortaya çıkartmaktadır (Çelik, 2006).

Son zamanlarda büyük ölçüde yaşanan kültür değişimleri ve değişen sosyal yapı iş-aile arasında ortaya çıkan çatışma olgusunun son yıllarda değişik disiplinlerde araştırma konusu olarak dikkat çekmesinin temel sebebidir. Özellikle geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru değişim, her bir aile bireyine ait daha fazla bireysel sorumluluğun olması, kadınların iş hayatına katılımının artması, kentlerde yaşamın zorlaşması, aile içi işlere destek veren ebeveynlerden uzaklaşılması; işin çalışanlardan daha fazla etkinlik, verimlilik, sadakat ve bağlılık beklerken aile bireylerinin birbirlerinden daha fazla ilgi ve sevgi beklentilerinin olması gibi sebeplerle iş ile aile arasındaki gerilim artabilmektedir. Bu artış, örgütsel ve bireysel düzeyde etkilere sebep olduğundan araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Giray ve Ergin (2006)'e göre bireyler, aile veya iş hayatlarından herhangi birine ait sorumluluk ve görevlerine daha fazla zaman ve enerji ayırdıkları zaman, bu role daha fazla bağlılık göstermiş olmaktadır. Bu durumda, diğer tarafı ihmal ederek o tarafla ilgili sorumluluk ve yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirememektedirler. Böylece kişilerin, ihmal edilen tarafa bağlı olarak iş-aile ya da aile-iş çatışması yaşamaları kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Yani, kişilerin iş ile ilgili yükümlülüklerinin yerine getirilmesi sırasında, aile ile ilgili rolleri olumsuz etkilendiğinde iş-aile çatışması; aile yaşantısındaki rollerin yerine getirilmesine bağlı olarak iş yaşantısındaki rollerinin engellendiği durumda işe aile-iş çatışması yaşanmaktadır.

Geniş aileden çekirdek aileye doğru geçiş, aile huzurunu ve bütünlüğünü devam ettirme konusunda her bir aile üyesine daha fazla sorumluluk ve yükümlülük getirmiştir. Modern çekirdek ailenin önemli karşıtlamı, bir taraftan aile içindeki bireyler arasındaki rol beklentilerinin çeşitlenerek artışı sürerken, diğer taraftan çalışan insanların örgütsel hayatlarındaki rol beklentilerinin de giderek çoğalmış olmasıdır. Çağdaş örgütsel düzende, özellikle evlilik ve aile sorumlulukları olan çalışanların hayatında biri aile odaklı, diğeri örgüt odaklı olmak üzere iki önemli çekim merkezi söz konusu olmaktadır. İş veya aile hayatından gelen talepler birey için oldukça önemli kabul ediliyorsa veya bu beklentiler yerine getirilmediği takdirde olumsuz sonuçlara sebep olabilecek türden işe bireyin yoğun olarak iş-aile ya da aile-iş çatışması yaşama ihtimali yüksektir (Harr vd., 2003).

İş-aile çatışması literatüründe, çatışmanın yaşanmasının temeli olarak üç boyuttan söz edilmektedir. Bunlardan ilki, bireyin bir rolü yerine getirirken harcadığı zamanın diğer rolü için ayırması gereken zamana engel olması durumudur. İkincisi, bireyin hayatının bir alanındaki rollerini yerine getirirken yaşayabileceği zihinsel veya duygusal gerginliklerin hayatının diğer alanlarındaki rollerini yerine getirmesine engel olmasıdır. Üçüncüsü işe bir rol için gerekli olan davranış kalıplarının, diğer rolün davranış kalıplarıyla uyumlu olmaması durumunda ortaya çıkacak olan iş-aile çatışmasıdır. Pek çok çalışmada ele alınan bu üç boyut; zaman esaslı çatışma, zihinsel veya duygusal gerginlik esaslı çatışma ve davranış esaslı çatışma olarak bilinmektedir (Elloy ve Smith, 2004: 20).

Toplum yapısı değiştikçe genelde ev kadınlığı statüsünde olan kadının, çalışma hayatında da aktif rol oynamaya başlamasıyla, kadının ev ve iş dengesini nasıl ve ne derece kurabildiği sorusu akla gelerek araştırmalara konu olmuştur. Araştırmalardan elde edilen bulgular bu dengenin kurulmasında, çocuk sahibi olunup olunmadığı, sahip olunan çocuk sayısı, işin çeşitliliği gibi çeşitli değişkenlerin rol oynadığını ortaya koymaktadır. İş ve aile dengesi kurularak çatışmayı en aza indirmek kişisel mutluluğun elde edilmesi ile birlikte hem işte hem evde gösterilebilecek performansın da en istenilen seviyede tutulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Her rol belirsizliği gibi, farklı roller arasındaki uyumsuzluk ve çatışma durumu da çok ciddi bir gerilim kaynağıdır. Türkçe'deki "iki arada, bir derede kalmak" deyiminin

anlattığı gibi, ailevi sorumluluk ve yükümlülükleri bulunan çalışanların, aile kurumu ile örgüt kurumu arasındaki rol davranışlarındaki çelişkilerden kaynaklanan gerilimler, normal şartlarda yaşanmaması gereken bir enerji kaybına ve bitkinliğe yol açmaktadır. Çalışan insanların, başta aile ve çalışma hayatlarındaki gerilimler olmak üzere, birçok değişkenin karşılıklı etkileşimi sonucunda meydana gelen yüksek orandaki fiziki, duygusal ve zihinsel enerji kayıplarına genel olarak "tükenmişlik" denmektedir.

Günümüz çalışma hayatında sıklıkla gözlemlenen bir sorun olan tükenmişlik ilk kez 1970'li yıllarda sosyal bir problem olarak ele alınmaya başlanmıştır. Tükenmişliği "mesleki bir tehlike" olarak ele alan Freudenberger, kavramı tanımlayan ilk bilim adamıdır (Sağlam, 2011: 408). Freudenberger (1974: 159)'e göre tükenmişlik, "başarısız olma, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireylerin iç kaynaklarında tükenme durumudur. Özellikle insanların sıkıntılarının olduğu zamanlarda onlarla yoğun bir şekilde uğraşmanın yarattığı kronik duygusal gerginliğin sonucunda ortaya çıkan tükenmişlik bir tür iş stresi olarak ele alınabilir. Stresin pek çok sonucuna benzer sonuçları olsa da tükenmişliği stresten ayıran en önemli nokta sosyal etkileşim sonucunda doğan bir durum olmasıdır (Maslach, 2003: 2).

Tükenmişlik, bireyleri ve çalışma yaşamını önemli düzeyde tehdit etmektedir. Yoğun iş talepleri, iş alanında ilerleme olanağının olmaması, aşırı iş yüküne rağmen yeterince ödüllendirmenin bulunmaması, iş üzerinde kontrol sahibi olunmaması gibi durumlar çalışma yaşamında oldukça yıpratıcıdır (Akten, 2007: 1). Bu gibi durumlar tükenmişlik sendromunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

İş yaşamındaki zorluklara bir tepki olan tükenmişlik, insana hizmet eden mesleklerde daha sık görülür. Tükenmişlik, işten ayrılmalara, işteki verimin düşmesine ve işe olan bağlılığın azalmasına yol açmaktadır (Azizoğlu ve Özyer, 2010). Tükenmişlik, kişinin hizmet verdiği insanlarla ve meslektaşları ile verimli bir şekilde çalışmasına engel olmaktadır.

Tükenmişlik benzer belirti ve etkilere sahip olmasından dolayı stres ve depresyon ile karıştırılabilir. Pines ve Aranson (1981) stresin, tükenmişlik sendromunu tanımlamak için kullanılan bir kavram olduğunu ve tükenmişlik sendromunun sadece nedenlerinden bir tanesi olduğunu belirtmişlerdir. Maslach ve Jackson'a (1984) göre, depresyon, yaşamın tüm alanından etkilenen ve tüm alanını etkileyen bir ruhsal bozukluk iken

tükenmişlik sendromu, çalışanın iş ilişkileri ve iş koşulları nedeniyle duygu ve düşüncelerinde meydana gelen değişimleri ifade etmektedir. Depresyona yoğun suçluluk duygularının eşlik ettiğini, tükenmişlik sendromunun işe öfkeden kaynaklandığını söyleyerek depresyon ile tükenmişlik arasındaki farklılıkları ortaya koymuşlardır (Şahinoğlu, 2010).

Tükenmişliğin etkileri, bireyin iş yaşamı dışında özel yaşamına da yansımaktadır. Duygusal açıdan yorgun-tükenmiş bir kişi, işte ve evde gergin, rahatsız ve fiziksel olarak da yorgun olmaktadır. Tükenmişlik yaşayan birey, evde geçirdiği zamanların çoğunda iş hakkında konuşur ve sadece şikâyetlerinden bahseder hale gelebilmektedir. Evdeki huzursuz ortam, aile krizlerine, ciddi evlilik sorunlarına neden olabilmektedir. Evdeki bu huzursuzlukların işteki stresten kaynaklandığı bazen bilinmeyebilir ve aile üyeleri, çalışan kişilerin iş hayatına verdikleri değeri kıskanabilirler. Bazı durumlarda iş hayatında başarı için aile yaşamından ödünler verildiği bile gözlenmektedir (Dinç, 2008: 65).

Temelinde aile ile ilgili rol davranışları ile örgütsel taleplerin çelişkilerinin yer aldığı iş-aile çatışmasının yol açtığı tükenmişlik, bireysel, örgütsel ve hatta toplumsal boyutta birçok olumsuz sonuca neden olması bakımından çok ciddi bir yönetim sorunu olarak ele alınmakta ve bu alandaki araştırmalara konu olmaktadır. Bu çerçevede, "aile-örgüt" arasındaki rol gereklerinin ifası sırasında doğabilecek gerilime dair tükenmişlik olgusu büyük ölçüde "ailevi sorumluluk ve yükümlülükler" ile "örgütsel beklentilerin" yerine getirilmesi bağlamında yaşanan rol çelişkisi ve çatışmalardan kaynaklanmaktadır.

Eskisine göre oldukça farklı zamanlarda farklı yerlerde ve farklı davranış kalıpları içinde çalışmak durumunda olan bireyler için aile faktörü de önemini korumuştur. Zaman ve mekân olarak birbirinden ayrılan bu iki sosyal yapıda dengeyi korumak bireyler, örgütler ve hatta toplumlar için oldukça önemlidir. Normal şartlarda her bir kişi belirli bir aile ortamında dünyaya gelir ve kendi toplumunun bir bireyi olarak hayatını yaşar. Sosyal bir varlık olarak bireylerin bütün sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri davranışlarının temelinde aile olgusu vardır. Ayrıca, pek çok kimse için aile, her türlü olumsuzluk durumunda kendilerini en güvende hissettikleri yerdir. Bununla birlikte, insanların mutlaka bilgi, beceri ve yeteneklerine göre çabalamak suretiyle üretim yapabilecekleri ve hayatlarını sürdürmek için belirli ölçüde gelir elde

edebilecekleri iş örgütlerine de ihtiyaçları vardır. Aile ve iş gibi insan hayatında çok büyük önemleri olan sistemlerin belirli bir denge içerisinde bulunması çalışanların mutluluğu ve üretkenliği bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Giderek zorlaşan yaşam koşulları, bireyleri yoğun bir iş hayatının içine sürüklemektedir. Artan ihtiyaçları karşılayabilmek için, eşlerden her biri iş yerinde daha uzun süreler geçirmeye ve sosyal çevreye daha az zaman ayırmaya başlamaktadır. Böylelikle günün büyük bir kısmını oluşturan iş yaşamının, çalışan bireyin psikolojik durumu üzerindeki etkisi de büyümektedir. İş yaşamındaki stres, çalışma süresi, çalışma koşulları, ücret ve müdür baskısı gibi birçok nedenden kaynaklanabilir. Yoğun ve sürekli olarak stres altında kalmak tükenmişliğe yol açabilmektedir.

Yapılan araştırmalarda kadın öğretmenlerin iş ve aile ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında stres altında olduğu ile ilgili çeşitli bulgular olduğu görülmüştür. Öğretmenlerden günümüzde, kişileri hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı topluma yetiştirmeleri ve sosyal yaşantıdaki farklı problemlerle ilgilenmeleri beklenmektedir. Öğretmenler, bu zor ve yorucu görevi yürütürken karşılığında çoğunlukla uygun olmayan şartlarda öğretim sürdürmeye uğraşmakta, görevlerinde kendilerini yetiştirebilecekleri imkanlar sağlayamamakta ve pek çok ülkede çok düşük maaş karşılığında görev yapmaktadırlar. Bununla birlikte görevleriyle alakalı olarak kendilerini olduğundan çok ilerletmemekte, pek çok öğretmen göreve başladıktan kısa bir zaman sonra öğrencileri, görevleri ve kendileriyle ilgili olumsuz düşünceler oluşturmaya başlamaktadırlar (Schwab ve diğ., 1986). Bu olumsuz etkinin, sorumluluk alanı daha çok olan evli kadın öğretmenlerde görülmesi ise beklendik bir durumdur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; kadın öğretmenlerin evlilik doyumlarını yordamada iş aile çatışması, yaşam doyumu ve tükenmişliğin rolünün birtakım değişkenlere göre değerlendirilmesi ve değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığının belirlenmesidir.

Alt Problemler

1. Kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri ekonomik açıdan kendini değerlendirmelerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri evlilik süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Kadın öğretmenlerin öğretmenlik yılları ile evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri öğretmenlik süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri evlilik şekline göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Kadın öğretmenlerin ile evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri çocuklarının olup olmama durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
7. İş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu ne derece yordamaktadır?

Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Bu araştırmada öncelikle kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, iş aile çatışması ve tükenmişliklerinin bazı demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Daha sonra ise kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu yordamada iş aile çatışması ve tükenmişliğin ne derece etkili olduğu araştırılmıştır.

Sanayi devriminden sonra kadınlar iş hayatına daha aktif olarak atılmış ve topluma ekonomik olarak katkı sağlayacak işlerde çalışmaya başlamışlardır. Nüfusumuzun yarısından çoğunu oluşturan kadınlar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de üretici olarak birçok alanda ekonomik olarak var olduğunu göstermektedir (Kocacık ve

Gökkaya, 2005; Kaya, 2009). Kadınların iş hayatında girdiği bu aktif rollerden birisi de öğretmenlik mesleğidir.

TUİK tarafından 2013 yılında yapılan bir araştırmaya göre okul öncesi eğitimde çalışan öğretmenlerin %94'ünün, ilkokulda çalışan öğretmenlerin %57'sinin, ortaokulda çalışan öğretmenlerin %52'sinin ve lisede çalışan öğretmenlerin işe %44'ünün kadın olduğu görülmüştür. Memur Sen'in 2015 yılında yaptığı bir araştırmaya göre işe ülkemizde çalışan tüm öğretmenler içerisinde kadın öğretmenlerin oranının %55 olduğu görülmüştür. Tüm bu veriler kadın öğretmenlerin eğitim sistemi içerisinde çoğunlukta olduğunu göstermektedir.

Kadınların iş hayatına atılması ile birlikte geleneksel rollerinden farklı bazı sorumlulukları da yerlerine getirmeleri gerektiğinden geleneksel kadın ve erkek rollerinin aile içinde yeniden belirlenmesi gerekmiştir. Ancak çoğu zaman kadınlar çalışma hayatıyla aile hayatında yürüttüğü rolleri aksatmadan yapmak mecburiyetinde bırakılmıştır (Fidan, 2005). Aileyle iş arasında çatışma yaşayan kadın, iş-aile unsurları arasında uyum sağlamada problemler yaşayabilmekte, sorumlulukları başkalarına yaptırarak paylaşmaktadır (Çarıkçı vd. , 2010) . Dolayısıyla kadının çalışma hayatına atılması sebebiyle ortaya çıkan problemleri inceleyen araştırmalar da yapılmaktadır (Öztürk, 2008; Kocacık, Gökkaya, 2005; Çarıkçı vd., 2010; Fidan,2005; Usluer, 2000; Ballica, 2010). Fakat ortada olan iş-aile uyumuyla ilgili özellikle kadın öğretmenleri içeren çok sayıda çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Kadınların çalışma ve aile hayatı ile ilgili çatışma yaşamaları toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı daha fazla olmaktadır. Bu konuda Cinamon ve Rich (2005), iş-aile arasındaki yaşam dengesiyle alakalı araştırmalarda öğretmenlerin konu olarak incelenmemesi iki nedene bağlamıştır. Bu nedenlerden ilki, öğretmenlik mesleğinde aile içindeki rollere daha çok kıymet gösteren kadın öğretmenlerin baskın şekilde olmasıdır. İkincisi de öğretmenliğin iş ile aile konularında oluşan görevlerin kaynaştırılabildiği bir iş şeklinde algılanmasıdır. Bu kadar öneme karşın alan yazın incelendiğinde kadın öğretmenlerin evlilikleri ile ilgili yeterli araştırmanın yapılmadığı görülmüştür.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın yapısında yer alan ya da araştırmacının bu çalışma için öngörülen önemli sınırlılıkları şu şekildedir:

1. Araştırma katılımcıları, Kayseri merkez ilçeleri olan Melikgazi, Talas ve Kocasinan ilçelerinde görev yapan kadın öğretmenleriyle sınırlı kalmıştır.
2. Araştırma, konuyla ilgili ölçme araçlarının sunduğu verilerle sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışmanın planının yapılarak sürdürülmesinde ve ortaya çıkan bulguların değerlendirilmesinde aşağıdaki varsayımlardan yola çıkılmıştır.

1. Araştırma dahilinde yararlanılan ölçme araçları, çalışmanın maksadı ve mahiyetine göre ayarlanmıştır.
2. Kullanılan ölçekler geçerli ve güvenilir ölçme araçlarıdır.
3. Çalışmada yer alan öğretmenler, yararlanılan ölçme araçlarında bulunan soruları istekli olarak, samimi ve içten biçimde yanıtladıkları kabul edilmiştir.
4. Araştırma örnekleminin evreni temsil ettiği kabul edilmektedir.

Tanımlar

Çalışma kapsamında kullanılan terimlerin anlamları ile ilgili açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

Evlilik doyumu:

Kişinin evlilikte kurduğu ilişkisindeki ihtiyaçlarını giderme derecesine dair oluşturduğu algısıdır. Bu durum, evlilikten edinilen genel anlamda tatmini belirttiği gibi, evlilikte ortaya çıkan cinsellik ve arkadaşlık sonucu oluşan doyuma benzer özel durumları da belirtmektedir (Spanner ve Lewis, 1980).

İş aile çatışması:

İşe dair etkinliklerin aile hayatına karışmasıdır (Netenmeyer, Boles ve McMurrian, 1996:400). Ayrıca... Şöyle tanımlamıştır.

Tükenmişlik:

Uzun süredir kişide görülen fiziksel bitkinlik ve yorgunluk duyumu, çaresiz ve umutsuzluk duygularını ihtiva eden fiziksel, ruhsal ve duygusal belirtilerdir (Maslach ve Jackson, 1981)

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇALIŞMALAR VE LİTERATÜR TARAMA

İkinci bölümde öncelikle evlilik ve aile kavramlarına, daha sonra çalışmanın ana değişkeni durumunda olan evlilik doyumu ve evlilik doyumunu açıklayan kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. İkinci olarak evlilik doyumuyla ilişkisi değerlendirilen iş aile çatışması ve tükenmişlik kavramları kuramsal olarak ele alınmıştır. Son olarak alan yazında bu konuda yapılan çalışmalara yer verilmiştir

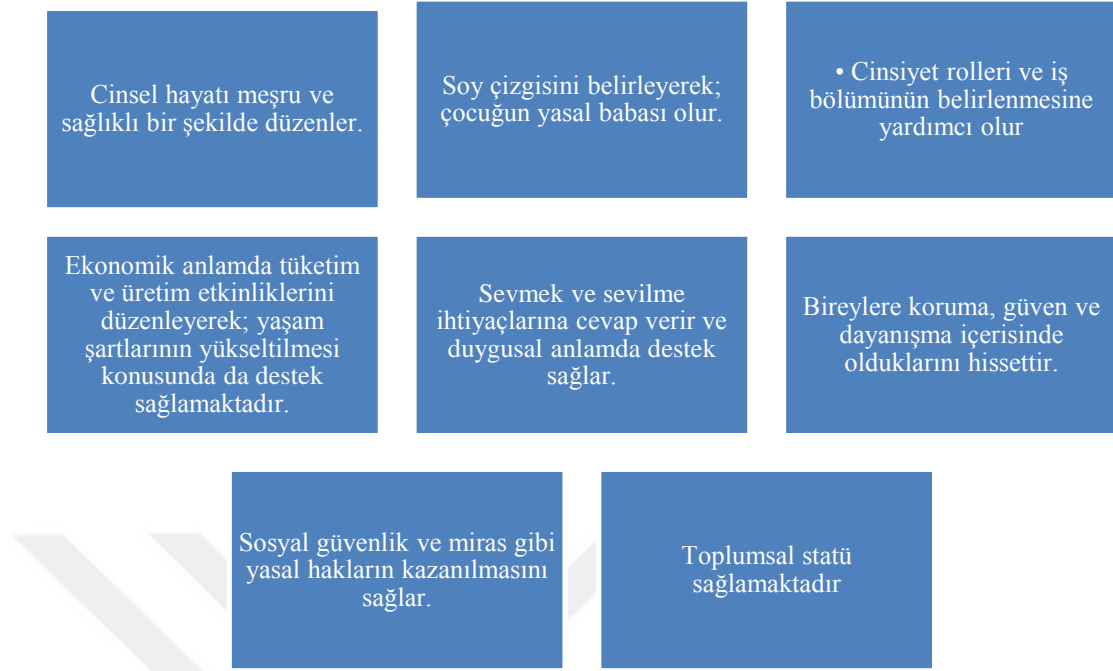
2.1. AİLE VE EVLİLİK

2.1.1. Evlilik

Evlilik, kadın ve erkek arasında verilen bir sözün toplum namına devletin de takip ettiği ve üzerinde yetki ve kontrol hakkına sahip olduğu ilişki sistemine denir. Evlilik, aile teriminden daha belirgindir. Aile bir grup veya örgüt, evlilikse iki kişinin bir arada yaşama, çocuk yapma ve hayatı paylaşma gibi amaçlar ile oluşturulur (Güleç, 2012). Sosyal anlamda bir kurum niteliği gösteren ve toplumun tekrar çoğalmasını amaçlayan evlilik, ailenin temelini oluşturur (Budak, 2000).

Evliliğin kişisel ve sosyal işlevleri değerlendirildiğinde; evlilik hayatının erkek ve kadının psikolojik ve biyolojik bazı ihtiyaç ve güduları doyumunu hedeflediği görülmektedir (Özgüven, 2000). Toplum için bu işlevlerin yerine getirildiği bir evlilik kurumuna bireylerin yönelme sebeplerine bakıldığında; bireylerin evlenme sebepleri arasında insanların genel olarak evli olmaları, ekonomik faktörler, yalnızlıktan kurtulmak, cinsel doyumun meşru olarak sağlanması, bağımsızlık ve statü kazanma ve sahiplenme gibi birçok etmen bulunmaktadır (Durak, 2004).

Evlilikte, toplumsal ve kişisel olarak birçok işlev yerine getirilir. Bu işlevler (Güleç, 2012):

Yukarıdaki tanımlamalardan da hareket ederek, aile ve evlilik yaşanan ortama göre ve tercih edilen şekillere göre çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir. Bu çeşitleri aşağıda görmek mümkündür:

Evlilik Türleri

- Oturulan Yere Göre;
- Matrilokal: Erkeğin kadının ailesinin evinde oturması (iç güveyliği)
- Patrilokal: Kadının erkeğin ailesinin evinde oturması.
- Neolokal: Kadın ve erkeğin ailelerinden ayrılarak ayrı ev açmalarıdır.
- Eş sayısına göre;
- Monogami: tek eşle evlilik
- Çok eşle evlilik: kendi içinde ikiye ayrılır:
- Poliandri: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesi.
- Polijini: Bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi.
- Eşin seçildiği gruba göre:
- Endogami: akraba arası evlilik
- Egzogami: akraba dışı evlilik.
- Otorite ilişkilerine göre evlilik
- Patriyarki
- Matriyarki
- Soy ve secere ilişkilerine göre
- Patriliyal
- Matriliniyal
- Biyeteral

Kaynak: Bağlı ve Sezen, 2005: 12.

2.1.2. Aile

Toplumun temelini oluşturan aile, sağlıklı nesillerin yetiştiği bir ocak, sadakat, sevgi, güven ve saygı ortamının oluşturulduğu bir müessesedir. Karşılıklı olarak hak ve ödevlerin bulunduğu bireylerin oluşturmuş olduğu bir kurumu ifade etmektedir. Bir toplumda ailenin sağlıklı ve sağlam temellerde olması, o aileden oluşan toplumun da sağlıklı ve sağlam olmasını sağlayacaktır (Özkan, 2014). Aile kurumu, bir çocuğun büyüyerek toplumun üyesine dönüştüğü, insanların güven, şefkat ve saygı ile birbirine bağlı olduğu bulunduğu; toplumun temelini atıldığı ve geleceğinin biçimlendiği yerdir (Ulu, 2003). Bu sebeple geleneksel kültür anlamında aile bağlarının, insanları birlikte yaşamalarına neden olan bir faktördür. Bunun en büyük nedeni de toplumun değer yargılarının, normatif kural ve sosyalizasyonun yoğun ve ciddi olarak yaşandığı toplumsal kurum olmasıdır (Bağlı ve Sever, 2005: 10). Neredeyse tüm kültürlerde toplum için değerli olan aile kurumu, birbirleri ile biyolojik, sosyal ve psikolojik ilişkiler içerisinde olan ve bazı sorumlulukları olan bireylerden oluşmaktadır. Ailede, karı-koca alt sistemi, anne ve baba alt sistemi ve kardeşler alt sistemi şeklinde üç alt sisteme ayrılmaktadır. Evlilik ile oluşan eşlerin alt sistemi, anlamlı kişilerarası ilişkilerden biri olarak kabul edilir (Kılıç, 2009). Eşler arasındaki ilişkinin iyi olması mutlu aile ortamı sağlayarak tüm aileye ve dolayısıyla topluma da yansıyacak önemli bir faktördür. Eşler arasındaki bu olumlu ilişkiyi anlatmak için farklı kavramlar kullanılmaktadır. Bunlardan biri de evlilik doyumdur.

2.2. EVLİLİK DOYUMU

Evlilik doyumunu araştırmacıların farklı şekillerde açıkladığı alan yazında görülmektedir. Örneğin Sokolski ve Hendrik (1999), evlilik doyumunu evlilikte varlığını devam ettiren dış faktörlerden (sorunları paylaşmaya çalışma, kazanç, baskınlık, eşlerin kararlarda eşitliği gibi) ve bireysel (çiftlerin birbirine karşı sergilediği sevgi biçimi, tavrı, cinsel tatmin, iletişim şekli, çiftlerin birbirlerine karşı kendilerini anlatabilmesi) faktörlerden çiftlerin sağladığı psikolojik doyum olarak tanımlamaktadır. Kirby (2005)' e göre ise evlilik doyumunu, bireyin evliliğine ilişkin hissettikleri, yaklaşımı ve algılama şeklidir. Bireyin evlilik kalitesinin ve doyumunun fazla olması aynı zamanda o bireyin evliliğinin sağlam olduğu anlamını da taşımaktadır. Tezer(1986) yaptığı bir araştırmada, evlilik doyumunu için kişinin evlilik ilişkisindeki ihtiyaçları

giderme seviyesine dair algısı açıklamasını yapmıştır. Benzer şekilde Nichols (2005) da evlilik doyumunu, bireyin çift ilişkisine göre hissettiği doyum ve mutluluk hissini seviyesi şeklinde ifade etmektedir.

Collins ve Coltrane (1991), doyuma ulaşmış bir evliliğin kriterlerini, evlilikteki mutlulukla beraber cinsel tatmin, iyi bir iletişim ve eğer tekrar evlenilecekse tekrar aynı kişinin tercih edilmesi biçiminde özetlemiştir. Synder (1997)'in yaptığı çalışmada, evlilik doyumunu bireylerin evlilikleriyle ilgili memnuniyetsizlik hislerinin, ilişkilerinde strese neden olması, eşler arasındaki iletişim bozukluğu, beraber vakit geçirme, ekonomik hususlarda problemler çıkması ve karı koca rollerini yürütmede oluşan sıkıntılarla alakalı olarak açıklanmaktadır.

Kimi araştırmacılar evlilik kalitesini ve doyumunu yalnızca evli bireylerin evlilikleriyle ilgili ne düşündükleri ve ne hissettikleri şeklinde açıklayarak evlilik doyumunun işaretlerini evlilik tatmini ve mutluluğu biçiminde belirtmişlerdir. Diğer bazı araştırmacılar ise evlilik doyumunu çiftlerin değişik duygularıyla açıklamaktansa eşler arasında gelişen ilişkinin özgürlüğü şeklinde görmektedirler (Glenn, 1990).

Bradbury ve arkadaşları (2002), evlilikte doyumsuzluk ve doyum ifadelerini tanımlamaya uğraşmışlardır. Bu açıklamaya göre, doyum sağlanan bir evlilik yalnızca doyumsuzluğun olmamasıyla ifade edilmez, doyum alınan bir evlilik, problemsiz bir evlilik şeklinde de açıklanmaktadır. Evlilikte doyumsuzluk da içinde olumsuz özelliklerin daha çok bulunduğu buna karşın olumlu niteliklerin kişiden kişiye değişmediği evlilik durumlarıdır. Konuya göre görüş ortaya koyanlar, evlilik doyumunun yalnızca evliliğin herhangi bir anındaki algıları içermemesi gerektiği, zamanla evlilik doyumuyla alakalı algılardaki düzenli olmayan değişmelerin açısını da belirtmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Konu ile ilgili olarak alan yazında yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Bu durumda evlilik doyumunu kavramının farklı kavramlarla eş değer tanımlanmasına neden olmuştur. Bu kavramlar, evlilik uyumu, evlilik mutluluğu ve evlilik kalitesidir. İlgili araştırmalar değerlendirildiğinde evlilik uyumu ile evlilik doyumunu kavramlarının genellikle birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülür. Evlilik uyumunun tanımlanması ve kapsamıyla ilgili araştırma ve tartışmalar halen devam etmektedir. Aile ve evliliği ilgilendiren bazı konularda fikir birliği yapan ve problemlerini olumlu olarak çözen

çiftlerin, evliliğinin uyumlu bir evlilik olarak tanımlandığı görülmektedir. Evlilik uyumunun çiftlerin uyumlu olan birlikteliklerinin neticesi olarak evlilik yaşamındaki memnuniyet ve mutluluğunu ifade eder. Bu konuda evlilik doyumuyla karıştırıldığı olmuştur. Evlilik doyumuyla evlilik uyumu kavramlarının arasında yüksek ilişkinin olması sebebiyle sıkça birbirleriyle karıştırılmaktadır. Çiftlerin doyumlu olması aynı zamanda da uyumlu olduğunu ifade edip bu iki kavramın aynı kavramlar olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmiştir (Yılmaz, 2001).

Evlilik doyumunu tanımlayan bir başka çalışmada; bir sistem olan evlilikte kararların eşit alınması, tarafların baskınlık düzeyi, sorunlarını birbirlerine ifade etmeleri, birlikte çalışma gibi çevresel ve çiftlerin birbirlerine sevgilerini gösterme tarzı, iletişim biçimleri, cinsellikten aldıkları doyum, tutumları gibi bireysel durumlardan çiftlerin elde ettiği psikolojik doyum olarak açıklanmıştır (Bayer, 2013). Evlilikte, kişilerin gereksinimlerinin ve beklentilerinin karşılanmaması, çiftler arasındaki sosyal ilişkilerin, paylaşma, hoşgörü ve etkileşimin sınırlarını zorlayacak biçimde ciddi olarak bozulması, çiftlerin birinde veya her ikisinde birden strese neden olmakta ve bu sonuç doyumun azalmasıyla beraber boşanmaya yol açmaktadır (Özgüven, 2000). Yukarıda belirtildiği üzere bu konuyla ilgili çok farklı tanımlamalar olsa da, çoğunlukla doyum sözcüğü bireyin ilişkisine yönelik kendine has değerlendirmesi şeklinde ifade edilir (Baier ve Vaughn 1999). Evlilik doyumunun açıklamalarını incelediğimizde, açıklamaların genelinde ilişkideki mutluluktan ve evliliğe dair, evlilik öncesinde gelişen beklentilerin giderilme seviyesinden söz edildiği görülmüştür

Bireyin evliliğinde doyum yaşaması demek, yaşantısında mutlu olabilmesi ve beklentilerini gerçekleştirebilmesine olumlu katkıda bulunması demektir. Doyumun yaşanmadığı evlilikler de ise tam tersi durum söz konusudur. Bireyde ve yaşantısında olumsuzluklar meydana getirir ki bunun sonucu genellikle boşanma olur. Birçok araştırmacı boşanmanın boşanan çiftleri ve ailedeki çocukları olumsuz olarak etkilediğini belirtmiştir (Goleman, 2000; Güven, 2005; Sevim, 1999;).

Evlilik doyumu, evliliğin mutlu bir şekilde sürdürülmesi, çeşitli konular üzerinde karı-kocanın fikir birliğine ulaşabildikleri stres ve kaygı oluşturmeyen ilişkiyi ifade etmektedir (Özgüven, 2000). Kişilerin çift ilişkisine dayanan ve duyulan mutluluk ve tatmin duygularının derecesidir. Bireylerin evlilikle ilgili duyguları, evliliğe bakış

açıları ve algıları evlilik doyumunu ifade eder. Kişilerin evlilik doyumu ve evliliğin kalitesinde yükseklik evliliğinin güçlülüğünü ifade eder (Kirby, 2005).

Araştırmacılar evlilik doyumu tanımlamasında iki guruba ayrılmışlardır:

1. Grup araştırmacılar, evlilikteki doyumu, kalitesini yalnızca evli bireylerin evlilikleriyle ilgili ne hissettikleri şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Evlilikteki doyumun işaretlerini evlilik mutluluğu, doyumu şeklinde belirtmişlerdir.

2. Grup araştırmacılar da evlilikteki doyuma dair açıklamalarında çiftlerin değişik duyguları yerine çiftler arasındaki ilişkinin özel olduğuna değinmişlerdir (Glenn, 1990).

1.Grup araştırmacılar, evlilik doyumunu eşlerin evlilikteki bireysel hissettikleri duygu olarak tanımlarken, 2. Grup araştırmacılar işe ilişkiyi bir 3. Kişi olarak ele alıp o kişilerden bağımsız ama aynı zamanda onların etkileşiminden doğan bir metafor olarak görmüşler ve evlilik doyumunu bu ilişkinin nasıl olduğuna bağlı tanımlamaktadırlar. Bu bilgilerden hareketle evlilik doyumunu etkileyen bazı psikolojik ihtiyaçlardan da bahsetmek gerekir (Tarhan, 2005):

- Sevme ve sevilme ihtiyacı.
- Güvenme ve güvenilme ihtiyacı.
- İlgi ve desteklenme, istendiğini hissetmek.
- Terk edilmeyeceğine bilme ihtiyacı.
- Değer ve önem verilmeye duyulan ihtiyaç.
- Güvenlik ve korunma ihtiyacı.
- İletişimin açık olması ihtiyacı.
- Cinsel haz ihtiyacı.
- Bireysel özgürlüğe duyulan ihtiyaç.
- Anne-baba olmaya duyulan ihtiyaç.
- Finansal ve eğlenmede eşitlik ihtiyacı.
- Kendini geliştirmek ve manevi değerler ihtiyacı.

Bilim adamlarının evlilik süresince mutluluğun etkilenmesine neden olan faktörleri ortaya çıkarmakla ilgili çalışmalar yapmışlardır. Bu araştırmaların neticesinde evlilik doyumunun evlilikte hissedilen mutluluğun önemli yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle de doksanlarda evlilik doyumuyla ilgili geniş kapsamlı araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Evlilik doyumunu kavramının çalışılmasında hem ailevi hem bireysel iyiliğin sağlanması ve neticesinde de sağlıklı evliliklerin topluma sağlayacağı faydalar bakımından önem arz ettiğini söylemek mümkündür (Bradbury ve Fincham, 1990).

Araştırmacılar, bireylerin geçmiş yaşantıları evlilik doyumunu etkilediğini belirtmektedir. Şöyle ki, önceki deneyimlerin evlilikteki doyumunu etkileme durumu incelendiğinde, ailelerin evlilik kalitesinin fazla olmasıyla çocuklarındaki evliliğin kalitesi arasında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir. Stinnett ve Defain tarafından yapılan araştırmalar sonucunda sağlıklı ailenin fonksiyonlarını aşağıdaki gibi sıralanabilir (Nazlı, 2000):

- Maneviyat
- Beraber vakit geçirme
- İletişim
- Takdir hislerini ifade etme
- Taahhüt
- Geniş bir felsefi bakış
- Problem çözme
- Yaşamı devam ettirmek ve güvenlik adına gereksinimlerin giderilmesi
- Mizah duygusu
- Duyguları paylaşma
- İş birliği
- Alaka ve sevgi duygularının gelişimi
- Kişisel farklılıkları kabullenme etme
- Duyguları anlama
- Basa çıkma becerileri.

2.2.1. Evlilik Doyumunu Etkileyen Faktörler

Evliliği ve dolayısı ile evlilik doyumunu etkileyen pek çok faktör olduğu açıktır. Alan yazında bu konuda yürütülmüş çalışmalarda eşin, ailesi ile ilişkilerinin evliliğini etkilemekte olduğu görülmüştür. Ailenin bu etkisi, evlilik süresi uzadıkça azalmaktadır. Ayrıca bireyin ebeveynlerinin evlilik kalitesi, kendi evliliğinin kalitesini de belirlemektedir (Kocadere, 1995).

Kocadere (1995) araştırmasında 16 alanın evliliği etkilediğini belirlemiştir:

1. Baskınlık	9. Aile içi ilişkiler
2. Cinsellik	10. İş alanı
3. Çocuk	11. Sorun çözme
4. Ev işleri	12. Boşanma düşüncesi
5. Benzerlik	13. Boş zaman geçirme
6. İletişim	14. Evlilik dışı ilişki
7. Duygu ifadesi	15. Kişilik özellikleri
8. Sözel ve fiziksel şiddet	16. Gelir

Baskınlık alanında, evde eşlerden birinin sözünün geçmesinin ve kararların tek taraflı alınmasının evlilik doyumunu olumsuz etkilediği görülmüştür. Benzer kişilik ve aile özelliklerine sahip olan eşlerin daha iyi bir evliliği olmaktadır. Boş zamanlarını birlikte geçiren çiftlerin evliliklerini daha doyumlu olarak gördükleri ortaya çıkmıştır (Güngör, 2007: 22).

Cinsel yaşamın kalitesi, evlilikten alınan doyumu etkilemektedir (Ersanlı, 2016). Ayrıca çocuk sahibi olmak, eşlerin özgürlüklerinin kısıtlanmasına ve rol çatışması yaşanmasına neden olup evlilikte doyumsuzluğa yol açmaktadır. Araştırmalar, çocuk sayısı ile evlilikteki doyum arasında olumsuz yönde bir ilişkinin varlığına dikkat çekmiştir. Özellikle bebeği küçük olan annelerin evlilikteki doyumunun bebeği olmayanlara oranla daha az olduğu ortaya konmuştur (Çağ, 2011: 59).

Eşler arasındaki sevgi, güven ve yakınlık duygularındaki azalma evlilik doyumunu düşürmektedir. Ev işlerinden sadece kadının sorumlu olması, görev paylaşımının olmaması evliliği negatif yönde etkilemektedir (Güngör, 2007: 22).

Bireyin, evlendiği kişide beklentilerinin karşılanmaması evlilikten alacağı doyumunu azaltmaktadır (Çağ, 2011: 41). Her evlilikte yaşanan günlük problemler, evlilik doyumunu açısından bir farklılık yaratmayabilir. Ancak problemlerin çözümündeki tutum ve davranışlar, evlilikten alınan doyumunu etkilemektedir. Açık bir şekilde konuşulamayan sorunlar eşler arasındaki gerginliği arttırmaktadır (Çelik, 2006). Sözel ve fiziksel şiddetin, iyi gitmeyen evliliklerde, düşük gelir ve eğitim düzeyindeki eşler arasında daha fazla görüldüğü düşünülmektedir (Güngör, 2007).

Önceki tecrübeler ve ilişkiler de evlilikteki doyum üzerinde etki gücüne sahiptir. Çocukluk dönemlerinde oluşan bağlanma şekilleri ilişkideki doyumunu ortaya koymaktadır. Bağlanma şekilleri, zamanla çok farklılık göstermez. Onu yetiştiren aile, eski romantik birliktelikler, yakın arkadaş veya çiftler bağlanma şekillerinin oluşmasına fayda sağlamaktadır. Güvenli bağlanma biçiminin, yüksek evlilik doyumunu ile ilişkili olduğu görülmüştür (Güven, 2005).

İş hayatından alınan doyum ile evlilik doyumunu arasındaki ilişki pek çok araştırmada incelenmiştir. İşin sağladığı maddi gelir, kişiye tanıdığı boş zaman miktarı, zorluk derecesi, yarattığı stres yükü, evlilik doyumunu ve evlilik ilişkisi üzerinde direk etkili unsurlardır. Aynı biçimde evlilikle alakalı unsurlar da kişinin çalışma hayatı, doyumunu ile kalitesi yönüyle etkili olabilmektedir. Örnek olarak, evlilik kalitesi, olumlu ya da olumsuz evlilik etkileşimi, güvenilir evlilik unsurlarını taşıyıp taşımamak ya da evlilikte oluşan sorunlar iş doyumunu etkileyebilmektedir (Canel, 2007).

2.3. EVLİLİK DOYUMUNU AÇIKLAYAN KURAMLAR

Evlilikteki doyuma dair birçok kuram vardır. Karney ve Bradbury (1995), bu husustaki derleme araştırmasında evlilikle ilgili kuramları; davranışçı kuramlar bağlanma kuramı ve etkileşim kuramı şeklinde açıklamışlardır. Bu üç kuramdan farklı olarak alan yazında evlilik doyumunu ile ilgili çeşitli kuramsal yaklaşımlardan bahsedilmektedir. Aşağıda literatürde evlilik doyumunu açıklamak için kullanılan dinamik hedef teorisi, psikodinamik model, biyolojik kökenli bağlanma kuramı, sosyal öğrenme modülü ve evlilikte yükleme kuramlarına yer verilmiştir:

2.3.1. Dinamik Hedef Teorisi

Li ve Fung (2011) tarafından geliştirilen teoride evliliklerin birçoğunda, evlilik hayatının başarmak istenilen hedeflerin üzerine kurulmuş olduğu ve evlilikteki amaçların, özellikle de öncelikli olanlarının, başarılması, evlilik doyumunun önemli belirleyicisi ve etkileyici olduğu tartışılmaktadır. Dinamik hedef teorisinde dört ana anahtar söz konusudur.

- İnsanların, evlilik hayatları boyunca başarmak istediği birçok hedef vardır.
- Hedeflerdeki öncelik, yetişkinlik hayatı süresince dinamik şekilde değişmektedir.
- Evliliğin belirli bir gelişim evresinde karşı karşıya gelinen öncelikli hedeflerin, evlilik doyumunu belirlediği görülmüştür.
- Hedeflerdeki önceliklerin değiştirilmesi ve/veya öncelikli olan hedeflerin başarılmasında kolaylık sağlanmasının yanında, başka faktörleri de evlilik doyumu etkilenmektedir (Li ve Fung, 2011).

Sternberg(1986)'in geliştirdiği üçgen aşk kuramı çerçevesinde bağlılık ve yakınlık aşkın üç ögesi arasında bulunur ve bu ikisinin, eşlik hedefleri ile yakından ilgisi vardır (Li ve Fung, 2011). Kişisel gelişim hedeflerinde; insanların, evlilik içeriğinde, gerçekleştirme ya da geliştirme arzuları mevcuttur. İyi evlilik imkanlarına sahip olan insanlarda genellikle kişisel hedefler mevcuttur. Evlilik, yalnızca çift olmak ve ilişkilerde olmanın yanında kişisel gelişim adına destekleyici bir çevrenin sağlanması gerekir (Li ve Fung, 2011).

Araçsal hedefler ise evliliğin içinde bulunan pratik doğadır Eşlerin, ev işlerini ve evle ilgili sorumlulukları, ailenin bütçesini finanse etmek ve çocukları yetiştirmek, birbirleri ile paylaşması gereken hedeflerdir. Araçsal hedeflerde, başarılı olmak evlilikteki en önemli parçadır (Li ve Fung, 2011).

Gençlikten yetişkinliğe geçtikçe, insanların ilgilerini dış dünyanın ötesinde, içsel duygularına yönlendirmesi söz konusudur. Dış çevrenin değiştirilmesi ile uğraşmaktan ziyade, kendilerine ait ilgi alanlarını içeren hedeflerin belirlenmesi ve içsel duygularının düzene sokulması için daha çok güç sarf etmeye çalışmaktadırlar. Genç çiftlerin kişisel gelişim hedeflerine, orta yaştaki çiftlerin araçsal hedeflere, yaşlı çiftlerin eşlik

hedeflerine odaklanması ve önceliklerinin bu hedefler olması gerektiği söylenebilir (Kubat, 2012).

2.3.2. Psikodinamik Model

Bu modelde insanlar bilinçsiz veya bilinçli olarak narsistik gereksinimlerini doyuran eşleri aramaktadırlar. Eşlerden biri agresif ve baskınken, diğer eşin de mazoşistik ve boyun eğici düşünceleri olabilmektedir. Kısacası insanlar egolarına ait ideallerine iyi bir şekilde hizmet edecek olan kişiyi eş olarak seçmekte ve evlilik aracılığı ile de bu egolarını tatmin etmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan ihtiyaçların benzer olması da eşlerin bir araya gelmesine neden olabilmektedir. Yeni evlenenler ve evliğinde dört yıl geçirip boşanan bireylerin üzerinde ihtiyaç tamamlamayla benzerlik durumlarının değerlendirildiği bir çalışmada, evliliği devam eden çiftlerde anlamlı bir ihtiyaç tamamlama davranışı tespit edilmemiştir. Bunun yanında anlamlı bir benzerlik düzeyinin de ortaya çıktığı görülmüştür. Boşanmış olan bireylerdeyse ihtiyaçları tamamlama ya da benzerlik ilişkisi bulunmamıştır. Eşlerde görülen benzerlik düzeylerinin artmasıyla evlilik uyumunun arttığı gözlenmiştir (Ersanlı ve Kalkan, 2008).

İlişkide çiftlerin birbirlerine yönelik beklentileri bilinçli ve bilinçli olmayan düzeylerde meydana gelmektedir. Çiftlerin savunma ve fantezilerinin ortak olması ilişkilerinin kalitesini belirlemektedir. İlişkide çiftler birbirlerine karşı olan beklentilerini karşıladıkları sürece evlilikleri uyumlu bir şekilde sürerken, beklentileri karşılanmadığı zaman uyumlarında problemler oluşmaktadır.

2.3.3. Biyolojik Kökenli Bağlanma Kuramı

Eşlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin ve bağımlılık algılarının açıklandığı yaklaşımlardan olan bu kuram, çocukluğun ilk yıllarında özellikle anne figürüne bağlanmanın açıklanması için geliştirilmiştir. Yetişkinlik döneminde evlilik ilişkilerini de kapsayacak biçimde genişletildiği görülmüştür. Bowlby'nin bağlanma kuramı kapsamında, bireylerin doğumundan bebekliğine anne figürüyle kurdukları tüm ilişkilerin niteliği, daha sonra gelen yıllarda farklı kişiler ile kuracakları ilişkilerde bir rehber gibi işleyeceği düşünülmektedir. Bağlanma kuramında, anne-babanın çocuğuyla olan ilişkilerinin neticesinde çocuk, kendini ve başkalarıyla ilgili zihinsel anlamda

temsiller oluşturmaktadır. Bu zihinsel temsillerin ileri dönemlerde kurulan yakın ilişkilerde bir model görevi gördüğü düşünülür. Bowlby bu duruma “İçsel Çalışma Modelleri” ismini vermiştir. Yetişkinlikteki yakın ilişkilerin, davranış ve duyguların da bu model kapsamında geliştiğinin altını çizmiş ve bireyin anne babasının evliliğini kendisine model alabileceğini belirtmiştir (Çınar, 2008)

Bartholomew ve Horowitz’in yaptıkları bir çalışmada elde ettikleri bulgularının romantik ilişkilerde bağlanma konusu ile ilgili önemli sonuçlar verdiği görülmüştür. Temelinde Bowlby’nin bağlanma ile ilgili kuramı vardır fakat bunun üzerine ekledikleri “dörtlü bağlanma modeli” adlı yeni bir model oluşturmuşlardır. Bu modelde, kişinin benliği ve diğer kişiler hakkındaki algılarının pozitif ya da negatif olma şartlarına göre içsel çalışan modeller, dört farklı boyutta nitelendirilmiştir. Bu çalışmayı yapan kişilere göre, güvenli/ sağlıklı bağlanma şekli olan bireyin benlik algısı ve diğer kişilere yönelik algılarının olumlu olduğu davranış öğelerinden oluşmaktadır. Bu davranış öğelerinde, birey kendisini sevmeye değer gördüğü gibi başkalarının da değerli, kabul edici, destekleyici olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla duygusal ilişkilerinde kendisini daha güvenilirdir ve rahat hisseder. Bireyin benliği hakkında değersizlik duygularına paralel olarak diğer insanları olumlu, kıymetli, değerli gördüğü örüntü ise saplantılı biçim olarak tanımlanmıştır (olumsuz benlik modeli). Bir diğer model ise benliğine ilişkin algılarının pozitif, değerli, başkalarına yönelik algılarının negatif olduğu bağlanma örüntüsü kayıtsız, kaçınan model olarak belirtilmiştir. Son olarak, her iki bilişsel modelin, yani kendilik algısı ve başkaları algısı değersiz, yetersiz, önemsiz tutumunun baskın olduğu bağlanma örüntüsüne korkulu/ kaygılı ismi verildiği görülmüştür. Güvenli bağlanan kişilerin evliliklerinden aldıkları doyumun diğer bağlanma örüntülerine göre daha fazla olabileceği düşünülmektedir (Taş, 2017).

2.3.4. Sosyal mübadele kuramı

Thibault ve Kelley’in geliştirdiği kuramda ikili ilişkilerde görülen karşılıklı bağımlılığın açıklanması için ilişkilerden alınan doyumla ilişkiye olan bağımlılığın, iki farklı kavram olduğu ileri sürülmüştür. Bir bireyin kendine daha fazla doyum sağlamayan ilişkisinin bağımlılığının yüksek olması sebebiyle sürdürebilmektedir (Zeytinoğlu, 2013).

Sosyal mübadele yaklaşımında ele alınan kavramlardan birisi de karşılaştırma düzeyi şeklinde isimlendirilmektedir. Karşılaştırma düzeyi, kişisel yaşantı ve gözlemlerle ilişkili olarak bir ilişkinin türü için doyum/doyumsuzluk boyutunda nötr noktayı temsil eder. Herhangi bir ilişkinin sonuçları bu nötr noktanın üstünde işe ilişkin doyum verici olduğu, altındaysa doyum sağlayamayan bir ilişki olarak nitelendirilmektedir. Tüm seçenekler için karşılaştırma düzeyiyse bireylerin mevcut olan ilişkilerinin olası farklı bireyler ile yaşaması durumlarında elde edecekleri doyuma dair tahminlerinin orta noktasında bulunmaktadır. Böyle bir durumda da kurama göre insanların, ilişkinin devam edip etmeyeceğiyle ilgili karar verirken seçeneklerin karşılaştırma düzeylerini ölçüt şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Doğan, 2010).

Bir araştırmada Thibaut ve Kelley'nin (1959) bu kuramda üzerinde durdukları konulardan birine göre, evlilikte kazanılan ödül ve evlilikte bedel ödemek arasındaki ayırım, yani netice olumlu çıktığında, kişi ilişkiyi devam ettirme, olumsuz çıktığında da, ilişkiyi değiştirme ya da bitirme eğilimi sergileyecektir. Kuram, bedel ile ödül arasındaki ayrımı ortaya koyan neticenin iki ana belirleyicisi bulunduğunu öne sürmektedir. Bunlar, kişinin gereksinimleri, değerleri, partnerinin çekicilik seviyesi gibi unsurları içeren dışsal etkenlerdir. Neticenin belirleyicisi durumundaki ikinci etken de iki kişi arasındaki birlikteliğin kendine has şartlarıdır. Bu unsurlar, etkileşim aşamasının bir neticesi şeklinde, etkileşim esnasında belirir. İçten gelen belirleyiciler, ikili birlikteliklerdeki kişilerin davranış zincirleri arasındaki uyuma bağlı olarak en dengeli bedel-ödül ihtimallerinin oluşmasına neden olmaktadır (Günay, 2007).

Yine yapılan bir başka çalışmada Thibaut ve Kelley'nin (1959), kuramlarında değinilen bir başka kavram "güç (power)" denetimidir. İlişkilerde ortaya çıkan güç değişiklikleri, bireylerin ilişkilere değişik oranlarda bağımlılıklarının bulunmasından kaynaklanmaktadır. İlişki içerisindeki iki bireyden birinin, bu ilişki haricinde ihtiyaçlarını giderebileceği başka bir tercih yok, ötekinin varsa birinci birey ikinci bireye bağımlı hareket etmekte, onun taleplerini karşılama durumunda bulunmaktadır (Hortaçsu, 1998).

2.3.5. Evlilikte Yükleme Kuramı

Fincham ve diğerinin geliştirdiği yükleme kuramının temelinde, insanların neden diye başlayan sorunların nasıl cevapladıkları ile ilgili bir kuramı kapsamaktadır. Evlilik

ilişkisi içinde sorumluluk ve nedensel ilişkilerin üzerinde durulmaktadır. Güdü, niyet ve suçluluğu kapsayan sorumluluk yüklemelerinin uyumsuz ve uyumlu olan eşlerin birbirlerinden ayırt edildiği ileri sürülür (Kışlak ve Tutarel, 1995).

Nedensel yüklemelerin bir olayı oluşturan faktörler ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, yaşanan bir olayın oluşumuyla ilişkilerinin açıklanmasıdır. Nedensel yüklemelerde istikrar, odak, genellik ve kontrol boyutları söz konusudur. Evlilikte görülen nedensel yüklemelerin, bu boyutlarla anlaşıldığı görülmüştür. Sorumluluk yüklemeleri ise, bireylerin bir olaya karşın hesap verebilirliğiyle ilgili bir kavramın tanımlanmasında kullanılır. Nedensellik yüklemelerinin olgu/olaylara nelerin neden olduğuyla ilgilidir. Sorumluluk yüklemeleri de olaylardan kimin/kimlerin sorumlu olduğuyla ilgilidir. Sorumluluk yüklemelerinde niyet boyutu önemlidir. Kimi sosyal psikologlar sorumluluk ve nedensel yüklemelerinin yanında, suçluluk yüklemelerinin ayrı bir boyut olduğunu savunmuşlardır. Suçluluk yüklemelerinde, sorumluluk yüklemelerinden daha farklı anlamda kusur hususunda hata ile ilgili değerlendirici yargılar söz konusudur. Öyle ki yüklemeyi yapan kişinin bir olaya karşı bir bireyi sorumlu görür ancak onu suçlamayabilir. Suçlama nedensel ve sorumluluk yüklemeleri arasında bir sıralama vardır. Suçlama sorumluluk yüklemesini, sorumluluk yüklemesi de nedensel yüklemesini gerektirir (Koca, 2013: 21-22).

2.4. EVLİLİK DOYUMU İLE İLGİLİ TÜRKİYE'DE VE YURT DIŞINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Evlilik akdiyle bir araya gelen eşlerin oluşturduğu ailelerin sosyal yapının önemli taşlarından biri şeklinde görülmesi, güvenilir ve doyum sağlanan bir evlilik ilişkisini tanımlamaya dair araştırma ve çalışmalara daha çok özen gösterilmesini sağlamıştır (Canel, 2007). Literatür değerlendirmesi yapıldığında ülkemizde evlilikte doyum hakkında birçok çalışmaya rastlanmıştır. Tezer (1986), çiftler arasındaki çatışmalar ve evlilikte doyum arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Tezer, çatışmanın yarattığı gerginlik düzeyi, sıklığı ve yaygınlığı çiftlerin evlilik ilişkilerinde elde ettikleri genel doyumla ilişkisi bulunduğu neticesinden yola çıkmıştır. Araştırmada edinilen bulgulara göre bir çatışma halinde kadınlar bu durumun sebebini partnerlerine bağlamakta, erkekler de çatışma sebebini kendilerinde gördüklerini belirtmektedir. Çalışma eşitlikçi ve çağdaş

bir evlilik ilişkisinden çiftlerin edindikleri genel doyumun daha fazla olduğunu göstermektedir.

Yıldırım (1992), evli kişilerin uyum seviyelerine etki eden birtakım faktörlerle alakalı çalışmasında, erken yaşta yapılan evliliklerin evlilikteki uyumu olumsuz açıdan değiştirebildiğini, evlilik şekli, çiftlerin ev işlerindeki iş bölümü, cinsel açıdan uyumlu olmaları, sosyal destek değişkenleri ve akraba evliliklerinin bireylerin denge kurmalarını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir.

Tezer (1992), çalışmasında evlilikteki doyum ile iş doyumundaki ilişkiyi belirlemeye ilişkin ön bilgiler oluşturmuştur. Araştırmada, örneklem olarak evli ve bir işte çalışan 63 kişi yer almıştır. Sonuçları, evlilikteki doyum ile çalışma hayatındaki doyum puanları arasında ulaşılan korelasyon katsayılarının hem cinsiyet açısından hem de grubun tümünde anlamlı seviyede yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Hatipoğlu (1993), birtakım demografik etkenlerle evlilik çatışmasının sıklığı ve yaygınlığı, erkek ve kadın eşlerin evlilikteki doyumda üstlendiği rolü değerlendirmiştir. Araştırma neticelerine göre evlilik çatışmasındaki yaygınlık erkek eşlerin evlilikteki doyumunu belirten değişken şeklinde ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, evlilik çatışmasının yaygın olması ve eğitim seviyesi kadın eşlerin evlilikteki doyumunu açıklayan değişkenler olarak görülmüştür. Araştırmanın neticelerine göre, yaygın evlilik çatışmasının varlığı her iki eş için de önemlidir.

Kurdek (1995), araştırmasında, çatışma çözme yöntemleriyle evlilikteki doyum arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. İki yıl süresince çiftlerin çatışma çözme yöntemlerindeki çeşitliliğiyle evlilikteki doyum arasındaki ilişkiyi denemiştir. 3 çeşit çatışma çözme modeli değerlendirmiştir; çatışmalı, çatışmaya girmeyen ve itaat eden gruplardır. 155 eşle çalışmış ve 3 değişik incelemeyi uygulamıştır. Çalışma neticeleri değerlendirildiğinde, kadınların çatışmaya yakın olmalarının ve erkeklerinse çatışmadan uzak duran davranışlarının, evlilikteki doyumları azalttığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda erkeklerin partnerlerinin çatışmalarını ne şekilde giderdiğinden kadınlara oranla daha çok etkilendiklerini göstermiştir.

Hovardaoğlu (1996), Thibaut ve Kelley'nin geliştirdiği kuramında yer verdiği doyum, kararlılık, sadakat ve mutluluk algılarını değerlendirdiği bir çalışma ele almıştır.

Çalışmada sözü geçen her şart için 4 öykü düzenlemiş ve bu öykülerin her biriyle alakalı doyum ve kararlılık algıları değerlendirilmiştir. Bulgular, neticenin, karşılaştırma ve tercihler için karşılaştırma seviyesinin üstünde olduğu şartta evlilikte doyumun ve istikrarın sağlandığı; neticenin, bu iki seviyenin de altında bulunduğu şartta da evlilikte doyumun ve istikrarın olmadığını anlaşıldığını göstermiştir. Netice, karşılaştırma seviyesiyle uyumlu ama tercihler için karşılaştırma seviyesinin altında da evlilikte doyum alınmış fakat istikrar yok; netice, karşılaştırma seviyesinin altında ancak tercihler için karşılaştırma seviyesinin üstünde de evlilikte istikrar sağlanmış ancak doyum oluşmamış olarak algılanmıştır. Aynı zamanda bulguların, bekâr ve evli deneklerin istikrar ve doyum algılarının da benzer olmayacağına işaret ettiği belirtilmiştir.

Aydemir-Sevim (1996), transaksiyonel analizi esas alan bir eğitim programının eşlerin ego durumları ile evlilik hayatlarına yönelik birtakım değişkenler arasındaki etkisini değerlendirmiştir. Çalışmada evlilik ilişkisini daha ileriye taşımak amacıyla düzenlenen eğitim programının, başvuran çiftlerin çatışma seviyeleri, evlilik halleri ile ego hallerine etkisi değerlendirilmiştir. Gruptaki üyeler 7 hafta boyunca haftada 3 kez bir araya gelmişlerdir. Aynı zaman içinde kontrol grubuna hiçbir müdahalede bulunulmamıştır. Bulgular değerlendirildiğinde evlilikteki ilişkiyi geliştirme grubuna dahil olmanın evli kişilerin evlilik ve ego halleri üzerinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkardığı neticesine ulaşılmıştır. Deney grubundaki kişilerin yalnızca yetişkin ego hallerinde pozitif yönde farklılık belirlenmiştir.

Tümer (1998) araştırmasında, çiftlerde görülebilen çatışma merkezleri ile iletişim problemlerini değerlendirmiştir. Çalışmanın amacı, evlilikteki etkileşimi bozduğu varsayılan çatışma merkezlerini ve iletişim problemlerini tespit etmektir. Evreni İzmir’de yerleşik 43 evli çift belirlemiştir. Çalışmanın neticelerine göre kişilerin varoluş çatışma ve aktif çatışma seviyeleri yaşlarına oranla pozitif şekilde farklılaşmaktadır.

Acar (1998) çalışmasında, kişisel niteliklerin, kişisel problemlerin evliliğe dair hallerin ve evlilik hayatı ve ilişkileriyle alakalı problemlerin evlilikteki doyum üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Bulgular, meslek, cinsiyet, yaş gibi kişisel niteliklerin ve ilk evlenme yaşı, evlenme şekli, evlilik süresi gibi evlilikle ilgili niteliklerin evlilikteki doyumunu değiştirmediğini ortaya koymuştur. Fakat katılımcıların evlilik hayatı ve

ilişkileriyle alakalı problemlerinin evlilikteki doyumu olumlu yönde değiştirdiği görülmüştür.

Aydemir-Sevim (1999), araştırmasında evlilikteki ilişkiyi ilerletme programlarını incelemiştir. Araştırmada farklı yaklaşımlara bağlı ortaya konulan evlilik ilişkisini ilerletme programlarının ortak maksadının çiftlere problem çözme ve iletişim yeteneklerini göstermek olduğunu belirtmiştir. Bu tür programların çiftlerin evliliğindeki ilişki üzerinde pozitif etkilerinin bulunduğunu ifade etmiştir.

Azizoğlu-Binici'nin (2000) araştırmasında, etkileşim neticeleri kuramının evlilikteki kararlı ilerleyiş ve doyum hususundaki öngörülerini denemek amacıyla psikolojik destek için başvuru yapan ve başvuru yapmayan evli eşleri, evlilik için karşılaştırma seviyeleri bakımından karşılaştırmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde, psikolojik destek amaçlı başvuran erkeklerin, kadınların ve eşlerin psikolojik destek amacıyla başvuru yapmayan evli eşlerden, erkeklerden ile kadınlardan karşılaştırma seviyeleri daha azdır. Aynı zamanda psikolojik destek amacıyla başvuru yapan çiftler arasında da anlamlı ayırım bulunmuştur. Bu doğrultuda psikolojik destek maksatlı başvuru yapan kadınların partnerlerine oranla karşılaştırma seviyeleri daha azdır.

Gökmen (2001), araştırmasında evli çiftlerin birbirlerine karşı bağımlılık ve kontrolçülük algılarının evlilikteki doyumla ilişkisini değerlendirmiştir. Çalışmasının bulgularına göre kadınların partnerlerine erkeklere oranla daha bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda kadınların partnerlerine dair bağımlılık ve kontrolçülük algıları evlilikteki doyumlarını değiştirmezken, erkeklerin denetleyici olarak algıladıkları kadınlarla olan evliliklerinde daha doyum sağladıkları, bağımlı şekilde algıladıkları kadınlarla evliliklerinde de doyum sağlayamadığı bulgusu elde edilmiştir. Aynı zamanda erkeklerde bağımlılık ve kontrolçülük algılarının evlilikteki doyum üzerinde ortak etkisi değerlendirildiğinde; erkeklerin, partnerlerini az kontrollü ve az bağımlı düşündüklerinde de fazla kontrollü ve bağımlı düşündüklerinde de evlilikteki doyumun yüksek olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte evlilikte en az doyumun; eşe dair kontrolçülük düşüncesinin az, bağımlılık düşüncesinin fazla olduğu hallerde olduğu görülmüştür.

Yaşın-Dökmen ve Tokgöz (2002), yaptığı çalışmada evlilikteki doyumu ve eşle düşünülen benzerlik üzerinde cinsiyet rolü, eğitim düzeyi ve cinsiyetin etkilerini tespit

etmeyi hedeflemiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre gerek evlilikteki doyum için, gerekse eşle düşünülen benzerlik algısı için değişken olarak evliliğin en belirgin etkisi anlamlı bulunmuştur. Eğitim seviyesine göre lisans mezunlarının evlilikteki doyumları ve eşleriyle düşündükleri benzerlik liseyi bitirenlerinkinden fazla bulunmuştur. Evlilikteki doyum ile partnerle düşünülen benzerlik için cinsiyet rolünün ve cinsiyetin temel etkileriyle, cinsiyet rolü, eğitim, cinsiyet değişkenlerinin paydaş etkileri anlamlı görülmemiştir.

Hamamcı (2005) yaptığı bir çalışmada evli kişilerin fonksiyonel görülmeyen ilişki tutumlarıyla evlilikteki ilişkiler arasındaki bağlantıyı araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre evlilik uyumu düşük olan evli kişilerin, yüksek evlilik uyumu olan kişilere oranla daha çok fonksiyonel olmayan tutumlar sergilediğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte zihin okuma tutumları kadınların evlilik doyumuyla olumlu yönde bağlantılı bulunmuştur. Fonksiyonel bulunmayan ilişki tutumlarında cinsiyet ile yaş değişkenleri bakımından anlamlı bir değişiklik saptanamamıştır. Evli kişilerin eğitim düzeyleri açısından fonksiyonel bulunmayan ilişki tutumlarında değişiklikler gözlenmiştir.

Torun (2005) ise yaptığı çalışmada, evli eşlerin birlikteliklerini sürdürmede yararlandıkları stratejiler ve evlilikteki doyum arasında bulunan ilişki incelenmiştir. Çalışmada sorumlulukları paylaşma, sosyal çevre, bağlılık, açıklık ve olumluluk olmak kaydıyla beş strateji ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların ilişki sürdürme stratejilerinden yararlandıkları ve eşlerinde yararlandıklarını göstermiştir.

Algaç ve Çatay (2007)'ın yürüttüğü araştırma, evli bireylerin evliliklerini sürdürmek için yararlandıkları stratejileri ve evlilik süresinin bu stratejilerin uygulanmasını ve evlilik doyumunu ne ölçüde değiştirdiğini incelemiştir. Çalışmaya 53 çift katılmıştır. Bu çalışma ilişki sürdürme stratejileri yöntemi üzerine geliştirilmiştir. Çalışmada modelde yer alan beş strateji: sorumlulukları paylaşma stratejileri, sosyal çevrenin ilişkiye dâhil edilmesi, bağlılık, açıklık ve olumluluk kullanılmıştır. Araştırma farklı cinsiyette olmanın ya da çocuk sahibi olmanın strateji uygulama ile evlilikteki doyuma etkilerini değerlendirmeyi hedeflemiştir. Çocuğu olmayan eşlerin evliliği sürdürme stratejilerinden daha fazla yararlandığı ve evlilikteki doyumlarının daha çok olduğu görülmüştür. Çalışmadaki bir başka bulgu ise; evlilik strajesinden yararlanılması ve

evlilikte doyum sağlama arasındaki ilişkiye bakıldığında, erkekler ile kadınlar bakımından fark edilir bir değişikliğe rastlanılmamıştır.

Eğeci (2007) ise, yaptığı çalışmada, çatışmadan kaynaklanan rahatsızlık, çatışmanın kaynağını bulma (kendini ya da eşini suçlama), düşünülen çatışma davranışlarında farklılık ya da benzerlik ile ilişkide doyum arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Çalışmaya 58 eş katılmıştır. Çatışmadan dolayı rahatsız olan, suçu eşlerine yükleyen ve çatışma tutumlarını değişik şekilde bildiren eşlerin ilişkideki doyumlarının daha az olduğu ve çatışmadan rahatsız olan ve suçu eşlerine atan eşlerin çatışma tutumlarını değişik olarak düşündüklerini göstermiştir. Aynı zamanda çatışmadan dolayı hissedilen rahatsızlık, çatışmayı karşı tarafa ya da kendine yükleme ve düşünülen çatışma tutumlarındaki farklılık ya da benzerlik ilişkideki doyumunu anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur.

Bu çalışma literatüre yurt içinde önemli bir boşluğu dolduracak şekilde yer alabilir. Farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek farklı örneklemeler üzerinde çalışmaların yapılması alan yazına yeni katkılar sağlayabilir.

Ülkemizin dışındaki literatür değerlendirildiğinde evlilikteki doyumla alakalı birçok sayıda çalışma dikkat çekmektedir.

Miller (2003) ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada bireylerin hislerini dışa yansıtabilmeleriyle evlilikteki doyum arasındaki bağlantı değerlendirilmiştir. Çalışma 68 yeni çiftin katılımıyla 3 aşamada yapılan boylamsal bir incelemedir. Çalışma bulguları partnerine sevgi dolu tutumlarını sergileyebilmenin evlilikteki doyumunu değiştirdiğini göstermiştir. Aynı zamanda partnerine sevgi dolu tutumları olan kişilerin partnerlerini ideal olarak gösterdiklerini de ortaya koymaktadır. Dışavurumcu kişiler, kafalarında partnerleri hakkında ideal olan imajlar oluşturmaktadırlar ve bu şekilde partnerlerinin sergilediği iyi davranışlarının sürekliliğini sağlamak istemektedirler. Bununla birlikte eşlerinin tutumlarını olumlu yönde değerlendirme yatkınlığı taşırlar.

Sanford (2003) çalışmasında eşlerin sorunları hakkında konuşmalarının evlilik sürecindeki önemini incelemiştir. Çalışmada özellikle ne tür iletişim tutumlarının daha fazla tartışma oluşturduğu araştırılmıştır. Eşler 4 seans süresince yan yana getirilmiş ve bir sorunun çözümü için tartışmaları istenmiştir. Bu tartışma sırasında videoya alınan eşlerin tartıştıkları hususlar, her seansta güçlük seviyelerine göre kodlanmıştır.

Seanslardaki durumların güçlük seviyeleri zamanla artarken eşlerin kendi iletişim tutumlarını farklılaştırdıkları izlenmiştir. Bulgulara göre; güç ile ilgili tartışma yapan eşler ilişkide düşük doyum bildirmişler ve olumsuz iletişim formları kullanmışlardır. Meselelerin zorluğu ve iletişim tutumlarının evlilikteki doyumunu üzerinde etkili unsurlar olduğu belirlenmiştir.

Bir diğer çalışmada da 66 evli erkek ve kadınla hislerini açıklama ve tanımlamadaki yetersizlikleriyle, evlilikteki doyumları arasında bulunan bağlantı üzerinde çalışılmıştır. Yapılan ölçümler sonucunda katılımcıların hislerini tanımlamakla alakalı yetersizliklerinin kendilerinin olduğu kadar partnerlerinin de evlilikteki doyumlarını azaltan bir unsur olduğu görülmüştür (Yelsma ve Marrow, 2003).

Greef ve Bryne (2000), çatışma çözme modelleri ve evlilikte doyum arasındaki bağlantıyı araştırmışlardır. Çalışmanın temel maksadı, evlilikteki doyum üzerinde etki sahibi olan çatışma yönetim stilini bulmaktır. Çalışmanın bir başka maksadı da farklı cinsiyetler bakımından evliliği etkileyen çatışma yönetim modelini belirlemektir. Çalışma en az 10 yıllık evli 57 eş seçilerek yapılmıştır. Bulgular, işbirlikçi yöntemle çatışma çözme modelinin evlilikteki doyumla pozitif yönde ilişkili olduğunu gösterirken, rekabet yöntemiyle çatışma çözme modelinin ise, evlilikteki doyumla negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Johnson ve Bradbury (1999), evlilikte doyum ile evlilik etkileşiminin topografik incelemesi üzerinde çalışmışlardır. Çalışmaya 60 yeni evli çift katılmıştır. Eşlerle evlilikteki doyumlarıyla ilgili görüşmeler yapılmış, bununla birlikte araştırmacı, eşlerin problem çözme tutumlarını izleyebilmek maksadıyla onlara örnek olaylar gösterip konu üzerinde konuşmalarını talep etmiş ve eşler 15 dakikalık konuşma seansları boyunca izlenmişlerdir. Altı ve on iki ay sonra eşlerin evlilikteki doyumları tekrar değerlendirilmiştir. Çalışma bulgularına göre, çiftlerin evlilikteki doyum düzeyleri ile evlilik etkileşiminin çalışmanın ilk aşamalarında daha az olduğu, çalışmanın ileriki aşamalarında ise tutum örneklerinin negatif yönde olduğu görülmüştür.

Karney ve Bradbury'nin (1997) evlilik doyumunu ile ilgili yaptığı bir araştırmada ortalama 60 yeni evli eş üzerinde gerçekleştirilen çalışma boyunca evlilikteki uyum, kişilik ölçümleri, evlilik doyumunu ve evlilik kalitesine bakılmıştır. Çiftler anketleri ayrı olarak yanıtladılar ve bir sorun üzerinde tartışmaları esnasında videoya

alınmışlardır. Evlilikteki doyum hususundaki ölçümler de 4 yıl süresince mail yoluyla, altı ayda bir 8 defa yapılmıştır. Araştırma sonunda evliliğin başlangıcında evlilik doyumun fazla olduğunu, zamanla da düşüşlerin yaşandığı görülmüştür.

King (1993), bir çalışmasında evli eşlerin hislerini tanımlayabilmeleri, kararlı olmayan ve çelişki içeren duygusal ifadeler ve evlilikteki doyum arasındaki bağlantıyı değerlendirmiştir. Çalışma 50 eş üzerinde yapılmıştır. Eşlere mail aracılığıyla “duygusal ifade anketi” ve “duygusal ifadelerde karasızlık anketi” uygulanmış, eşlerin evlilikteki doyumları değerlendirilmiş ve katılımcılardan partnerlerinin hislerini tanımlayabilmelerini derecelendirmeleri talep edilmiştir. Çalışma bireyin hislerini anlatabilmesiyle evlilikteki doyum arasında olumlu bir bağ bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çiftlerin birbirlerinin hislerini sağlıklı bir biçimde değerlendirmeleriyle evlilikteki doyum arasında anlamlı bir bağ bulunduğu görülmüştür.

Özetle evlilik doyumunu açıklamaya yönelik yürütülen çalışmalarda karşılıklı sevgi, işbirlikçi yöntemle çatışma çözme, evlilik başlangıcı, hisleri anlama gibi değişkenlerin evlilik doyumunu açıklamada anlamlı değişkenler olduğunu söylemek mümkündür.

2.5. İŞ AİLE ÇATIŞMASI

2.5.1. İş-Aile Çatışması Kavramı ve Tanımı

İnsanlar genellikle hayatlarında pek çok rolü aynı anda üstlenmek durumunda kalırlar. Arkadaş, ebeveyn, eş, yönetici, iş gören rollerinin yanı sıra sosyal yapının bir ferdi olarak da insanlardan beklenen roller vardır. Bu roller için yapılması gerekenler bazen kimi yönleriyle diğer rollerle çatışabilmektedir (Duxbury ve Higgins, 2001:2).

İş-aile arasındaki çatışma çalışmaları farklı alanlarda araştırma konusu olmaktadır. Örgütsel davranış, insan kaynakları yönetimi, yönetim, eğitim, cinsiyet, sosyoloji ve psikoloji bu alanlara örnektir (Allen, Herst, Bruck ve Sutton, 2000). İş ve aile içerisinde üstlenilen rollerdeki dengesizlik iş aile etkileşimi problemleri (Burke vd., 1980:253), iş aile uyumunun olmaması ve iş aile gerginliği gibi sözcüklerle anılan iş-aile çatışmasının dayanağı açıkladığı rol çatışmasına kadar gitmektedir. Bu kavramdan hareketle iş-aile çatışması, en basit ifadesiyle aile ile iş alanlarından doğan rollerin uyum

sağlayamamasından kaynaklanan sonucun bireyin üzerinde oluşturduğu baskıdır. Bu bağlamda bir alandaki rolü gerçekleştirmek öteki alandaki rolü gerçekleştirmeyi güçleştirmektedir. Bunun neticesinde de bireyin üzerindeki stres çoğalarak çatışmaya yol açmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985:77).

Netenmeyer, Boles ve McMurrin' a (1996:400) göre iş-aile çatışması işe ilişkin aktivitelerin aile hayatına karışmasıdır. Parasuraman ve Simmers'a (2001:556) göre de iş- aile çatışması iş ve aile rollerinin eş zamanlı olarak ortaya çıkması nedeniyle yaşanan uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Bireyin işi ile ilgili üstlendiği rolün, ailesi ile ilgili yükümlülüklerini engellemesi olarak tanımlanan iş-aile çatışması, iş rolünden aile rolüne olan negatif aktarım olarak da anılmıştır (Frone, Russell ve Cooper, 1992:728). İş-aile çatışması kimi araştırmalarda iş-aile rol gerilimi, aile iş rolleri uyumsuzluğu, işin ev ve aile üzerindeki etkisi tanımlamalarıyla da karşımıza çıkmaktadır.

2.5.2. İş-Aile Çatışmasının Nedenleri

İş aile çatışmasının sebepleri genel olarak, zaman yetersizliği, ücret yetersizliği, iş aile rolleri arasındaki çatışma, iş yerindeki stresli ortam, çocukların bakımı ve ev işleri olarak sayılabilir. Aşağıda bu faktörler kısaca açıklanmaya çalışılmıştır.

Ev İşleri ve Çocuk Bakımı: Pek çok ailede ev işleri ve çocuğun bakımı ile ilgili işleri genellikle kadınlar üstlenmektedir. Ancak günümüzde kadınların iş yaşamına katılımı arttığı için durum biraz değişmiştir. Çalışan kadınların çocuklarının bakımını ücretli bakıcılar, kreşler ve ev işlerini de yine ücretli temizlikçiler üstlenmeye başlamıştır. Ancak bu durum kadının geleneksel rolünü tam anlamıyla değiştirmemiştir. Çünkü kadın evde olduğu zamanlarda ev işlerine yine zaman ayırmakta ve yine çocuğun evde olduğu zamanlarda çocuk bakımını erkekten daha fazla üstlenmektedir. Bu durumda ev işleri ve çocuk bakımı hala kadının görevi olarak görülmektedir. Özellikle çocuk bakımı konusu, çalışan kadının çocuk yapmadan önce, çocuğa kimin bakacağına da karar vermek durumunda bırakılmaktadır. Çocuğun doğumundan sonra pek çok kadın kısmen ya da tamamen iş yaşamından uzaklaşmakta ve bu durum kadının kariyer gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir.

İş yerindeki gergin ortam ve stres: İş aile çatışması nedenlerinden biri olabilmektedir. Kötü çalışma koşulları, zaman yetersizliği, aşırı iş yükü, ücret yetersizliği, rol çatışması,

yeterince ilerleyememe gibi pek çok sebep evli kadın öğretmenlerin stres kaynağı olabilmektedir.

Rol çatışması: Aynı anda iki veya daha çok rolü gerçekleştirmek durumunda olan bir kişinin, rollerden birinin gereklerine uymasının diğerine uymayı güçleştirecek biçimde ortaya çıkması sebebiyle meydana gelmektedir. Artan (1986) rol çatışmasını, iki veya daha fazla rol baskısının birbiri ile çatışması durumu olarak tanımlamıştır. Öğretmenlerin, işten kaynaklı rollerinin gerektirdiği davranışlar, zaman zaman aile yaşamındaki rollerinin gerektirdiği davranışları engelleyebilmektedir.

Zaman Yetersizliği: Yaşamlarını takvim ve saat ile düzenlemek zorunda kalan bireyler zaman baskısını çok fazla hissetmektedirler (Artan, 1986). Bu durum bireyin aile yaşamına da yansımaktadır.

Ücret Yetersizliği: İş görenlerin ücrete dair sergiledikleri tavırları birbirinden değişik iki sebebe bağlanabilir. Bunlardan birincisi kazanç elde etme, diğeri de ortaya konulan işin hakkını almanın karşılığı olarak doyuma ulaşma isteğidir. Kazanç elde etme iş görenleri işinde daha üretken sürekli ve istikrarlı davranmaya iten bir faktör olarak kendini belli etmektedir. Öte taraftan ücret, iş görenler için, organizasyonun üretimine sağladığı faydanın kazanılmış ödülü ve karşılığıdır (Pehlivan Aydın, 2002).

İşten elde edilen gelirin yetersiz olması, iş görenin ailesinin geçimini sağlayamayacağını, giydiremeyeceğini ve istenilen düzeyde güzel bir evde oturamayacağını ifade etmektedir. Ailenin boş vakitlerini ve tatilini değerlendirmesi ve kendileri adına alt koşulları oluşturması çok fazla mesaiye ve gece mesailerinden elde edilecek ek getiriye bağlıysa, bu durumdan kişinin aile yaşantısı ile toplumsal yaşantısı da etkilenecektir (Baltaş ve Baltaş, 2004).

2.5.3. İş-Aile Çatışması Biçimleri

Literatürde, iş-aile çatışmasının üç büyük formu yer almaktadır. Bunlar “zaman esaslı çatışma”, “davranış esaslı çatışma” ve “duygusal gerilim esaslı çatışma” olarak ifade edilmektedir.

2.5.3.1. Zaman Temelli Çatışma

Kişiye yüklenen değişik roller, kişinin vakti için yarışabilirler. Bir rolü yürütmek için tüketilen zaman, çoğunlukla öteki bir rol için gerekli olan zamanı almaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985). Çalışma hayatındaki rol için tüketilen saatler sebebiyle ailedeki rolün gerektirdiği sorumluluklar kesintiye uğrayabilir, bu durumda zaman esaslı çatışma ortaya çıkar (Netenmeyer ve ark., 1996). Bir başka deyişle zaman esasına dayalı çatışma, zaman açısından bir rol üstlenildiği hallerde ortaya çıkar, çünkü bu şekilde diğer bir rolün taleplerini yerine getirmek güçleşir (O'Driscoll ve ark., 1992).

Bu çatışma şeklinin iki şekli mevcuttur. İlki, bir rolü üstlenmekle alakalı zaman baskısı, öteki bir rolün beklentilerine cevap vermeyi, fiziksel olarak olanaksız kılabilir. İkincisi, fiziksel anlamda bir rolün istekleri yapılırken, öteki bir rolün istekleriyle karşılaşılabilir ve baskılar dikkat dağınıklığına yol açabilir (Greenhaus ve Beutell, 1985).

Çatışmanın iş ile ilgili kaynakları, fazla mesai miktarı ve sıklığı, vardiyanın düzensiz olması olarak belirtilmektedir. Haftada kaç saat çalışıldığına ek olarak, iş programının katılığı da iş aile çatışması üretebilir. Bununla birlikte, esnek çalışma saatlerinin, kaçınılmaz olarak tüm çalışanların aileleri tarafından çatışma azalttığı kabul edilmemektedir. Çatışmanın aile ile ilgili kaynakları da vardır. Bir bireyin ailedeki rolünün özellikleri, aile aktivitelerine bol miktarda zaman harcama da çatışma üretebilir (Greenhaus ve Beutell, 1985).

2.5.3.2. Duygusal Gerilim Temelli Çatışma

İş aile çatışmasının ikinci formu olan duygusal gerilim esaslı çatışma; rolün, duygusal gerilim üretmesini içerir. Duygusal gerilim esaslı çatışma, bir rolün, diğer bir rolün sorumluluklarını yerine getirmeyi zorlaştırması sonucunda ortaya çıkar. Örneğin iş yerinde gergin ve sinirli olmanın, ailedeki sorumlulukları yerine getirmeyi zorlaştırması ve gerginliği artırması gibi (Netenmeyer ve ark. 1996). İş ve evde stres ortaya çıkaran faktörlerin hepsi duygusal gerilim esaslı çatışmaya yol açabilir. Bu stres kaynakları bireyleri yorar ve endişeye, gerilime ve bunalıma götürebilir (Tubin, 2007).

Çatışmanın iş ile ilgili kaynakları arasında, işteki rol belirsizliği ya da rol çatışması sayılabilir ve bunların iş aile çatışmasına etki ettiği bulunmuştur. Ayrıca, iş alanındaki stres kaynakları anksiyete, yorgunluk, depresyon, ilgisizlik gerginlik gibi duygusal gerilimler üretebilmektedirler. Bir roldeki zorlanma diğer bir rolün performansını etkilemektedir. Aynı zamanda bir rolde fazla zaman geçirilmesi de gerginlik ortaya çıkarabilmektedir. Uzun ve esnek olmayan çalışma saatleri, uzun yolculuklar ve fazla mesai zaman esaslı çatışmaya ek olarak duygusal gerilim esaslı çatışmayı üretebilir. Her ne kadar, kavramsal olarak ayrı olsalar da, zaman esaslı ve duygusal gerilim esaslı çatışmanın, iş alanı içindeki çatışma kaynakları açısından birçok ortak noktası olduğunu söyleyebiliriz (Greenhaus ve Beutell, 1985).

Çatışmanın aile ile ilgili kaynakları, iş-aile çatışmasının yüksek düzeyi ile ilişkilidir. Ancak, destekleyici eşler birbirlerini, iş aile çatışmasının yüksek düzeyde yaşamaktan koruyabilirler. Aile rolleri hakkında karı-koca uyumsuzluğu ve kadının çalışma durumu ile ilgili görüş farklılığı aile gerilimine katkıda bulunabilir. Temel inançlarda eşler arasındaki farklılık, karşılıklı destek sistemini zayıflatabilir ve strese neden olabilir. Bir bütün olarak ele alındığında, çatışma veya aile desteğinin yokluğu gibi bulgular gerilimin olduğunu ortaya koyar ve iş-aile çatışmasına katkıda bulunur (Greenhaus ve Beutell, 1985).

2.5.3.3. Davranış Temelli Çatışma

Çatışma biçimlerinin üçüncüsü davranış esaslı çatışmadır. Davranış esaslı çatışma, iki yaşam alanındaki davranışların uyumsuz olmasından doğmaktadır. Bir alan için uygun olan davranışlar, diğer alan için uygun olmayabilir. Rolün özgün davranış deseni, diğer bir rolün davranış beklentileriyle uyumsuz olabilir. Birey farklı rollerin beklentileriyle uyması için davranışı ayarlayamazsa, rollerin arasında çatışma geçirmesi muhtemel olacaktır (Greenhaus ve Beutell, 1985). Örneğin, iş yeri duygularını arka planda tutan davranışları gerektirebilir, oysa evde duyguların açık ve gösterilir olması beklenebilir (Tubin, 2007).

2.5.4. İş-Aile Çatışması Kuramları

Literatürde, iş ve aile yaşamı arasındaki ilişkileri açıklayan beş farklı kuramdan bahsedilmektedir. Bu kuramlar araştırmacıların öncülük ettiği çalışmaların ışığında bir iskelet olarak inşa edilmiştir.

2.5.4.1. Telafi Kuramı

Bireyler yaşamlarını daha anlamlı ve doyum sağlayıcı bir biçimde sürdürmek için her iki hayatlarında da bir başkasında zayıf olan tarafı giderme gayreti taşırlar (Zedeck ve Moişer, 1990). Telafi kuramı, iş ve aile arasında ters bir ilişkinin olduğu görüşü üstüne inşa edilmiştir. İş yaşamında istediği başarıyı kazanamayan birey, enerji ve uğraşlarını aile yaşamına taşır ve aile onun için en büyük mutluluk kaynağı haline gelir (Tubin, 2007).

Zedeck ve Moiser (1990)'a göre; bir alanda yaşanan doyumsuzluk, öteki alanda doyum sağlama vasıtasıyla giderilmeye uğraşılır. Kişiler, bir alanda karşılayamadığı taleplerini başka alanda bütüncü yatırımlara dönüştürürler. Telafi kuramı aynı zamanda bütüncü ilişkiler şeklinde tartışılmıştır. Bütüncü telafi; talep edilir deneyimler, tutumlar ve psikolojik haller bakımından çalışma ortamında yetersizlik varsa bu aile etkinliklerini izlediğinde ortaya çıkmaktadır.

2.5.4.2. Taşma Kuramı

Taşma kuramı, bir alanda meydana gelen değişikliğin, diğer alanı etkileyeceği görüşü ile temellendirilmektedir. Örneğin, iş arkadaşları ile kurulan zayıf ilişkiler, aile üyeleri ile zayıf ilişkiler kurma ya da çatışma yaşama gibi aile hayatına da etki edecektir (Tubin, 2007).

Aile ve iş ortamlarının her ikisinde de gerilim içinde olmak mümkündür. Taşma kuramı, bir alanla ilgili oluşan gerilimin öteki alanı da değiştireceğini ileri sürmektedir. İki alandaki karşılıklı dayanışmadan kaynaklanan, bir alanda oluşan duygusal stres öteki alan üzerinde de etkilidir (Leiter ve Durup, 1996). Taşma kuramı gerek çalışma hayatının aile hayatını değiştirdiği, gerekse aile hayatının çalışma hayatını değiştirdiği halleri içermektedir.

Taşma kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, aile ile iş hayatı arasında gerçekleşen ilişkiler negatif neticeler kadar pozitif neticeler de ortaya çıkarabilir. Bunlar olumlu taşma ile olumsuz taşma şeklinde nitelendirilir. Çalışma hayatındaki mutluluğun aile hayatına taşınması veya aile hayatındaki mutluluğun iş hayatına taşınması olumlu taşmadır. Stres, yorgunluk, mutsuzluk gibi hallerin taşınması ise olumsuz taşma (Zedeck ve Mosier, 1990) olarak adlandırılır.

2.5.4.3. Bölünme Kuramı

Bölünme, iki alanın birbirini etkilememesi görüşüne dayanmaktadır. En yalın haliyle, iş ve ailenin ayrılığıdır. Bölünme kuramı, işle ilgili olan ve olmayan stres kaynaklarının birbirlerini etkilemediğini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bölünme kuramı, iş ve aile çevrelerinin farklı olduğunu ve bireyin bir alanda, diğer alana herhangi bir etki aksettirmeden başarıyla çalışabileceğini savunur (Evans ve Bartolome, 1984). İki çevre yan yana var olur ve bütünüyle pratik amaçlar var olduğu için birbirlerinden ayrılırlar. Zaman, mekân ve görevde ayrılık, bireyin yaşamını düzenleyerek bölümlere ayırmasına olanak sağlar Aile duygusallığın, samimiyetin ve önemli atfedilen ilişkilerin alanı olarak görülürken iş dünyası ise anlamdan ziyade rekabetçi, enstrümantal ve kişisiz olarak görülür (Zedeck ve Moişer, 1990).

2.5.4.4. Çatışma Kuramı

Çatışma kuramı, bir alanda oluşan tatmin ve başarının öteki alanda fedakârlıklar yapılması gerektirdiğini ileri sürer. Kuramdan hareketle, iki çevre arasında uyumsuzluk vardır, çünkü onların farklı kuralları ve talepleri mevcuttur. Kimi kuramcılarsa devam sorununun, geç kalmanın ve verim sağlayamamanın nedeni olarak aile yükümlülüklerini görmektedir (Zedeck ve Mosier, 1990). Çatışma kuramında, herhangi birinin aile veya iş hayatında üzerine aldığı rol tek olarak çatışmaya neden olmaz, çatışmaya sebep olan bu rollerin olması gerektiği gibi üstlendiği yükümlülüklerin ve sorumluluklarının birey üzerinde kendi arasında dengesiz istekler ortaya çıkarmasıdır (Kahn ve ark., 1964).

Aile ile iş hayatı birbiriyle çatışma durumundadır ve bu çatışma kolay bir şekilde bitmez. Kişinin çalışma hayatındaki memnuniyeti, başarısı ve kariyeri aile hayatında fedakârlıklar istemektedir. Doyum sağlayıcı bir aile hayatını elde etmek için, aile

hayatının kişinin kariyeriyle uzlaşma halinde olmasını gerektirmektedir (Evans ve Bartolome, 1984).

2.5.4.5. Araç Kuramı

Araç kuramı, bir alanın, kendisi ile diğer alanlarda elde edilenlerin bir ortalaması olduğunu öne sürer. Örneğin, iş sonuçları, iyi aile yaşamına götürür ve kendisi ile yaşamın zevklerinin bir kısmını almanın olduğu yollardır (Zedeck ve Mosier, 1990). Bir alan, başka alanda istenilenleri kazanmak için bir yoldur. İş ile kariyer başlangıçta bir doyuma ulaşmada, başarılı bir aile oluşturma ve boş vakitlerini düzenlemenin yoludur (Evans ve Bartolome, 1984).

2.5.4.6. Ekolojik Sistem Kuramı

Ekolojik sistem kuramı bazı araştırmacılar tarafından iş-aile çatışması çalışmalarında kuramsal dayanak olarak kullanılmıştır (Grzywacz, 2000; Hammer, Bauer ve Grandey, 2003; Voydanoff, 2002). Bu kuram, kişisel gelişimin yaşam boyu sürdüğünü ve bunun kişisel özellikler ile bulunulan çevrenin özellikleri arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünü olduğunu ileri sürmektedir (Bellavia ve Frone, 2005:119). Ekolojik sistem kuramı dört hiyerarşik sistemden oluşmaktadır. Bunlar mikro sistem, mezo sistem, ekzo sistem ve makro sistemdir. Kişiyle en ilgili sistem ise mikro sistemdir. Kişinin rolleri, aktiviteleri ve kişiler arası ilişkilerinin içinde bulunduğu şartlara göre belli karakteristik özellikleri olduğunu ve diğer kişileri de etkilediğini savunur (Bronfenbrenner, 1989:227).

Mikro sistem, aile, arkadaşlar, öğretmenler, komşular gibi bireyin sürekli yüz yüze etkileşimde olduğu günlük ev, okul ve iş çevresidir (Kaplan ve Aksel, 2013). Mezo sistem ise iki ya da daha çok mikro sistemin bir araya gelmesiyle oluşur. Evde ve işyerinde oluşan birden fazla mikro sistem, mezo sistemi oluşturmaktadır (Kaplan ve Aksel, 2013). Çoğu iş-aile çatışması araştırmaları mezo sisteme dayandırılmaktadır (Voydanoff, 2007). Bunun sebebi de iş ve aile alanlarının birbiri üzerindeki etkisini ve bu etkinin nasıl meydana geldiğini açığa çıkarmak için yapılan çalışmalardır.

Ekzo sistemde iki ya da daha fazla mikro sistemin bir araya gelmesiyle oluşur. Ekzo sistemi mezo sistemden ayıran ise mikro sistemlerden birinin aslında kişi ile ilgili

olmamasıdır (Kaplan ve Aksel, 2013). Kişinin aile yaşamı ile eşinin iş yaşamı arasındaki ilişkiyi kapsayan mikro sistemler örnek verilebilir. Çalışma grubu evli çiftler ya da aileler olan ve kişinin iş alanının eşinin ev yaşamı üzerine etkisini ya da ebeveynlerin iş yaşantılarının çocukları üzerindeki etkisini ölçen çalışmaların ekzo sisteme dayandırıldığı görülmektedir (Voydanoff, 2007).

Makro sistem ise mikro sistem, mezo sistem ve eko sistemin birleşmesinden oluşmaktadır (Kaplan ve Aksel, 2013). İş-aile çatışmasını makro sistem etrafında çalışan çalışmalarda vardır. Bunun sebebi de sosyo-demografik değişkenlerin makro sistemde yer alma eğiliminin daha fazla olmasıdır (Bellavia ve Frone, 2005: 120).

2.5.5. Öğretmenlik Mesleği ve İş-Aile Çatışması

Öğretmenlik 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nu uyarınca “Devletin öğretim, eğitim ve bununla alakalı yönetim sorumluluklarını üzerine alan özel bir uzmanlık mesleği şeklinde açıklanmıştır. Yasada belirtilen madde “öğretmenler bu vazifelerini Türk Milli Eğitiminin hedeflerine ve temel ilkelerine göre yerine getirmekle yükümlüdürler” şeklinde de devam etmektedir.

Öğretmen hayat boyu mesleğini sürdürmektedir. Öğretmenlik, yalnızca sınıf ortamında öğrencilerle değil, okul haricinde öğrenci velileri ve toplumla da yan yana olan biyolojik, psikolojik ve sosyal istekleri yönünden fedakârlık gerektiren bir meslektir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005:213). Öğretmenlik mesleğinde en çok dikkat çeken yaz tatillerinin uzunluğu, çalışma saatlerinin makul zamanları içermesi gibi sebeplerle diğer mesleklere oranla iş-aile çatışması yaşanması muhtemel bir meslek olarak algılanmamıştır (Cinamon ve Rich, 2002). Buna karşın öğretmenliğin mesleki özellikleri, öğretmenlerden beklenen rol ve sorumluluklar dikkate alındığında iş ve aile alanlarına ayıracakları zaman ve enerji yönünden çatışma yaşamaları olası görülmektedir.

İş-aile çatışması iş-aile ve aile-iş çatışması şeklinde gerçekleştirilmektedir. İşin aileye müdahalesi iş-aile çatışmasına, ailenin işe müdahalesi aile-iş çatışmasına sebep olmaktadır. Öğretmenlik mesleği için düşündüğümüzde hafta sonuna yerleştirilmiş veli toplantısı sebebiyle ertelenen akraba ziyaretleri hayatı iş-aile çatışmasının; ev ve aile

sorumluluklarına ayırması gereken zaman sebebiyle derse hazırlanamama aile-iş çatışmasına verilecek örnekler olabilir (Ay, 2010:20).

Son yıllarda meydana gelen birçok değişim beraberinde öğretmenleri ve okulları da değişimle karşı karşıya getirmiştir. Yeni programla beraber değişen öğretmen rolleri, velilerin talep ve beklentileri değişim sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Tüm bu değişim ve beklentiler ise öğretmenlerin günlük aktivitelerini önemli ölçüde etkilemiştir (Balet ve Kelchtermans, 2009:1150).

MEB'in değişen koşullara göre öğretmenlerden bekledikleri çalışmalar, ilköğretim okulu öğretmenlerinin çalışma takvimlerini de etkilemektedir (Ay, 2010:20). Öğretmenin gücünü kullanmada oynadığı, aile üyesi, danışman ya da patron rolü, öğrenmeyi yönlendirici rolü, mesleki uzmanlık rolü, yargıç rolü, rehber ve terapist rolü gibi birçok rolü vardır. İlköğretim programlarında benimsenen öğrenme öğretme yaklaşımlarının doğasında meydana gelen birtakım değişimler öğretmenlerin rollerini de etkilemektedir (Arslan ve Özpınar, 2008:39).

Tüm bu değişimler ve değişime uyum süreci hâlihazırda bulunan rollerin çeşitliliğini arttırmakta, zaman ve enerji yönünden öğretmenleri kısıtlamaktadır. Greenhaus ve Beutell (1985), bir role ayrılan zaman ve enerji sebebiyle diğer role ayrılması gereken zaman ve enerjinin yetersiz kalmasının iş-aile çatışmasına neden olduğunu ileri sürmüştür.

Bireyin işini sevmesi, sağlıklı bir yaşam sürmesi için zorunludur. Ancak aşırı iş yükü, işinden hoşlanan birey için bile, doğrudan ağır bir strestir (Balay ve Engin, 2007:210). İş-aile çatışması bireyin tüm yaşamını etkilediği için tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de üzerinde durulması gereken bir konudur. İş-aile çatışması, psikolojik rahatsızlıklara ve fiziksel şikâyetlere, iş ve özel hayatta doyumsuzluğa neden olabilmektedir. Eğitim örgütlerinin girdi ve çıktısını insanın oluşturduğu düşünülürse öğretmenlerinin yaşayacağı iş-aile çatışmasının öğrencilere yansımaları olasıdır (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009). Eğitim örgütlerinin omurgasını oluşturan öğretmenlerde iş-aile çatışmasının araştırılması öğretmen nitelikleri bakımından da önem arz edebilir.

Alan yazında cinsiyet ve iş-aile çatışması arasındaki ilişki hakkında fikir birliği sağlanamamıştır. Kadınların yaşadığı iş-aile çatışmasının erkeklerin yaşadığı iş-aile çatışmasından daha fazla olduğu sonucunu elde eden araştırmalar var olduğu için (Aycan ve Eskin, 2005; Greenhaus ve Beutell, 1985) bu araştırmada grubunda kadın öğretmenler yer almıştır.

2.6. EVLİ KADIN ÖĞRETMENLER VE İŞ-AİLE ÇATIŞMASI

Geleneksel olarak erkek ailenin geçimini sağlamak için ev dışı rollerle, kadın aile bireylerinin bakımının sağlanması gibi ev içi rollerle görevlendirilmiştir (Telsiz,1995). Hem çalışan hem de bir ailesi olan ve ailede kendisinden geleneksel olarak bazı roller beklenen kadınların iş aile çatışması yaşama ihtimalleri daha fazladır. Bu durumda da aile yükümlülükleri kadının çalışma hayatına girişinde ve ilerlemesinde olumsuz bir unsur olarak karşısına çıkmaktadır (Fidan, 2005).

İş-aile dinamikleriyle ilgili araştırmalar iş ve aile rollerinin kişisel zaman ve enerji yönünden birbirleriyle rekabet eder durumda olduğunu göstermiştir. Aile ve iş rolleri arasındaki bu rekabet bazen öyle şiddetli olur ki, bu durumda aile ve çalışma yaşamı arasındaki tercih zorluğu kişinin karar verememesi, bireyi karamsarlığa itebilir. Bu durum kişinin kariyer planlaması ve geliştirmesinde alakadar olduğu iş faaliyetindeki rollerinin, bir aile ferdi olarak anlamını yitirebileceğini de ortaya koymaktadır. Bunun sonucu olarak iş tatminin düşmesi, ailevi dengenin oturtulamaması, kariyer ve hayat tatmininin azalması ve stresin artması söz konusu olur (Kaya, 2003).

Kadınların çalışma hayatında yaşadıkları zorlukların önemli bir bölümünü, hala, ev, aile ve çocuk sorumluluklarının geleneksel biçimde devam etmesi oluşturmaktadır. Hochschild, evin günlük işleri yüzünden kadınların erkeklerden haftada 15 saat daha fazla çalıştıklarını söylemektedir. Başka bir araştırma ev işlerinin %75'inin çalışan kadınlar tarafından yapıldığını göstermektedir. Çalışan kadın hem işinde başarıyı hedeflerken hem de toplumsal beklentiler ve şartlanma yüzünden ev kadını ve annelik sıfatını en ideal şekilde yürütme çabasıdadır. Çalışan kadın, evdeki rolü ile dışarıdaki rolünü uyumlaştırmak ve dengelemek zorundadır. İki rolün arasında sıkışan kadın, işini ya da evini tercih etmek zorunda kalabilmektedir (İncioğlu, 2001).

Her iki durum da, kişinin rolleri arasında çatışması sonucunu doğurmaktadır. Sosyo-kültürel faktörlerin belirleyiciliği sırasında meydana gelen cinsiyetçi rol dağılımı, kadının çerçevesi belli alanlarla kısıtlanan etkinlik alanını göstermekte, kadın için belirli hareket kalıpları ortaya koymaktadır. Sosyal rol paylaşımı neticesinde ortaya çıkan faaliyet alanı ve bunun özdeşleştirilmesi ve pekiştirme yapılarak geçerliliğini devam ettirmesi günümüz şartlarında kadının çalışma hayatına hızlı giriş yapmasıyla birden çok rol üstlenmek mecburiyetinde kalmasına neden olmuş ve faaliyet alanını artırmıştır. İş yaşamına ve ailesine yönelik roller ve yükümlülükler aynı zaman diliminde yapılması mecburiyetinden ötürü kadın bakımından problemin kaynağı durumuna gelmektedir. Bunun neticesinde birçok kadın kendilerini eşit kıymetli iki tam zamanlı çalışmayla yüz yüze bulmaktadırlar (Fidan, 2005).

Ev işlerinin paylaşımında, ütü yapma, bulaşık yıkama, temizlik yapma, yemek pişirme gibi işleri çoğunlukla kadın yerine getirmekte, fakat erkek özel hallerde bu işleri eşiyile bölüştüğünde ise “yardımcı olmak” için yapmaktadır. Klasik olarak toplumda kadının sorumluluğunda algılanan etkinliklerde, işe giden ve gitmeyen kadınlar arasında da önemli bir değişiklik izlenmemektedir. Kadının bütün işleri yalnız yapma oranı işe giden ve gitmeyen kadın arasında %10'luk bir değişiklik göstermektedir. Elde edilen bu bulgular bize kadınların hangi eğitim durumunda olursa olsun ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu olduğunu göstermektedir (Akalın, 2002).

Görüldüğü üzere iş yaşamındaki kadın birden çok rol üstlendiği için karşısına çıkan çatışma ve problemler önemli oranda kadının iş aktivitelerine yaklaşımından ve iki yükümlülük alanı arasındaki öncelik farklılaşmasından ortaya çıkmaktadır. İki alanda dengesizlik oluşması, kadının, bazı yükümlülüklerini öteki aile fertleriyle paylaşmayıp kendisinin yüklenmesinden dolayı yaşanmaktadır. Bahsi geçen problemin çözülmesinde de kadın, sorunun odağına yerleştirilerek, bu yönüyle çözüm yolları geliştirilmekte ve öneri oluşturmada kadının gayreti talep edilmektedir. Dolayısıyla kadın iki tercih arasında zor durumda kalmakta; çalışma hayatını bırakmak ya da fazlaca iş yüküyle yaşamaya devam etmek mecburiyetinde kalmaktadır (Fidan, 2005).

İş-aile çatışması, çalışan kadın olarak eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenleri de kapsamaktadır. Çok kapsamlı bir meslek olan öğretmenlik farklı birçok işi yapmayı gerektirmektedir. Bunlar arasında sınıf içi ders faaliyetleri, toplantılar, plan-programlar,

rehberlik faaliyetleri, eğitici kol çalışmaları, veli görüşmeleri, geziler, etütler, komisyon çalışmaları gibi iş yükleri yer almaktadır.

2.6.1. Çalışan Anne Olmak

Bugün eğitim işkolu çalışanlarının %45'ini kadınlar oluşturmaktadır. Kadınları bu mesleğe iten önemli etkenlerden bazıları, devlet garantisinin olması, aynı emeği vererek erkeklerle eşit maaş ve haklardan faydalanmaları, çalışma saatlerinin uygun olması, tatillerinin çok olması ve bu sayede evine/çocuklarına zaman ayırma imkanı sunması gelmektedir. Buna karşın kadın öğretmenler de çalışan kadınlar olarak bir takım problemler yaşamaktadır. Ortaya çıkan bu problemlerin temel kaynağı, evlenip çocuk sahibi olmakla birlikte ev ve aile sorumluluğunun artması, üstesinden gelinmesi güç bir tempoda hayatına devam etmek zorunda olmalarıdır. Kadın adına ortaya çıkan bu güç durum, onu ev-iş ikilemi içine sokmaktadır.

İş hayatında olan annelerin bir kısmı maddi yetersizlikler sebebiyle çalışmak durumunda oldukları için, diğer bir kısmı da maddi özgürlüklerini yitirmemek veya mesleklerinden uzaklaşmamak için çalışmaktadırlar. Her iki şartta da iş yaşamındaki annelerin fazlaca yükümlülüklerinin olması, bedensel ve zihinsel yorgunluk, çocuklarına karşı kendilerini suçlu hissetmeleri, bakıcı arayışları gibi pek çok sorunları bulunmaktadır. Çocuk bakımı çalışan tüm annelerin sorunudur (Elmacı,1996). Kartal (2007) çalışmasında çocuklarını bakıcıyla büyüten çalışan kadınların bu durumu katlanması zor bir şey olarak ifade etmişlerdir. Çalışan annelerin çocuklarının bakımını üstlenecek ve onların gözlerinin arkada kalmasını engelleyecek uzman bakıcı ya da daha yeterli kalitedeki anaokulu ve kreş gibi kurumların yetersiz kaldığı bilinmektedir (Elmacı, 1996).

Zamanının büyük bir kısmını işte geçiren kadınlar eve geldiklerinde çocuklarıyla, eşleriyle, ev işleriyle ilgilenmek ve yemek yapmak durumunda kalmaktadır. Anne için bu durum yetersizlik ve her şeye yetişememe, daha az hoşgörülü davranma ve kırgınlık duygularına sebep olabilmektedir. İşlerin evde ve iş yerinde olmasını istedikleri gibi gitmediğini düşündükleri için yapılan işleri beğenmeyebilmektedirler ve kendilerini yetersiz hissedebilmektedirler. Bu da kendilerine olan kırgınlıklarını başka kişilere yansıtmalarına neden olabilmektedir. Kimi zaman anne, iş yerinde keyifli zaman geçirdiği için suçluluk duygusu hissedip işe gitmeyi egoistlik olarak görmektedir. İş ve

sosyal yaşamında mutlu hissetmesi anneliği ve eşliğe ait görevleri tam olarak yerine getiremediğini düşünmesine neden olmakta ve bu durum suçluluk duygusunu ve kaygılarını arttırmaktadır (Tüter, 2007) Yeşilyaprak (2004) çalışan kadınlarla ilgili “eğer çalışan kadın iyi bir organizatör değilse yaşamı kendisi ve çevredekiler için gereksiz yere güçleştirebilir. Bu yüzden çalışan kadın, anne olmadan önce ve sonra ile yaşamını ve iş yaşamını dengelemede, kendi istekleri ile çevrenin beklentilerini uzlaştırmada ustalaşmaya çalışmalıdır” ifadelerini kullanmıştır.

İzin sorunu, çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerin en büyük problemlerindedir. Hem doğum öncesinde hem de doğum sonrasında kadının kanuni hakkı olarak sunulan izin süresinin çok kısa olduğu bir gerçektir. Kadın memura tanınan izin süreleri, doğum öncesi ve doğum sonrası 8'er hafta şeklinde toplam 16 hafta izin verilmektedir. Bu süreler, ihtiyaç halinde doktorlar tarafından artırılabilirken de yeterli olmamaktadır. Sekiz hafta olarak belirlenmiş olan doğumdan sonraki izin zamanı, annenin eski sağlığına kavuşması için yeterli gelmediği gibi, annelik rolünün kabullenilmesi ve anneliğin tadına varabilmesi adına yetmemektedir. Çocuklar başlangıçta hem biyolojik hem psikolojik bakımdan annelerine daha çok ihtiyaç hissetmektedirler. Çocuğun anne sütü alması sağlığı yönüyle ne derece önem taşıyorsa, duygusal gelişimi açısından da o derece önemlidir (Razon, 1983).

Tüm bu gerçekler göz önüne alındığında annelik ve iş kadınlığı rolleri arasında sıkışan kadın, rol çatışmasını en üst düzeyde yaşamakta ve hayatındaki bu olumsuzluklar sürerken görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

2.6.2. Evli Çalışan Kadınlarda İş-Aile Çatışmasının Tükenmişliğe Etkileri

Çalışma yaşamındaki gerilim hususunda yapılan çalışmaların neticeleri, çalışan kişi yönüyle algılanan gerilim kaynaklarının iş görenin çalışma ortamının bir parçası olduğunu ve iş görenlerin çalışma hayatının haricindeki hayatıyla alakalı olan haller ya da farklılaşmaların iş gerilimi yaratmasına neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu konu üzerinde çalışan üç farklı gruptaki araştırmacılar araştırmacılar (O. M. Karatepe ve L Baddar, 2006; R. G. Netenmeyer ve J.S. Boles,1996; A.D. Vinokur, P.F. Pierce ve C. L. Buck, 1999), iş-aile yaşam çatışmasının iş stresiyle, hangi çerçevelerde ve ne yönlere ilişkilendirildiğini incelemiştir (Efeoğlu, 2006).

Netenmeyer ve diğlerleri, konuyla ilgili geliştirdikleri bir yöntemde, iş-aile ile aile-iş ikilisi arasındaki çatışmanın çalışma gerilimi üzerinde etkili olduğunu göstermektedirler. İş yaşamlarında, iş görenlerin rol çatışması, rol belirsizliği, aile-iş çatışması ve iş-aile çatışması derecelerinin iş gerilimi, iş tatmini ve performans seviyelerinin dışında işi terk etme niyetleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektedirler. Çalışmanın sonucunda, iş aile çatışması ve çalışma gerilimi arasında önemsenecek bir bağın var olmasının beklenebileceğini, aile-iş çatışması ve çalışma gerilimi arasında da birincisine göre daha güçsüz bir ilişkinin var olmasının beklenebileceğini ifade etmektedirler.

Netenmeyer ve diğlerleri, önceki araştırmaların değerlendirilmesi neticesinde bahsi geçen değişkenler arasındaki bağlantıları ifade eden modeli oluşturmuşlardır. Bu model iş-aile ortamındaki çatışmanın boyutları olan iş-aile çatışması ile aile-iş çatışmasının çalışma gerilimi üzerinde direk etkisinin bulunacağını varsaymaktadırlar.

Araştırmacılar oluşturdukları model kapsamında iş görenlerin iş-aile çatışması ile aile-iş çatışması seviyelerinin çalışma gerilimi seviyeleri üzerinde direk etki sahibi olmasını taşma kuramı çerçevesinde açıklamaktadır. Taşma kuramında, aile ile iş hayat alanlarından birinde oluşan gelişmeler öteki hayat alanını da etkilemektedir. Hayat alanlarının birisinde oluşan pozitif veya negatif gelişme öteki yaşam alanında da aynı etkiyi oluşturur (Efeoğlu,2006).

Bu üç gruptaki araştırmacılar, iş-aile çatışmasının iş stresi üzerinde etkisi olup olmadığının veya ne derecede etkili olduğunun araştırmasını yapmışlar; Vinokur ve diğlerleri (1999) iş-aile çatışmasının iş stresi üzerinde etkisi olmadığını savunurken, Netember ve diğlerleri ve Karatepe-Baddar (2006) bu çatışmanın iş stresini doğurabileceği kanısına varmışlardır.

İş-aile çatışmasının iş stresi üzerindeki etkilerini yapılan araştırmaların bulguları ışığında açıkladıktan sonra, bu çatışmanın, kadın eğitim çalışanları üzerinde stres etkisi yaratıp yaratmadığı konusuna değinmek gerekirse; evli ve ocuk sahibi kadın öğretmenlerin de iş-aile çatışması sonucu stres yasadıklarını söylemek mümkün olmaktadır. Bunu açıklamak için evli ve ocuk sahibi olan kadın öğretmenlerin sorunları üzerinde durmak gerekmektedir.

2.7. TÜKENMİŞLİK

2.7.1. Tükenmişlik

Freudenberger (1974) yaptığı çalışmasında tükenmişlik kavramını “iş ve enerji kaybı, yıpranma, başarısızlık, ya da kişinin iç kaynakları üzerinde, giderilmeyen talepler neticesinde, oluşan bir tükenme şekli” biçiminde açıklamıştır. Bu çalışmada tükenmişlik, “mesleki bir tehdit” şeklinde adlandırılmıştır (Arı ve Bal, 2008). Maslach ve Jackson (1981) ise çalışmalarında tükenmeyi, kişilerin işlerinden dolayı karşılaştıkları problemlere karşı duyarsız hale gelmeleri, duygusal açıdan tükenmişlik hissinin oluşması ve bireysel yeterlilik ve başarı duygularının zayıflaması şeklinde açıklamışlardır (Şanlı, 2006).

Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği açıklarken; kişide meydana gelen fiziksel yorgunluk, uzun süren bitkinlik, çaresiz kalma ve umudunu yitirme hisleri, yaptığı işe, yaşamaya ve öteki insanlara karşı sergilediği negatif tavırları içeren zihinsel ve fiziksel boyutlu bir problem olarak açıklamışlardır. Aynı zamanda Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliğin tek boyutta ele alınamayacağını belirterek tükenmişlik terimini duygusal açıdan tükenme, duyarsız hale gelme ve bireysel başarı hissinde azalma şeklinde üç farklı boyutta değerlendirmişlerdir. Maslach ve Jackson tükenmişlik ile ilgili üç boyuttan bahsetmiştir. Bu üç boyut; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı olarak tanımlanmıştır. Maslach tükenmişlik modeli, literatürde “Çok Boyutlu Tükenmişlik Modeli” ya da “Üç Boyutlu Tükenmişlik Modeli” olarak da anılmaktadır (Akten, 2007).

Maslach Modeli’ne göre duygusal tükenmişlik duyarsızlaşmanın, duyarsızlaşma da kişisel başarıda düşme duygusunun bir nedeni olarak değerlendirilmektedir (Arı ve Bal, 2008).

Tükenmişlik, iş görenlerin işlerinden dolayı karşılaştıkları bireylere karşı duyarsız hale gelmeleri, duygusal açıdan tükenmişlik duygusuna kapılmaları ve bireysel yeterlilik ve başarı hislerinin azalması biçiminde oluşur. Çalışma hayatına karışan grubun nitelikleri, çevreden kaynaklanan etkenler, çalışma şartları gibi kuruma ait birtakım bireysel niteliklerle alakalı olarak gelişmektedir. Tükenmişlik hislerinin, bu tarz problemlerin

yaşandığı alanlarda profesyonel olanlarda dahi görülme ihtimali bulunmaktadır (Haran ve diğ., 1997).

Tükenmişlik yaşayan bir kişi, hayatının manasını kaybettiğini ve tüm taleplerinin yok olduğunu düşünür. Daha önceleri çok anlamlı gelen çabaları, artık bunaltıcı hissettirmekte ve herhangi bir ödül vaat etmemektedir. Bu kişiler önerilere kapalı, sert mizaçlı, kızgın, eleştirel, tuhaf ve etrafındakileri iten tavırlar içinde görülürler (Dericioğulları ve diğ., 2007).

Tükenmişlik sendromu doğrudan insana hizmet eden, bireylerle uzun süre çalışan meslek gruplarında sık yaşanan bir sorundur. Tükenmişlik; insanlarla yüz yüze ilişki gerektiren mesleklerde çalışan hekimler, hemşireler, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, fizyoterapistler, diş hekimleri gibi sağlık çalışanları ve diğer sektörlerde çalışan başta öğretmenler olmak üzere akademisyenler, okul müdürleri, polisler, yöneticiler, otel çalışanları, çocuk bakıcıları, banka çalışanları, trafik görevlileri ve satış sorumlularında görülen bir olgu (Haran ve diğ., 1997; Maslach ve Zimbardo, 1982; Sürgevil, 2006) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma hayatının değişik evrelerinde ortaya çıkan tükenmişlik, süreklilik taşıyan olumsuz bir tepki özelliği taşımaktadır. Tükenmişlik, yorgunluk ya da yıpranma gibi kavramlardan farklıdır ve stres yaratıcı örgütsel şartlar karşısında kişinin enerji kaynaklarının tükenmesini ifade eden bir kavramdır (Torun, 1995).

Freudenberger 1974' te tükenmişliğin sadece duygusal tükenmişlik boyutunu tanımlarken,

2.7.2. Duygusal Tükenme

Duygusal tükenme, bireyin enerjisinin ve duygusal kaynaklarının bittiği duygusuna kapılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Duygusal tükenmişliği yaşayan birey hizmet verdiği kişilere eskiden olduğu kadar verici olmadığını ve sorumlu davranmadığını düşünmektedir (Torun, 1995). Çoğunlukla insanlarla çalışmak durumunda kalınan mesleklerde, “Çalışma hayatında fazlaca duygusal isteklere maruz kalındığı için kişinin enerjisinin tükenmesi durumu” biçiminde de açıklanabilen duygusal tükenme şekli,

tükenmişliğin en belirgin boyutu ve tükenmişlik hissinin en kesin işareti olarak görülmektedir (Akten, 2007).

2.7.3. Duyarsızlaşma

Duyarsız hale gelme, iş görenlerin hizmet sağladıkları bireylere karşı, şahıs olduklarını önemsemeden bir nesne gibi tavır takınmalarıyla kendisini belli etmektedir. İş görenler, hizmet sağladıkları bireylere ve çalıştıkları organizasyona karşı alaycı bir tavır takınarak, ilgisiz ve uzak davranırlar. Aşağılayıcı bir üslup kullanma, kişileri gruplandırma, oldukça katı kurallar sergileme ve başkalarından devamlı kötü davranışlar geleceğini düşünme, duyarsız hale gelmenin başka belirtilerindendir (Torun, 1995).

2.7.4. Kişisel Başarı

Kişisel başarı boyutu, kişinin yaptığı işte kendini yeterli bulması ve kendini olumlu bir şekilde değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Gündüz, 2000). Kişisel başarıda düşme yaşayan kişiler, işinde ilerleme kaydetmediğini, hatta gerilediğini düşünür ve kendilerini suçlu hissederler (Torun, 1995).

2.7.5. Tükenmişliğin Belirtileri

Tükenmişlik davranışının psikolojik işaretleri; güdüleme eksikliği, kıymetsizlik duygusu, fazla şüpheli olma, öz güven eksikliği, endişe, huzursuzluk, sosyal ortamdan uzak olma hissi, hızlı öfkelenme, dikkat bozuklukları, çaresiz hissetme, doyum sağlayamama, zihin karışıklığı vebilişsel yeteneklerde zorluklar yaşama şeklinde sıralanmaktadır (Arı ve Bal, 2008).

Tükenmişliğin davranışsal belirtileri, dışarıdan en rahat gözlemlenebilen belirtilerdir. Bu belirtiler, tükenmişliğin ne kadar ciddi bir aşamaya geldiğini kanıtlamaktadır. Artık kişi içinde yaşadığı karmaşayı saklayamamakta ve dışarı vurmaktadır (Sürvegil, 2006). Tükenmişlik yaşayan bireye dışarıdan bakıldığında aşırı eleştirici, kızgın, katı, önerilere kapalı ve insanları iten davranışlar içinde oldukları görülmektedir (Selçukoğlu, 2001). Ani tepkisellik, sabırsızlık, alınganlık, iş dışında başka şeylerle vakit geçirme, sürekli bir savunma ve suçlama hali içinde olma da diğer davranışsal belirtilerindendir (Arı ve Bal, 2008). Kişi hem fiziksel hem de psikolojik olarak tüm enerjisi tükettiğinde bu

durum ciddi fiziksel rahatsızlıklara neden olmaktadır. Tükenmişliğin kişinin sağlığı üzerindeki etkisi, baş ağrıları, soğuk algınlıkları, mide-bağırsak hastalıkları, yüksek kolesterol, yüksek tansiyon, solunum rahatsızlıkları, kiloda ani değişiklikler ve deri hastalıkları gibi rahatsızlıklara yol açabilmektedir (Sürvegil, 2006).

2.7.6. Tükenmişliğin Dönemleri

Edelwich ve Brodsky (1980) modelinde büyük umutlar taşıyarak mesleğe başlamak ve beklenti seviyesinde umutlarının karşılığını alamamış olması zaman içerisinde iş görenlerde tükenmişlik hissine yol açmaktadır. Bu modelde tükenmişlik davranışı art arda gelen dört basamakta meydana gelmektedir (akt. Murat, 2003)

a) Coşku Dönemi: Çalışma hayatına ilk kez giren bireyler yüksek güdülenme, mesleke dair büyük umutlar besleme ve tükenmez bir enerjiye sahiptirler. Hizmet sağlayan bireyde mesleki eğitimini devam ettirmek adına istek mevcuttur (Sürvegil, 2006). Ancak çalışma ortamındaki uygulama problemleri, önyargı ve fazla eleştiri yapılması kişiyi hayal kırıklığına sevk etmektedir (Dinç, 2008). Hayal kırıklığı hissetmek idealler ve enerjinin yok olmasına neden olmaktadır. Hayal kırıklığı yaşayan kişi, tükenmişlik duygusunun durgunluk dönemine girmeye başlamaktadır. Bu durum, çoğunlukla işe başladıktan bir sene sonra oluşmaktadır (Burnak, 2007).

b) Durgunluk Dönemi: Hayal kırıklığını yoğun olarak hisseden iş görenin enerji seviyesi ve çalışma motivasyonu zamanla azalmaktadır. Bireyin alakası daha çok gelir edinmeye, daha iyi hayat standartlarını yakalamaya veya çalışma hayatı dışında faaliyetlerini daha verimli geçirmeye yönelmektedir (Sabah, 2009).

c) Engelleme Dönemi: Zaman ilerledikçe birey mesleğe yönelik amaçlarıyla alakalı olarak engellendiğini düşünebilir. Bu engellenme, iş görenin hizmet sağladığı bireylerin gereksinimlerini karşılayamayıp engellenmesi ve hizmet sunduğu bireylerin gereksinimlerini tatmin etmek için kendi gereksinimlerini görmezden gelmesi şeklinde iki biçimde görülmektedir (Arasan, 2010). Kişi, çalışma yaşamında devamlı engellenme gördüğü için değişik savunma modellerini uygulamaktadır. Bu savunma modelleri aşağıda verilmiştir.

1. Adaptif (Uyum Gösteren) Savunmalar: Kişinin yaşadığı durumla bir uyum sağlayarak denge kurmaya yönelerek tükenmişlikten kurtulmasıdır.

2. Maladaptif (Uyum Göstermeyen) Savunmalar: Bireyin problemi reddedip kendini yaptığı işe adanmasıyla problemden kurtulacağını öngörmesidir.

3. Durumdan Kendini Çekme: Kişinin iş yaşamında donuk(mekanikleşmiş), duyarsız ve katı davranışlar göstermesi, kendini ruhen işine adanmasıdır (Sabah, 2009).

d) İlgisizleşme Dönemi: Tükenmişlik hissine karşı oluşturulan bir tür savunma modelidir. Bireyde duygusal kopuşların yaşanması, umutsuzluk, inançlarda sarsıntıların oluşması, işe geç başlama davranışları görülmektedir. Mesleğini yalnızca işsizlik sıkıntısını yaşamamak için devam ettirmektedir. Hizmet sundukları bireylere karşı ilgisiz ve soğukturlar. Bu bakış açısı zaman ilerledikçe özel yaşantılarını da negatif olarak etkilemektedir (Sürvegil, 2006).

2.7.7. Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler

Tükenmişliğe neden olan faktörler, örgütsel ve bireysel olarak iki ana başlık altında incelenmektedir.

a) Örgütsel Faktörler: İş yerindeki insanlarla sık ve yoğun etkileşim kurulması, hizmet verilen kişilerin sayısının fazla olması ve hizmet verilen kişilerin sorunlarının olması tükenmişlik düzeyini arttırmaktadır. Ayrıca iş yerinde kişinin değer sistemine aykırı bir iş yapması gerektiğinde (birey-rol çatışması), amirleri bir görevin yerine getiriliş biçimi ile ilgili çelişkili emirler verdiğinde (rol içi çatışma), birden çok rol üstlenildiğinde (roller arası çatışma) tükenmişlik düzeyi artmaktadır. Bunlara ek olarak iş yerindeki çatışmalar, vardiyalı çalışma düzeni, işte ilerleyişin olmaması, örgüt politikalarının adil ve eşitlikçi olarak algılanmayışı ve monotonluk tükenmişliğe etki eden nedenlerdendir (Torun, 1995).

Adalet sözcüğü, örgütün çalışanlarının bütününe yönelik eşit ve tutarlı kurallar taşıması demektir. Uyumsuzluk veya olumsuz bir adalet algısı; tükenmişliğin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutuyla ilişkilidir (Polatçı, 2007).

Değer, belirli bir davranış şeklinin ya da hayata dönük maksadının ötekine göre avantajlı olduğu yönündeki derin ve tutarlı inançtır. Örgütteki iş görenler tarafından kabullenilen değerler, örgütün kültürü dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Değerler açısından birey ve iş arasındaki uyum problemi, tükenmişlik davranışının her üç boyutuyla da bağlantılı olarak değerlendirilmiştir (Polatçı, 2007).

b) Bireysel Nedenler: Bireysel faktörler, kişinin örgütsel kaynaklı olarak tükenmişliğe uğrayıp uğramayacağını belirlemektedir. Her çalışanın tükenmişlik yaşama olasılığı vardır. Ancak bazı bireysel özellikler tükenmişlik yaşama riskini yükseltmektedir. Bunlar, A tipi kişilik yapısı, dış kontrol odaklı olma, gerçek dışı beklentilere sahip olma, kendine yetememe, empati yeteneğinden ve duygusal kontrolden yoksun olma olarak sıralanabilir (Sürvegil, 2006).

2.7.8. Tükenmişliğin Sonuçları

Tükenmişlik hissinin işaretleri ve neticeleri çok sık olarak karıştırılmaktadır. İşaretler, tükenmişliğin neticeleri şeklinde de değerlendirilebilir. Tükenmişlik bireyin psikolojik ve fiziksel sağlığını, sosyal ve iş yaşamını negatif biçimde etkiler (Sabah, 2009). Tükenmişlik, hizmet ve davranış anlamında kötü tavırlarla karşılaşan müşterileri, düşük performans problemleriyle baş etmek mecburiyetinde olan örgütleri ve çatışmalarla uğraşan, duygusal anlamda kopuşların yaşandığı aileleri etkilemektedir. Tükenmişlik yalnızca kişiyi değil, etrafındaki herkesi ve her şeyi etkileyebilme kabiliyetine sahiptir (Sürvegil, 2006).

Tükenmişlik hissinin kişinin iş hayatına etkileri; işi yavaşlatma, çalıştığı ortamda işin yükünün ve ağırlığının farkında olarak oradan uzaklaşma davranışı, rahatsızlıktan doğan sebeplerle işe geç kalma, işten ayrılma eğilimi veya niyetindeki artış, sağlanan hizmetin özelliğinde bozulma, işe bazen izin almadan gelmeme veya izin bitiminde izni uzatma davranışı, evraklarda sahtekârlıklar yapma, iş dışında ve işte insan ilişkilerindeki olumsuzluklar ve uyumsuzluklar olarak sıralanabilir (Akten, 2007).

2.7.10. Tükenmişliğin Aile Hayatı Üzerindeki Etkileri

Tükenmişlik yaşayan insanların aileleri de bireyin yaşadığı problemlerden doğrudan etkilenmektedir. Tükenmişlik iş ortamından kaynaklanmış olsa dahi kişinin yakın

çevresi de bu durumdan etkilenir. Tükenmişlik kişinin yalnızca çalışma yaşamını değil, ayrıca özel hayatını da sıkıntıya sokmaktadır. Duygusal bakımdan bitkinlik yaşayan birey, evine de stresli, fiziksel olarak yorgun ve rahatsız dönecektir. Evde değerlendirdiği vaktin önemli bir bölümünü, işiyle ilgili rahatsızlıklarını anlatmakla tüketecektir. Bu durum da ailesinin kişiden beklediği vakit ayırma ve ilginin ortadan kalkmasına yol açacaktır. Aile fertleri kendilerini incinmiş, tek ve ihmal edilmiş olarak hissedeceklerdir (Gürses, 2006). Bireyin ailesi kişinin onlarla zaman geçirmekten hoşnutsuz olduğunu düşünerek bireyi suçlarlar. Kişi yaşamış olduğu duygusal tükenmenin üstüne bir de ailesi tarafından bu tarz bir suçlamayla daha ciddi sorunlara itilerek kendisini aile içi çatışmaların ortasında bulur (Ardıç ve Polatçı, 2008). Aile içinde yaşanan huzursuzlukların, kavgaların artması, ciddi aile problemlerine neden olabilir. İleri ki boyutlarda aile fertlerinin birbirlerinden uzaklaşması, boşanma veya ayrı evde yaşama, çocuk ve ebeveynin birbirinden kopması söz konusu olmaktadır.

2.7.11. Tükenmişlik Konusunda Yapılan Araştırmalar

Literatürde değişik meslek grupları ile tükenmişlik konusunda birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Aşağıda bazı örnekler verilmiştir. Akten (2007) rehber öğretmenlerin tükenmişlik düzeyini incelediği araştırmasında, kadın öğretmenlerin duygusal tükenmişlik boyutunda daha çok tükenmişlik yaşadığını ve haftalık iş saati etkenine bağlı olan bireysel başarı boyutunda sayısal olarak anlamlı seviyede bir ayrım olduğunu görmüştür. Ayrıca araştırma bulgusunda medeni halin bir değişken olarak rehber öğretmenlerde herhangi bir boyutta tükenmişlik hissine neden olmadığını, çalışılan kurum etkeninin rehber öğretmenlerde duyarsızlık boyutundaki tükenmişlik davranışında etkisinin bulunduğunu ve kıdem etkenine dair sağlanan bulgulara göre, 0–1 yıl, 2–5 yıl, 6 yıl ve üzerinde kıdemi olan rehber öğretmenler arasında duygusal anlamda tükenmişlik boyutunda anlamlı bir değişiklik olduğunu da belirtmiştir. Çalışmasının bir başka bulgusu da rehber öğretmenlerin işlerini ne şekilde gerçekleştirdiklerine yönelik kendi algıları ve tükenmişlik hissi arasında, tükenmişliğin kişisel başarı ve duygusal tükenme boyutlarına dair istatistiksel biçimde anlamlı bir değişiklik olduğudur. Seçer (2011) psikolojik danışmanlar üzerinde yaptığı çalışmada, doğum yeri, cinsiyet, çalışılan okul türü, çalışılan okulun niteliği, çalışılan yerleşim birimi, üstlerinden takdir görme durumu, okul yöneticileri ile işbirliği yapabilme ve medeni durum değişkenleri açısından duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı

alt boyutlarında anlamlı olarak bir farklılaşma bulmamıştır. Yaş değişkeni açısından duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı, duyarsızlaşma alt boyutunda işe anlamlı bir farklılaşma olduğu ve en yüksek duyarsızlaşmayı “21–30” yaş grubundaki psikolojik danışmanların yaşadığı saptanmıştır. Mesleki kıdem değişkeni açısından duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı, kişisel başarı alt boyutunda işe anlamlı bir farklılaşma olduğu ve “0–1 yıllık” mesleki kıdeme sahip psikolojik danışmanların en yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadığı belirlenmiştir. Türe (2008), özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde görevli psikolojik danışmanlık ve rehberlik ile psikoloji bölümü mezunu bireysel eğitimcilerin tükenmişlik düzeylerini araştırmıştır. Alanda çalışma yılı ile tükenmişlik alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Ayrıca erkek deneklerin kadınlardan daha yüksek duyarsızlaşma düzeyine sahip olduğunu belirlemiştir.

Türkiye de yapılan araştırmalarda öğretmenlerin tükenmişlik durumları çeşitli değişkenlere göre değişmektedir. Ayrıca yapılan bir çalışma da hizmet süresi arttıkça tükenmişliği azaldığı gözlenmiştir. Yine mesleğini severek yapan öğretmenler de tükenmişlik düzeyleri daha düşük çıkmıştır. Bir diğer yapılan araştırmaya göre öğretmenin hizmet süresinin tükenmişliği etkilemediği, isteyerek bu mesleği seçenlerde tükenmişlik düzeyinin düşük olduğu gözlenmiştir.

Zihinsel engellilerle çalışan öğretmenlerde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında tükenmişlik belirlenmiştir. Okulöncesi eğitiminde çalışan öğretmenlerin işleri gereği çocuklar ve aileleriyle yoğun iletişim içinde olmaları, öğrenci sayılarının fazlalığı gibi nedenlerle yoğun iş temposunda oldukları bilinmektedir. Bunlara bağlı olarak fiziksel, ruhsal ve iş ile ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Bu da öğrencilerin başarılarını ve gelişmelerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda okulöncesi öğretmenlerinin çalışma sürelerinin, mesleklerini isteyerek seçip seçmedikleri ve çalıştıkları okulun ilköğretim bünyesinde olup olmasının tükenmişlik düzeyinde etkili olup olmadığının araştırılmaktadır.

Tükenmişlik sendromu, her meslek grubu gibi öğretmenlerin de fiziksel, sosyal ve akademik performansının doğrudan etkilendiği stresli durumlarda ya da normal yaşam sürecinde ortaya çıkan tepkilerden oluşan bir başkalaşma aşamasıdır. Bu tepkisel

sürecin meydana gelişi yaş, iş yükü, yönetim desteğinin azlığı, sosyal destek ve hizmet yılı gibi birçok değişkenin etkisiyle oluşabildiği gibi strese karşı mücadele etme, kontrol odağı gibi kişisel özelliklerin etkisi de bulunmaktadır.

Stres ve motivasyonun önemini vurgulayan araştırmacılar, iş stresi yüksek olmasına rağmen motivasyonu düşük çalışanların tükenmişlik yaşamadıklarını belirtmektedir. Duygusal tükenmişlik çalışanın stres ile başa çıkma konusundaki başarısıyla yakından ilişkilidir. Bu konuda başarısız bireyler daha fazla tükenmişlik yaşamaktadırlar. Bu da bireyin kendini çaresiz, kapana kısılmış, bitmiş hissetmesine neden olmaktadır. Yani tükenmişlik stresten çok daha fazla ciddi ve olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

Tükenmişlik toplum içinde de bir takım önemli değişikliklere sebep olmaktadır. Bunlar işe katılımın ve doyumun düşmesi, işten ayrılmaların artması, performansın düşmesi, sağlık harcamalarının artması, aile hayatında olumsuzluklar v.s. olarak gözlenmektedir.

Ören ve Türkoğlu (2006) yaptıkları bir çalışmada öğretmen adaylarının tükenmişlik duygusu ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmada eğitim ve teknik eğitim fakültelerinin son sınıfında bulunan 268 öğretmen adayı öğrenci örneklem olarak seçilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda cinsiyete göre, kişisel başarı ve duyarsızlaşma boyutunun erkeklerde, duygusal tükenme boyutunda ise kızlarda tükenmişlik seviyelerinin daha yüksek çıktığı saptanmıştır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüme göre karşılaştırılmalarında Elektronik ve Bilgisayar bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin tükenmişlik seviyelerinin en yüksek, Okul Öncesi Öğretmenlik bölümü öğrencilerinin ise en düşük olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının yaşa göre değerlendirmelerinde 23 yaş ve üzerindekiilerin tükenmişlik seviyeleri yüksek bulunurken, öğretmen adayları arasında sosyo-ekonomik değişken açısın tükenmişlik seviyelerinin istatistiksel olarak önemli olmadığı tespit edilmiştir.

Altıntaş (1999)'ın 150 kişiden oluşan teknik öğretmenlerden ibaret örneklem grubu ile yaptığı bir araştırmasında tükenmişlik seviyesi ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Bu çalışmada; öğretmenlik mesleğinin kendi kişiliklerine uygunluğunu düşünenlerin, öğretmenlik mesleğinin manevi doyum oluşturduğuna inananların, meslektaşlarının takdiri ve desteğini hissedenlerin, teknik öğretmenliğin

gelir düzeyinin az olduğunu düşünenlerin tükenmişlik düzeylerinin düşük, kişisel başarıların ise yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tümekaya (2001)'nin ilkökul öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ile denetim odakları ilişkisini incelediği araştırmasında, örneklem olarak 112 kişiden oluşan birinci kademedeki görevli öğretmen seçilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda öğretmenlerin içsel veya dışsal denetim odağının bulunmasına göre tükenmişlik ölçeğinin dört alt boyutunda istatistiksel farklılıklar belirlenmiştir. Bu çalışmada, erkeklere göre kadınların denetim odağı puanlarının yüksek olduğu da saptanmıştır.

Tuğrul ve Çelik (2002), herhangi bir yetersizliği bulunmayan çocukların öğretmenliğinin yapıldığı anaokullarında yaptığı bir çalışmada kadın öğretmenlerin tükenmişlikleri ile ilgili faktörleri saptamak istemiştir. Araştırmalarında Türkiye'deki farklı illerde bulunan kamu ya da özel teşebbüse ait anaokullarında görev yapan 216 kadın öğretmen örneklem olarak seçilmiştir. Maslach Tükenmişlik Envanterinin uygulandığı bu öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile mesleki tecrübe, yaş, ekonomik gelir ve medeni durum değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirmelere göre duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlığı yaş faktörünün etkilemediği; mesleki tecrübenin kişisel başarısızlık, eğitim ve çalışılan kurum niteliğinin duygusal tükenmişlik, alınan eğitim seviyesinin ise duyarsızlaşma ile istatistiksel bir ilişki içerdiği belirlenmiştir.

Dolunay (2002) çalışmasında genel lise öğretmenleri ve teknik-ticaret meslek-lisesi öğretmenlerinin (366 kişi) tükenmişlik düzeyleri ile sosyo-demografik özellikler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapılan değerlendirmelere göre yaşın artmasıyla duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma azalmış, kişisel başarı duygusu ise artmıştır. Bu çalışmada toplam hizmet süresinin artışı ile genel tükenmişlik ve kişisel başarı duygusunun ters orantılı olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan çocuk sayısı ile kişisel başarı arasında doğrusal bir ilişki bulunurken, duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve genel tükenmişlik üzerinde çocuk sayısının etkili olmadığı anlaşılmıştır. Mesleğini kendi isteğiyle seçmeyenlere göre mesleğini kendi isteğiyle seçenlerde tükenmişlik ölçeğinin tüm alt boyutlardaki puanların daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, üstlerinden takdir görmeyen öğretmenlerin takdir görenlere göre puanlarının yüksek olduğu; sınıf mevcudu artışının duyarsızlaşma puanlarını ve aylık gelir artışının kişisel

başarı duygusunu artıracacağı da saptanmıştır. Çalışılan okul türü, son mezun olunan okul, çalışılan kurumda geçen hizmet süresi, medeni durum, cinsiyet, brans, eşin mesleği, ek gelire sahip olma, son üç ayda mesleki gelişimi destekleyecek bir çalışma yapma durumlarının tükenmişlik seviyesini etkilemeyeceği tespit edilmiştir.

Peker (2002) çalışmasında anaokulu, ilköğretim ve lise öğretmenlerinin tükenmişlik seviyeleri ile okul türü, cinsiyet, öğrenim ve mesleki kıdem arasındaki ilişki 90 öğretmenden oluşan bir örneklem üzerinde araştırmıştır. Yapılan değerlendirmelere göre idari, destek ve iş ile ilgili stres kaynaklarıyla mücadele etmede lise öğretmenlerinin tükenmişlik seviyeleri daha yüksek bulunmasına rağmen aralarındaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir. İş doyumu ölçeğinde anaokulu ve ilköğretim öğretmenlerine göre lise öğretmenlerinin tükenmişlik seviyelerinin daha yüksek, öğrencilere yönelik tutumlar ölçeğinde anaokulu öğretmenlerinin en düşük, lise öğretmenlerinin ise en yüksek tükenmişlik seviyesi puanı aldıkları saptanmıştır.

Karakuş (2008)'un özel teşebbüslere ait ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan 368 öğretmenin tükenmişlik seviyeleri ile bazı değişkenler arasındaki ilişki araştırdığı çalışmada cinsiyetin ve mesleğin kendisine uygunluğunun duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı boyutlarında etkili olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan mesleği seçme isteğinin, mesleğin toplumsal saygınlığının, medeni durumun, bransın, yaşın, haftalık ders sayısının, hizmet süresinin, meslekle ilgili güncel konuları okuma ve mesleği yapma nedenlerinin duyarsızlaşma, kişisel başarı, duygusal tükenme boyutlarına ilişkin tükenmişlik düzeylerini etkilemediği de saptanmıştır.

Deniz Kan (2008) okul öncesi öğretmenlerin tükenmişlik seviyelerini araştırdığı çalışmada Ankara'da görev yapan 72 öğretmen örneklem olarak seçilmiştir. Elde edilen verilere göre meslek seçimini istemeyerek gerçekleştiren öğretmenlerin tükenmişlik puanlarının; mesleğini kendi isteğine göre seçmiş olanların, ilköğretim okullarında bulunan okul öncesi öğretmenlerin, hizmet süresi fazla olanların da kişisel başarı boyutunda puanlarının daha fazla olduğu belirlenmiştir.

İş tatmini ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmada Akgüç (2011: 143), tükenmişlik alt boyutlarından duygusal tükenme ile genel iş tatmini arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Torun (1995: 64) gerçekleştirdiği araştırmada tükenmişliğin, aile yapısı ve sosyal destekle; aile yapısı ve sosyal desteğin

de birbiriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu çalışma sonucunda, iş ve ailenin karşılıklı etkileşim içinde olduğu ve ailenin sosyal destek rolünü üstlendiği anlaşılmıştır.

Tükenmişlik ile evlilik doyumunu araştıran Çelik (2006: 91), okul yöneticilerinin evlilik doyumu ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında ters orantılı önemli bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

İş stresinin evlilik ilişkisine etkisini inceleyen çalışmalarda, genellikle cinsiyet değişkeninden kaynaklanan farklılıklar bulunmuştur. Gününbirlik gerçekleştirilen kayıtlarla yürütülen çalışmalarda kadınların çoğunlukla haftalık iş zamanı eşlerinden daha azdır. Bolger, DeLongis, Kesler ve Wethington (1989) araştırmalarında, erkeklerin çalışma ortamında stres yaşadıklarında eşdeğer bir kişilerarası gerilimi o gece ev yaşantısında ortaya çıkma ihtimalinin arttığını belirlerken, iş hayatındaki kadınlarda aynı durumu belirlememişlerdir. Farklı araştırmalarda ise kadınlarda fazla tempolu bir günün sonrasında daha çok sosyal içe kapanma davranışı izlenirken erkeklerde bu şekilde bir durum izlenmemiştir (Schulz, Cowan, Cowan ve Brennan, 2004). Story ve Repetti (2006) aynı araştırmayı tekrar yapmışlar, Bolger ve arkadaşlarından (1989) farklı olarak, gerek erkek gerekse de kadınlarda iş arkadaşları ve idarecileriyle gerilimli bir etkileşim yaşadıkları günlerin sonrasında evlilik ilişkilerinde daha çok içe kapanma ve öfke davranışı geliştiğini belirlemişlerdir (Akt: Özek, 2011:86).

Leiter, Frank ve Matheson (2009), 8100 kişiyle ve haftada 35 saatten çok iş yapanlarla gerçekleştirdiği araştırmada erkeklerdeki ve kadınlardaki tükenmişlik hissini araştırmıştır. Gerçekleştirilen araştırmaya göre kadınlarda daha fazla oranda tükenmişliğin görüldüğü ifade edilmiştir (Akt: Yazıcı, 2011: 62). Benzer şekilde Maslach ve Jackson (1981) da kamu sektöründe çalışanlardaki tükenmişliğin incelendiği araştırmalarında, kadınların erkeklere göre daha fazla seviyede duygusal anlamda tükenmişlik yaşadıklarını, gençlerin daha çok duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşadıklarını, medeni durum bakımından değerlendirildiğinde, bekâr ya da boşanmış kişilerin evli olanlara oranla duygusal tükenme seviyelerinin fazla olduğunu, eğitim seviyesi bakımından yüksek okul mezunlarının kişisel başarı ve duygusal tükenme boyutlarında tükenmişlik seviyelerinin fazla olduğunu bulmuşlardır (Akt: Okyay, 2009: 31).

Roberts ve Levenson (2001) tarafından yapılan araştırmada, 19 erkek polis memuru ve eşleri yer almıştır. Eşler arasındaki duygusal tepkilerin psikolojik ve duygusal bileşenleri üzerinde, iş stresi ve tükenmişliğin etkisini incelemişlerdir. Eşlere 30 gün boyunca günlük stres ölçeği doldurtulmuş ve 4 hafta boyunca da etkileşim oturumlarına katılımları sağlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, yoğun stresli günlerdeki etkileşimler sırasında her iki eşin, psikolojik olarak genel uyarılmışlık düzeylerinin yüksek olduğu, erkeklerin pozitif duygularını daha az, negatif duygularını işe daha yüksek düzeyde rapor ettikleri görölürken, eşlerinin az düzeyde pozitif ve negatif duygulara sahip olduklarını rapor ettikleri görölmüştür. Erkeklerin yoğun tükenmişlik yaşanan günlerde genel uyarılmışlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Elde edilen tüm bulgular sonucunda, iş stresinin ve tükenmişliğin evliliği olumsuz olarak etkilediği ve evlilik doyumunu azalttığı belirtilmiştir.

Öğretmenlerdeki tükenmişliğin mesleki ve ailevi öncüllerini cinsiyet farklılıkları açısından inceleyen bir araştırmada kadınlardaki tükenmişliğin yordayıcıları olarak evlilik doyumunu ve rol çatışmasını belirlemişlerdir. Erkeklerin tükenmişliğini işe iş yaşamındaki stres kaynaklarının en iyi şekilde yordadığı bulunmuştur. Ancak toplam tükenmişlik puanları açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulmamışlardır (Çapri, 2008).

İş aile taşımı (work family spillover) teorisi, bireyin iş ve aile hayatında yaşadıkları ile birlikte, bu iki alanın birbirlerine olan karşılıklı etkilerini içermektedir. Negatif iş-aile yayılımı, iş yaşamında elde edilenlerin, aile yaşamına olumsuz veya yıkıcı bir şekilde yayılması ve iş hayatının aile hayatına zarar vermesi olarak tanımlanmaktadır. Negatif aile-iş yayılımı işe aile yaşamında elde edilenlerin, iş yaşamına olumsuz veya yıkıcı bir şekilde yayılması, aile hayatının iş hayatına zarar vermesidir (Akdoğan ve Polatçı, 2013). İş aile yayılımı konusunda araştırma yapan Kinnunen ve diğ. (2006) negatif iş-aile taşımının işteki düşük iyilik hali (tükenmişlik) ile ilişkili olduğunu; negatif aile-iş yayılımının işe aile boyutundaki düşük iyilik hali (evlilik doyumsuzluğu) ile ilişkili olduğunu belirlemiştir (Akt: Çapri, 2008: 97).

Ahola ve arkadaşları (2005: 11), Finlandiya'da tükenmişliği araştırdıkları çalışmalarında, yaşla birlikte tükenmişlik sendromunun arttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, kadınlarda tükenmişliğin eğitim düzeyi ve iş tecrübesiyle; erkeklerde ise medeni

durum ile ilişkili olduğu görülmüştür. Kadınlarda düşük eğitim düzeyi ve düşük sosyal statü tükenmişlik sendromu görülme riskini artırırken; bekâr, boşanmış ya da dul olmak da erkeklerde tükenmişlik sendromu riskini arttırmaktadır.

Tüm bu araştırma sonuçlarına göre çalışan kadınların ve kadın öğretmenlerin işlerinin aileye ya da ailelerinin işe müdahalesi ve diğer etkenler sonucunda iş aile çatışmasını yoğun bir şekilde yaşayabildiklerini, yaşanan bu iş aile çatışmasının da bazı duygusal yıpranmalarla birlikte tükenmişliğe neden olduğunu ve tükenmişliğin de evlilik doyumunu azaltarak kişilerin evlilik ilişkisini olumsuz etkilediği ve bu durumda aile içinde çatışma ve hatta daha da ileri durumlarda boşanmalara neden olabileceği görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu araştırmada öncelikle yaş, sosyo ekonomik durum, evlilik yılı, evlenme yaşı, evlilik şekli, çocuğun olma durumu gibi değişkenler, kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu yordamada iş aile çatışması ve tükenmişliğin rolü incelenmiş ve bu amaçla betimsel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2017-2018 eğitim öğretim yılının güz döneminde Kayseri ilinde okullarda çalışan 5997 kadın öğretmen içindeki evli kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Bu amaçla Melikgazi, Kocasinan ve Talas ilçelerinde çalışan toplam 435 evli kadın öğretmene ulaşılmış ancak elde edilen 6 veri araştırma kriterlerine uymadığı için veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak araştırmanın örneklemini 429 evli kadın öğretmen oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Kadın öğretmenler ile ilgili demografik bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Kişisel bilgi formunda kadın öğretmenlerin yaş, sosyo-ekonomik durum, evlilik yılı, evlenme yaşı, evlilik şekli, çocuğun olma durumu, gibi değişkenler bulunmaktadır. Etik kurallar ve gerçekçi cevap alabilmek amacıyla araştırma sırasında öğretmenlere kimlik bilgilerini içeren sorular yönetilmemiştir.

Evlilik Yaşamı Ölçeği:

Ölçek evli bireylerin evlilikten aldıkları doyumunu değerlendirmek için Tezer (1986) tarafından geliştirilmiştir. Beşli Likert tipinde olan ölçek 10 maddeden oluşmuştur. “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle Katılıyorum” seçenekleri ile maddeler yanıtlanmaktadır. Doyumsuzluk-doyum yönünde 1 ile 5 arasında derecelendirme seçeneklerinden oluşturulmuştur. Ölçekten 10 ile 50 arasında değişen puanlar alınabilmektedir. Eğer ölçekten alınan puan yüksekse kişinin evlilik doyum düzeyi yüksek, düşük ise de evlilik doyum düzeyinin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Aynı kişilere üç ay ara ile iki kere uygulanarak ölçeğin test tekrar test güvenilirliği hesaplanmış ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile 0.85 olarak belirlenmiştir. İç tutarlık katsayısı ise Cronbach alfa formülü kullanılarak, ölçeğin uygulandığı 50 kişilik ilk grupta 0.91 ve 208 kişilik ikinci grupta ise 0.89 olarak bulunmuştur. Bilinen grupların karşılaştırılması tekniğiyle ölçeğin yapı geçerliği sınanmıştır. Ölçekle ilgili sosyal beğenirlik yöneliminden ne derece etkilendiğini incelemek amacıyla yapılan çalışma sonucunda işe eşlerin ölçek ve Kişisel Davranış Anketinden elde ettikleri puanlar arasındaki korelasyon 0.21 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu korelasyon katsayısı anlamlı olmaması ölçeğin bireylerin sosyal beğenirlik yönelimlerinden çok az etkilendiğini göstermekte ve bu durumun ölçeğin geçerliğine dolaylı bir kanıt olduğu söylenebilmektedir. EYÖ puanlarının bu çalışma için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .90

Tükenmişlik Ölçeği Kısa Form

Pines ve Aronson (1988)’un geliştirdiği ölçek, Pines (2005) tarafından 10 maddelik kısa forma dönüştürülmüştür. Çapri (2013) ise, ölçeğin 10 maddelik kısa formunun Türkçe’ye uyarlamasını yapmıştır. Yedili Likert tipi derecelendirmeye sahip olan ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde mesleki tükenmişliğe işaret etmektedir. Açıklayıcı faktör analizinde ölçeğin tek boyutlu yapısının özdeğerinin 5.52 olduğu ve toplam varyansın %55.17’sini açıkladığı görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

TÖ-KF için seçilen 10 madde, bir kişinin fiziksel, duygusal ve zihinsel yorgunluk düzeylerini değerlendiren 21 maddelik TÖ’nin bağlamsal temeli doğrultusunda belirlenmiştir. TÖ-KF, kişilerin mesleki tükenmişlik düzeyini ölçmek üzere yedi

dereceli (1 Hiçbir zaman ve 7 Her zaman) bir ölçek üzerinde görüşmecilerin beyanına dayalı [self-report] olarak cevaplanmaktadır. Farklı etnik köken, meslek ve öğrenci gruplarından elde edilen verilerle hesaplanan ölçeğin iç tutarlık katsayılarının .85 ile .92 arasında değiştiği gözlenmiştir.

Tükenmişlik puanı hesaplanırken 10 maddeye verilen puanların toplamının 10 rakamına bölünmesi eş tükenmişlik puanını verir.

Ölçek maddelerinin “1 Hiçbir zaman” ve “7 Her zaman” biçiminde puanlanması sonucu TÖ-KF’den tek bir toplam puan elde edilmekte ve her bir kişinin tükenmişlik düzeyi aşağıdaki biçimde yorumlanmaktadır.

Ölçekten alınan “2.4 ve altındaki” puanlar tükenmişlik derecesinin çok düşük olduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Ölçekten alınan “2.5 ile 3.4” arasındaki puanlar tükenmişlik için tehlike sinyallerinin olduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Ölçekten alınan “3.5 ile 4.4” arasındaki puanlar tükenmişlik durumu içinde bulunduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Ölçekten alınan “4.5 ile 5.4” arasındaki puanlar çok ciddi bir tükenmişlik problemi yaşandığı biçiminde yorumlanmaktadır. Ölçekten alınan “5.5 ve üzerindeki” puanlar en kısa zamanda profesyonel yardım alınması gerektiği biçiminde yorumlanmaktadır.

TÖ-KF puanlarının bu çalışma için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .90

İş Aile Çatışması Ölçeği

Netemeyer ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen İş Aile Çatışması Ölçeği çalışanların iş-aile çatışması düzeylerini ölçmek üzere kullanılmıştır. Cevaplar 5’li Likert ölçeği ile toplam 5 maddede alınmış ve her bir maddede 1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum arasında seçenekler vardır.

İş-aile çatışmasının Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .88 olarak Netemeyer ve arkadaşları (1996) tarafından yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda tespit edilmiştir. Efeoğlu (2006) tarafından ölçek Türkçe’ye çevrilmiş ve maddelerin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısının .83 olduğu belirtilmiştir.

Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin analiz sonucu .83, Bartlett testi anlamlı ($p=.000$) ve χ^2 değeri 457,51 olarak belirlenmiş ve yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör yüklerinin iş-aile çatışması boyutu için .60-.89 arasında olduğu ve verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı faktör analizi sonucunda tespit edilmiştir. Güvenirlilik analizi yapılmış ve ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısının .88 olduğu olarak tespit edilmiştir.

İAÇÖ puanlarının bu çalışma için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .92

Verilerin Toplanması

Araştırmanın yapılabilmesi için Erciyes Üniversitesi etik kurulundan gerekli izinler ve onaylar alınmıştır. Öğretmenlere bu araştırmanın yalnızca bilimsel alanda kullanılacağı, öğretmenlerin isimlerinin herhangi bir yerde kullanılmayacağı, istedikleri anda araştırmadan çekilebilecekleri, bu araştırma için herhangi bir ücret talep edilmeyeceği konusunda bilgiler verilerek araştırmaya başlanmıştır. Ölçeklerin cevaplanması yaklaşık olarak 15 dakika sürmüştür.

Verilerin toplanması 2017-2018 eğitim öğretim yılının güz döneminde gerçekleşmiştir. Kayseri'nin merkez ilçeleri olan Melikgazi, Kocasinan ve Talas ilçelerinde çalışan araştırmaya katılmaya gönüllü olan ve araştırma kriterlerine uyan evli kadın öğretmenlere ölçekler dağıtılmış ve öğretmenlerin bireysel olarak cevaplamaları beklenmiştir.

İstatiksel Analiz

Verilerin Analizi

Tüm istatiksel işlemler SPSS (Versiyon 23) programında gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel işlemler gerçekleştirilmeden önce Tabachnick ve Fidell (2012)'in önerileri doğrultusunda başlangıç analizleri gerçekleştirilmiştir. Başlangıç analizlerinin amacı verilerin doğruluğunun incelenmesi, veri setindeki kayıp ve aykırı değerlerin belirlenmesi, kullanılması planlanan istatiksel analizlerinin varsayımlarının incelenmesidir. Veri setinde ilk olarak tüm anket ve maddelerinin en küçük ve en yüksek değerleri incelenerek veri setinde yanlış girilen bir değer olup olmadığı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yanlış girildiği belirlenen iki farklı katılımcıya ait

iki değer düzelterek yeniden girilmiştir. Veri setinde kayıp değere rastlanmamıştır. İkinci aşamada anket maddelerine ve ölçek maddelerine verilen cevapların frekans dağılımları incelenmiştir. Frekans dağılımlarının incelenmesi sonucunda, katılımcıların çok büyük bir kısmı (%96) ilk evliliklerini gerçekleştirdiklerinden ve sadece 18 katılımcı iki ya da daha fazla evlilik yaşadığından bu değişkenin analizlerden çıkarılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda, frekans dağılımları incelendiğinde bazı değişkenlerinin frekans dağılımlarının oldukça düşük olduğu görüldüğünden parametrik istatistiksel analizleri gerçekleştirilebilmesine olanak sağlayacak şekilde frekans dağılımları yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, yaş, sosyoekonomik düzey, eşin yaşı ve evlilik yaşı değişkenleri yeniden sınıflandırılmıştır. nc aşamada veri setinde yer alan tek değişkenli ve çok değişkenli aykırı değerler incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, katılımcıların İş Aile atışması leği (İA), Tükenmişlik leği (T), Evlilik Yaşamı leği (EY) puanları standardize edilmiş z puanlarına dönüştürülmüş ve z T puanları -3.29 ila + 3.29 değer aralığının dışında olan bir katılımcı veri setinden çıkarılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2012). Çok değişkenli aykırı değerleri tespit edebilmek amacıyla ilk olarak gerçekleştirilmesi planlanan çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) ve regresyon analizinde kullanılması planlanan tüm değişkenlere ait Mahabolinis uzaklıkları hesaplanmış ve daha sonra beş çok değişkenli aykırı değer belirlenerek veri setinden çıkarılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2012).

Araştırma kapsamında incelenen kadın öğretmenlere ait sosyo-demografik değişkenler, evlilikleriyle ilgili özellikleri ve sürekli değişkenlere ilişkin bilgiler vermek amacıyla betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Katılımcıların iş aile atışması, tükenmişlik ve evlilik yaşantıları ölçeklerinden aldıkları puanlarının sırasıyla yaş, sosyoekonomik durum, evlilik süresi, öğretmenlik süresi, evlilik yaşı, evlenme şekli, ocuk olma durumu değişkenlerine göre ortalama puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA analizleri gerçekleştirilmiştir. Tek Yönlü MANOVA bağımlı değişken sayısı birden fazla, bağımsız değişken sayısı bir olduğunda kullanılan çok değişkenli istatistiklerden biridir. Sıklıkla kullanılan bağımsız örneklemler için t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analiziyle karşılaştırıldığında Tip I hata oranlarının etkili bir şekilde kontrol edilmesini sağlaması ve bağımlı değişkenler birbiriyle ilişkili olduğunda istatistiksel analizlerde daha fazla g sağlaması nedeniyle

araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilen bir testtir (Ho, 2013; Pituch ve Stevens, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2012). Bu test bağımsız değişkenin bir bütün olarak bağımlı değişkenlerinin üzerindeki etkisini test edebilmesinin yanısıra, bireysel olarak da bağımsız değişkenin her bir bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemeye olanak sağlamaktadır. Çok değişkenli varyans analizinde çok değişkenli temel etkinin rapor edilmesinde Pillai's Trace, Wilk's Lambda, Hotelling's Trace ve Roy's Largest Root gibi testler sıklıkla kullanılmaktadır (Pituch ve Stevens, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2012). Bu testlerden Wilk's Lambda en sık kullanılanı iken, Pillai's Trace en güvenilir olanıdır (Pituch ve Stevens, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2012). Analizlerin varsayımları karşılandığında kullanılması önerilen çok değişkenli istatistik Wilk's Lambda iken, analizlerin varsayımları karşılanmadığında kullanılması önerilen çok değişkenli istatistik Pillai's Trace' dir (Tabachnick ve Fidell, 2012). Bu çalışmada tüm analizlerde Tek Yönlü MANOVA'nın varsayımları karşılandığından çok değişkenli temel etkinin rapor edilmesinde Wilk's Lambda kullanılmıştır. Çok değişkenli temel etki anlamlı ve bağımsız değişkene ait grup sayısı ikiden fazla olduğunda gruplar arasındaki puan farklılıklarının hangi grup ya da gruplar arasındaki puan farklılıklarından kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla İşlem Sonrası (Post-Hoc) Scheffe testi kullanılmıştır. Tek Yönlü MANOVA ve regresyon analizinin sırasıyla normallik, varyans ve kovaryans matrislerinin homojenliği (MANOVA), doğrusallık (regresyon), hata dağılımlarının normalliği (regresyon), eş varyanslılık (regresyon) ve çoklu bağlantılılık (regresyon) varsayımları bulunmaktadır. Normallik varsayımı örneklem büyüklüğü dikkate alınarak çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek kontrol edilmiştir. İAÇÖ puanları çarpıklık ve basıklık değerleri sırasıyla -.02 ve -1.04 iken TÖ puanları çarpıklık ve basıklık değerleri sırasıyla .75 ve .15' tir. Son olarak EYÖ puanlarının işe -.56 ve -.12 olduğu görülmüştür. Genel bir kural olarak çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ila + 2 değer aralığında olması verilerin normale yakın bir dağılım gösterdiğine işaret etmektedir (Field, 2013; George ve Mallery, 2016; Pituch ve Stevens, 2016). Bu bağlamda İAÇÖ, TÖ, EYÖ puanlarının normale yakın bir dağılım gösterdiği söylenebilir. İkinci varsayım olan varyans ve kovaryans matrislerinin homojenliği varsayımı (MANOVA) sırasıyla Levene testi ve Box-M testi aracılığıyla incelenmektedir. Levene testi bağımsız değişkene ait gruplar arasında puanların değişim miktarının birbirine benzer olup olmadığını test ederken, Box-M testi gözlenen kovaryans matrisinin gruplar arasında benzer olup olmadığını test etmektedir (Pituch ve

Stevens, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2012). Bu test sonuçlarının anlamsız olması bu varsayımın karşılandığını göstermektedir. Tüm analizlerde bu varsayım karşılanmıştır. Doğrusallık, hata dağılımlarının normalliği, eş varyanslılık ve çoklu bağlantılılık varsayımları regresyon analizleriyle ilgilidir. Doğrusallık varsayımı sürekli değişkenler arasındaki saçılma diyagramları incelenerek test edilmektedir. İAÇÖ, TÖ, EYÖ puanlarına ilişkin oluşturulan saçılma diyagramlarının incelenmesi sonucunda İAÇÖ ve TÖ puanları arasında pozitif yönlü, İAÇÖ ve EYÖ puanları arasında negatif yönlü, TÖ puanları ve EYÖ puanları arasında negatif yönlü doğrusal ilişkiler olduğu gözlemlenmiştir. Hata dağılımlarının normalliği varsayımı gerçekleştirilen regresyon analizinden sonra artık değerlerin, normallik varsayımına benzer şekilde, çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilerek incelenmiş ve normale yakın bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Eş varyanslılık varsayımı Breusch-Pagan testi aracılığıyla incelenmiş ve karşılandığı görülmüştür ($BP = .46, p = .796$). Son olarak çoklu doğrusallık varsayımının karşılanıp karşılanmadığı belirleyebilmek amacıyla VIF ve tolerans değerleri incelenmiştir. VIF değerinin 10' un altında, tolerans değerinin .10' un üzerinde olması bu varsayımın karşılandığını göstermektedir (Sarstedt ve Mooi, 2014). Gerçekleştirilen regresyon analizinde bu değerlerin sırasıyla 1.17 ve .85 olduğu görülmüştür. Tolerans değeri $1/VIF$ değeri olarak hesaplandığından, bu örnek için $1/1.17 = .85$, VIF değeri kendi koşulunu karşıladığında tolerans değeri de karşılanmış olur. Bu bağlamda çoklu doğrusallık varsayımının da karşılandığı görülmüştür. Tüm istatistiksel analizlerde Tip I hata payı .05 olarak kabul edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak evli kadın öğretmenlerin yaş, sosyo-ekonomik düzey, evlilik yılı, evlilik yaşı, evlenme şekli ve çocuk olma durumları değişkenlerine göre iş aile çatışması, tükenmişlik ve evlilik doyumu puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığı, daha sonra ise evlilik doyumunu yordamada iş-aile çatışması ve tükenmişliğin rolü ile ilgili istatistiksel verilere yer verilmiştir.

Tablo 1 de araştırma kapsamına giren kadın öğretmenlerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırma kapsamına giren kadın öğretmenlere ilişkin betimsel istatistikler

Değişken	<i>n</i>	%
Yaş		
20-30	102	23.8
31-40	216	50.3
41 ve üzeri	111	25.9
Sosyoekonomik Düzey		
Düşük	32	7.4
Orta	355	82.8
Yüksek	42	9.8
Evlilik Yılı		
1-5 yıl	103	24.0
6-10 yıl	156	36.4
11 -15 yıl	75	17.5
16-20 yıl	62	14.5
21 yıl ve üzeri	33	7.7
Öğretmenlik Süresi		
1-5 yıl	72	16.8
6-10 yıl	114	26.6
11 -15 yıl	98	22.8
16-20 yıl	91	21.2
21 yıl ve üzeri	54	12.6
Evlenme Şekli		
Görücü Usulü	121	28.2
Tanışarak	308	71.8
Çocuk Durumu		
Var	369	86
Yok	60	14

Tablo 1 de katılımcılara ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır. Tablo 1 de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı 31-40 yaş aralığında

(%50.3) olup, bu öğretmenleri 41 yaş ve üzeri (%25.9) ve 20-30 yaş (%23.8) arasındaki öğretmenler takip etmektedir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı orta sosyoekonomik düzeyde (%82.8) olup, evlilik süreleri 6-10 yıl (%36.4) arasında değişmektedir. Benzer şekilde katılımcıların büyük bir kısmının öğretmenlikte hizmet süresi 6-10 yıl arasında değişirken (%26.6), katılımcıların büyük bir kısmının eşi 31-40 (%50.6) yaş aralığındadır. Katılımcıların düşük bir kısmı 31 yaş ve üzerinde evlenmişken (%7.5), büyük bir kısmı tanışarak evlenmiştir (%71.8). Son olarak, katılımcıların büyük bir kısmının çocuğu vardır (%86).

Katılımcıların yaşına göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanları ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2 de görülmektedir.

Tablo 2. Yaşa Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Algılanan İş Aile Çatışması		Tükenmişlik		Evlilik Doyumu	
	Ort.	S.s	Ort.	S.s	Ort.	S.s
20-30	13.86	4.90	30.48	11.27	39.14	8.48
31-40	15.06 _a	5.37	30.50	10.49	36.65	9.23
41 ve üzeri	13.52 _b	5.45	29.32	11.46	37.07	7.68

Not: Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, Evlilik Doyumu: EYÖ puanları. İstatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır: a>b.

Katılımcıların yaşına göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA testi sonucunda algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının yaşa göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür (Wilk's $\Lambda = .97$, $F(6, 848) = 2.30$, $p < .05$, kısmi $\eta^2 = .016$). Bu bulgular, yaş değişkenine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanların en az birinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 3 de görülmektedir.

Tablo 3. Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Sd_1, Sd_2	F	p	Kısmi η^2
Algılanan İş Aile Çatışması	2, 426	3.71	.048*	.017
Tükenmişlik	2, 426	.48	.622	.002
Evlilik Doyumu	2, 426	2.93	.055	.014

Not: $p < .05^*$, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 3 de görüldüğü gibi yaş değişkenine göre tükenmişlik puanları ($F(2, 426) = .48$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .002$) ve evlilik doyumu puanları ($F(2, 426) = 2.93$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .014$) anlamlı bir farklılık göstermezken, algılanan iş aile çatışması puanları ($F(2, 426) = 3.71$, $p < .05$, kısmi $\eta^2 = .017$) anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen işlem sonrası Scheffe testi sonucunda, 31- 40 yaş aralığında olan kadın öğretmenlerin algılanan evlilik çatışması puanlarının ($Ort: 15.06$) 41 yaş ve üzeri olan kadın öğretmenlerden ($Ort: 13.52$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur (Bakınız: Tablo 2).

Katılımcıların algılanan sosyoekonomik düzeylerine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik ve evlilik doyumu puanları ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4 de görülmektedir.

Tablo 4. Algılanan Sosyoekonomik Düzeye Göre Algılanan İş Aile Çatışması
Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Algılanan İş Aile Çatışması		Tükenmişlik		Evlilik Doyumu	
	Ort.	S.s	Ort.	S.s	Ort.	S.s
Düşük	17.00 _a	5.99	35.81 _a	13.94	35.56	9.40
Orta	14.19 _b	5.19	29.45 _b	10.52	37.33	8.71
Yüksek	13.98	5.47	32.14	10.42	38.86	8.16

Not: Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, Evlilik Doyumu: EYÖ puanları. İstatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır: $a > b$.

Katılımcıların algılanan sosyoekonomik düzeylerine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA testi sonucunda algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlıdır (Wilk's $\Lambda = .96$, $F(6, 848) = 3.01$, $p < .01$, kısmi $\eta^2 = .021$). Bu bulgular, algılanan sosyoekonomik düzey değişkenine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanların en az birinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 5 de görülmektedir.

Tablo 5. Algılanan Sosyoekonomik Düzey Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Sd_1, Sd_2	F	p	Kısmi η^2
Algılanan İş Aile Çatışması	2, 426	4.30	.014*	.020
Tükenmişlik	2, 426	5.86	.003**	.027
Evlilik Doymu	2, 426	1.30	.273	.006

Not: $p < .05^*$, $p < .01^{**}$, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 5 de görüldüğü gibi algılanan sosyoekonomik düzey değişkenine göre evlilik doyumu puanları $F(2, 426) = 1.30$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .014$ anlamlı bir farklılık göstermezken, algılanan iş aile çatışması puanları ($F(2, 426) = 4.30$, $p < .05$, kısmi $\eta^2 = .017$) ve tükenmişlik puanları ($F(2, 426) = 5.86$, $p < .01$, kısmi $\eta^2 = .027$) anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen işlem sonrası Scheffé testi sonucunda, algılanan iş aile çatışması puanların ve tükenmişlik düzeyleri puanlarının düşük ve orta gelir düzeylerinde farklılaştığı görülmüştür. Tablo 4 de görüldüğü gibi düşük algılanan gelir düzeyine sahip bireylerin ($Ort: 17.00$) algılanan evlilik çatışması düzeyleri, orta düzeyde algılanan gelir düzeyine sahip ($Ort: 14.19$) bireylerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Aynı zamanda düşük algılanan gelir düzeyine sahip bireylerin ($Ort: 35.81$) tükenmişlik düzeyleri de, orta düzeyde algılanan gelir düzeyine sahip ($Ort: 29.45$) bireylerin tükenmişlik düzeylerinden anlamlı bir şekilde yüksektir. Diğer algılanan gelir düzeyi gruplarında iş aile çatışması ya da tükenmişlik düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

Katılımcıların evlilik sürelerine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik ve evlilik doyumu puanları ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6 da görülmektedir.

Tablo 6. Evlilik Süresine Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Algılanan İş Aile Çatışması		Tükenmişlik		Evlilik Doyumu	
	Ort.	S.s	Ort.	S.s	Ort.	S.s
1-5 yıl	14.12	5.27	31.29	11.63	38.64	9.20
6-10 yıl	15.21	5.25	30.01	10.27	36.87	8.97
11 -15 yıl	14.20	5.32	29.51	10.99	37.24	8.41
16-20 yıl	14.10	5.29	30.03	9.98	36.06	7.97
21 yıl ve üz.	12.15	5.37	29.39	13.32	38.37	7.83

Not: Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, Evlilik Doyumu: EYÖ puanları.

Katılımcıların evlilik sürelerine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA testi sonucunda algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının evlilik süresine göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür (Wilk's Λ =.96, $F(12, 1116.80) = 1.54, p > .05$, kısmi $\eta^2 = .014$). Bu bulgular, evlilik süresine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanların anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir.

Katılımcıların öğretmenlik sürelerine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik ve evlilik doyumu puanları ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Öğretmenlik Süresine Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Algılanan İş Aile Çatışması		Tükenmişlik		Evlilik Doyumu	
	Ort.	S.s	Ort.	S.s	Ort.	S.s
1-5 yıl	14.46	5.21	31.19	11.98	38.18	9.22
6-10 yıl	14.78	5.03	30.87	9.81	37.18	8.98
11 -15 yıl	14.73	5.32	28.33	9.60	37.57	9.01
16-20 yıl	14.27	5.82	30.75	11.89	36.08	8.37
21 yıl ve üz.	12.93	5.10	29.81	12.14	38.35	7.44

Not: Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, Evlilik Doyumu: EYÖ puanları.

Katılımcıların öğretmenlik süresine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA testi sonucunda algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının öğretmenlik süresine göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür (Wilk's $\Lambda = .97$, $F(12, 1116.80) = 1.19$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .011$). Bu bulgular, öğretmenlik süresine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir.

Katılımcıların evlilik şekline göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanları ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 8 de görülmektedir.

Tablo 8. Evlilik Şekline Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik
Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Algılanan İş Aile Çatışması		Tükenmişlik		Evlilik Doyumu	
	Ort.	S.s	Ort.	S.s	Ort.	S.s
Görücü Usulü	14.10	5.39	31.17	11.94	37.11	8.96
Tanışarak	14.48	5.30	29.80	10.49	37.44	8.63

Not: Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, Evlilik Doyumu: EYÖ puanları.

Katılımcıların evlilik şekline göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA testi sonucunda algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının evlilik şekline göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür (Wilk's $\Lambda = .99$, $F(3, 425) = .94$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .016$). Bu bulgular, evlilik şekline göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir.

Katılımcıların çocuklarının olma durumuna göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanları ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 9 da görülmektedir.

Tablo 9. Çocuk Olma Durumuna Göre Algılanan İş Aile Çatışması Tükenmişlik ve Evlilik Doyumu Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Algılanan İş Aile Çatışması		Tükenmişlik		Evlilik Doyumu	
	Ort.	S.s	Ort.	S.s	Ort.	S.s
Var	14.38	5.36	29.96	10.87	36.88	8.87
Yok	14.33	5.08	31.57	11.24	40.27	7.05

Not: Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, Evlilik Doyumu: EYÖ puanları.

Katılımcıların çocuğu olma durumuna göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla Tek Yönlü MANOVA gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen Tek Yönlü MANOVA testi sonucunda algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının çocuk sahibi olma değişkenine göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür (Wilk's $\Lambda = .98$, $F(3, 425) = 3.63$, $p < .05$, kısmi $\eta^2 = .025$). Bu bulgular, çocuk sahibi olma durumuna göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanların en az birinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 10 da görülmektedir.

Tablo 10. Çocuk Olma Durumuna Değişkenine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Sd_1, Sd_2	F	p	Kısmi η^2
Algılanan İş Aile Çatışması	1, 427	.00	.948	.000
Tükenmişlik	1, 427	1.12	.292	.003
Evlilik Doyumu	1, 427	7.94	.005*	.018

Not: $p < .01^*$, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Talo 12 de görüldüğü gibi çocuk sahibi olma durumu değişkenine göre algılanan aile çatışması puanları ($F(1, 427) = .00$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .000$) ve tükenmişlik puanları $F(1, 427) = 1.12$, $p > .05$, kısmi $\eta^2 = .003$) anlamlı bir farklılık göstermezken, evlilik doyumu puanları ($F(1, 427) = 7.91$, $p < .01$, kısmi $\eta^2 = .018$) anlamlı bir farklılık göstermektedir. Tablo 11 de görüldüğü gibi çocuk sahibi olmayan kadın öğretmenlerin

(Ort: 40.27) evlilik doyumu puanları, çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerden (Ort: 36.88) anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Gerçekleştirilen çok yönlü MANOVA analizleri sonucunda, sadece çocuk sahibi olma durumu değişkeninin evlilik doyumu puanlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle hiyerarşik regresyon analizine birinci aşamada çocuk sahibi olma değişkeni, ikinci aşamada katılımcıların algılanan evlilik çatışması puanları ve tükenmişlik puanları dahil edilmiştir. Hiyerarşik regresyon analizi araştırmacının değişkenlerin regresyon denkleminde giriş sırasını belirlediği ve ilk aşamada regresyon denkleminde girilen değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde (bu çalışma için) ikinci aşamada regresyon denkleminde giren değişkenlerin bağımlı değişkende açıklanan varyans oranına ne düzeyde katkı yaptığını belirlemek istediğinde kullanılan bir yaklaşımdır. Hiyerarşik regresyon analizinde araştırmacı değişkenlerin regresyon denkleminde girişi sırasını istatistiksel analiz sonuçlarını ya da teorik çerçeveyi dikkate alarak belirler (Ho, 2013). Bu nedenle katılımcıların çocuk sahibi olma durumları kontrol edildiğinde algılanan evlilik çatışması ve tükenmişlik puanlarının evlilik doyumuyla ilişkini belirlemek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analizi sonuçları Tablo 11 de görülmektedir.

Tablo 11. Evlilik Doyumu Puanlarının Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Aşama 1					Aşama 2				
	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	33.48	1.43		23.35	.001**	39.60	1.91		20.73	.001**
Çoc. Sah. Ol.	3.39	1.20	.14	2.82	.005*	3.62	1.18	.14	3.08	.002*
Alg. İş. Aile.						-.13	.08	-.08	-1.60	.110
Tükenmişlik						-.15	.04	-.19	-3.66	.001**
R^2		.02					.07			
Düz R^2		.02					.06			
<i>SH</i>		8.65					8.43			
$F(sd_1, sd_2)$		1,427					3,425			

Not: *SH*: Standart Hata, Algılanan İş Aile Çatışması: İAÇÖ puanları, Tükenmişlik: TÖ puanları, $p < .01^*$, $p < .001^{**}$.

Birinci aşamada regresyon denkleminde giren çocuk sahibi olma değişkeni ($\beta = .10$, $t(427) = 2.82$, $p < .01$) evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir yordayıcısıdır ve evlilik doyumu puanlarındaki yaklaşık olarak % 2' ini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle bu örnekte, çocuk sahibi olmayan kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Katılımcıların çocuk sahibi olma durumu kontrol edildiğinde, regresyon denkleminde girilen algılanan iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri ek olarak evlilik doyumu puanlarındaki değişimin yaklaşık olarak % 5'ini açıklamaktadır ve bu değişim istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(2, 425) = 11.99$, $p < .001$, $\Delta R^2 = .05$). Oluşturulan son modelde, çocuk sahibi olma durumu hala anlamlı bir yordayıcıdır ($\beta = .14$, $t(425) = 3.08$, $p < .01$). Ayrıca son modelde, algılanan iş aile çatışması anlamlı bir yordayıcı değilken ($\beta = -.08$, $t(425) = -1.60$, $p > .05$), tükenmişlik düzeyleri ($\beta = -.19$, $t(425) = -3.66$, $p < .001$) işe anlamlı bir yordayıcıdır. Katılımcıların evlilik doyumunun en önemli yordayıcısı tükenmişlik düzeyleridir. Aynı zamanda, bu örnekte katılımcıların çocuk sahibi olma durumu kontrol edildiğinde tükenmişlik düzeyleri yüksek olan kadın öğretmenlerin evlilik doyumu düzeyleri düşüktür. Oluşturulan model düşük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahiptir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularının literatür çerçevesinde tartışılması, yorumlanması ve veriler irdelenerek yurtiçindeki ve yurtdışındaki çalışmalarla karşılaştırılması yer almaktadır.

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma kadın öğretmenlerin evlilik doyumlarını yordamada iş aile çatışması ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda , kadın öğretmenlerin yaş, sosyo ekonomik durum, evlilik süresi, çocuğun olma durumu, öğretmenlik süresi ve evlenme şekli değişkenleri açısından etkileşimin irdelenmesi şeklindedir. Araştırma bulgularına göre, sadece çocuk sahibi olma durumu değişkeninin evlilik doyumu puanlarıyla ilişkili olduğu görülmüş, diğerlerinde anlamlı bir fark görülmemiştir. Yapılan araştırmada elde edilen bulgular literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının çocuk sahibi olma değişkenine göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Çocuk sahibi olma durumu değişkenine göre algılanan aile çatışması puanları) ve tükenmişlik puanları anlamlı bir farklılık göstermezken, evlilik doyumu puanları (anlamlı bir farklılık göstermektedir. Çocuk sahibi olmayan kadın öğretmenlerin evlilik doyum puanları, çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Sadece çocuk sahibi olma durumu değişkeninin evlilik doyumu puanlarıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Çocuk sahibi olma değişkeni evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir yordayıcısıdır ve evlilik doyumu puanlarındaki yaklaşık olarak % 2' ini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle bu örnekte, çocuk sahibi olmayan kadın öğretmenlerin evlilik doyumu, çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerden anlamlı

bir şekilde daha yüksektir. Katılımcıların çocuk sahibi olma durumu kontrol edildiğinde, regresyon denkleminde girilen algılanan iş aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri ek olarak evlilik doyumu puanlarındaki değişimin yaklaşık olarak % 5'ini açıklamaktadır ve bu örnekte katılımcıların çocuk sahibi olma durumu kontrol edildiğinde tükenmişlik düzeyleri yüksek olan kadın öğretmenlerin evlilik doyumu düzeyleri düşüktür. Algaç ve Çatay (2007) in yürüttüğü çalışmada çocuğu olmayan eşlerin evliliği sürdürme stratejilerinden daha fazla yararlandığı ve evlilikteki doyumlarının daha çok olduğu görülmüştür. Anova testi çocuk sahibi olma durumuna göre yapılmış ve iki çocuk sahibi öğretmenlerin, bir çocuk sahibi öğretmenlere ve hiç çocuk sahibi olmayan öğretmenlere göre daha fazla aile→iş çatışması yaşadıkları sonucu elde edilmiştir. Çocuk sahibi olma aileye ayrılan zamanın ve üstlenilen sorumlulukların da artması anlamına gelmektedir. Literatürde de çocuk sahibi olmanın ve çocuk sayısının iş-aile çatışmasını etkilediği ileri sürülmüştür (Kossek ve Ozeki 1998, ; Voydanoff, 1988,).

Yaş değişkenine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanların en az birinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Yaş değişkenine göre tükenmişlik puanları) ve evlilik doyumu puanları anlamlı bir farklılık göstermezken, algılanan iş aile çatışması puanları anlamlı bir farklılık göstermektedir. 31- 40 yaş aralığında olan kadın öğretmenlerin algılanan evlilik çatışması puanlarının 41 yaş ve üzeri olan kadın öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Özünlü (2012) tarafından öğretmenlerde yapılan araştırma sonucunda 25-34 yaş grubundaki katılımcıların, diğerlerine göre daha fazla iş-aile yaşam çatışması hissettikleri özellikle alt boyut olan iş-aile çatışmasında bunun daha iyi görüldüğü gözlenmektedir. Bununda mesleğin ilk on yılı içerisinde olmaları ayrıca evlilik gibi yeni bir hayat düzeni kurma içerisinde olmaları ve çocuklarının küçük olması dolayısıyla bakıma muhtaç olmaları etkili olabileceği düşünülmektedir. Doruk (2008) tarafından çeşitli sektörlerde yapılan bir çalışmada en fazla çatışmayı 18- 25 yaş aralığındaki çalışanların yaşadığını tespit etmiştir (Doruk 2008:160). Yine bir başka araştırma ise evli öğretmenlerde uygulamış ve en fazla çatışmayı 35-39 yaş arasında olanların, en düşük çatışmayı ise 29 yaş ve altı olanların yaşadığı görülmüştür (Öztürk, 2008:80). Bireylerin yaşları ile iş-aile çatışması arasında daha çok negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bireyler yaşlandıkça

bilgi, deneyim, para gibi işteki kaynaklarının arttığı, daha az iş stresi yaşadığı ve iş sorumluluklarının aile sorumluluklarını daha az etkilediği görülmektedir (Giray ve Ergin, 2006: 89). İş-aile çatışmasının yaş arttıkça azalması, yaşı büyük bireylerin iş ve aile hayatlarını birbirinden ayırabilme konusunda daha profesyonel olmalarından (Lambert, vd, 2006:69) ya da çalışma koşullarının iyi ve çalışma programlarının nispeten daha düzenli olmasından da kaynaklanmaktadır (Karatepe ve Kılıç, 2007: 248) Yine bir başka araştırma ise evli öğretmenlerde uygulamış ve en fazla çatışmayı 35-39 yaş arasında olanların, en düşük çatışmayı ise 29 yaş ve altı olanların yaşadığı görülmüştür (Öztürk, 2008:80). Bireylerin yaşları ile iş-aile çatışması arasında daha çok negatif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bireyler yaşlandıkça bilgi, deneyim, para gibi işteki kaynaklarının arttığı, daha az iş stresi yaşadığı ve iş sorumluluklarının aile sorumluluklarını daha az etkilediği görülmektedir (Giray ve Ergin, 2006: 89). İş-aile çatışmasının yaş arttıkça azalması, yaşı büyük bireylerin iş ve aile hayatlarını birbirinden ayırabilme konusunda daha profesyonel olmalarından (Lambert, vd, 2006:69) ya da çalışma koşullarının iyi ve çalışma programlarının nispeten daha düzenli olmasından da kaynaklanmaktadır (Karatepe ve Kılıç, 2007: 248)

Algılanan sosyoekonomik düzey değişkenine göre evlilik doyumu puanları anlamlı bir farklılık göstermezken, algılanan iş aile çatışması ve tükenmişlik puanları anlamlı bir farklılık göstermektedir. Algılanan iş aile çatışması puanların ve tükenmişlik düzeyleri puanlarının düşük ve orta gelir düzeylerinde farklılaştığı görülmüştür. Düşük algılanan gelir düzeyine sahip bireylerin algılanan evlilik çatışması düzeyleri, orta düzeyde algılanan gelir düzeyine sahip bireylerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Aynı zamanda düşük algılanan gelir düzeyine sahip bireylerin tükenmişlik düzeyleri de, orta düzeyde algılanan gelir düzeyine sahip bireylerin tükenmişlik düzeylerinden anlamlı bir şekilde yüksektir. Diğer algılanan gelir düzeyi gruplarında iş aile çatışması ya da tükenmişlik düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık yoktur. İrkılata (2010) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin aylık gelirlerinin yükseldikçe iş aile çatışmasının azaldığı ve araştırmaya katılan öğretmenlerin verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde, önemli bir bölümünün “ücret yetersizliğini” en önemli iş- aile çatışması nedeni olarak belirttiği görülmüştür. Literatürde tükenmişlik ve sosyo-ekonomik durum ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde Cherniş (1980) tükenmişliği, yoğun stres ve doyumsuzluğa tepki olarak bireyin kendini işinden soğutması olarak tanımlamaktadır

(Akt: İlgün, 2010: 24). Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği, işi gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansımaları ile oluşan bir sendrom olarak tanımlamıştır (Akt: Bolat, 2011: 256). Tükenmişlikle ilgili günümüzde en çok kabul gören tanım bu olmuştur. Tükenmişliğin belirli bir olayın ardından, kısa süreli ve aniden gerçekleşen bir problem olmadığı, aksine, bir süreç olduğu ve uzun süren strese bağlı olarak ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir. Bir süreç olarak tükenmişlik birbiriyle bağlantılı üç boyutla açıklanmaktadır. Duygusal olarak tükenmişliğin artması, sendromu başlatan temel bileşendir. Duygusal açıdan gücünün tükendiğini hisseden çalışanlar artık psikolojik olarak kendilerini işlerine veremediklerini fark etmektedirler. Bununla ilişkili olarak çalışanlar başkalarına karşı olumsuz ve sinik davranışlarda bulunmaya ve dolayısıyla duyarsızlaşmaya başlamaktadırlar. Tükenmişliğin üçüncü boyutunda işe çalışanlar, kendilerini olumsuz olarak değerlendirme eğiliminde olmakta, kişisel olarak işlerinde başarısızlık hissetmekte ve dolayısıyla tatminsiz ve mutsuz olmaktadır (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Girgin (2010) çalışmasında, gelir düzeyleri ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Bir diğer çalışma olan Tuna ve Çimen (2013)'in çalışmasında, beden eğitimi öğretmenlerinin tükenmişlik durumları ile gelir düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunduğu ifade edilmiştir. Evcı (2017) tarafından yapılan çalışma sonucunda ise Öğretmenlerin bildirdikleri görüşlerden; gelir düzeyi, maaş durumu gibi ekonomik faktörlerin tükenmeye neden olabileceği görülmektedir.

Algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının evlilik süresine göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu bulgular, evlilik süresine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Bozkurt (2014) tarafından yapılan çalışmada evli ve çalışan bireylerin evlilik süresine göre evlilik doyumu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı ve bu araştırmadan çıkan sonuçla örtüştüğü görülmüştür.

Algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanlarının öğretmenlik süresine göre çok değişkenli temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu bulgular, öğretmenlik süresine göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları

ve evlilik doyumu puanların anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Alanyazında öğretmenlik süresi ve evlilik doyumu arasındaki ilişkilere bakan öğretmenlerle ilgili Çelik (2006) ve Bitirgen (2013) tarafından yapılan çalışmalarda öğretmenlerin mesleki kıdem ve evlilik doyumları arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Evli kadın öğretmenlerle ilgili Öztürk (2008) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmenlerin iş aile çatışması ve öğretmenlik süreleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış ve bu da yapılan araştırmanın sonucu ile örtüşmektedir. Koç (2015) tarafından yapılan bir araştırmada 3-5 yıl arası deneyime sahip öğretmenlerin tükenmişlik algılarının daha çok olduğu sonucuna varmıştır. Adıgüzel'in (2016) yaptığı araştırmada ise 6-9 yıl mesleki tecrübeye sahip öğretmenlerin daha az duyarsızlaşma yaşadığı tespit edilmiştir. Yine Öktem (2009) araştırmasında 20 yıl ve üzeri mesleki deneyimi olan öğretmenlerin diğerlerine göre daha fazla duyarsızlaşma ve duygusal tükenme yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan araştırma, bu araştırma sonuçları ile çelişmektedir. Izgar (2000), Çatır (2014), Koralay (2014), Çavuşoğlu (2005) ve Peker (2002) araştırmalarında, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin mesleki deneyime göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan araştırma sonucu, bu araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Araştırmanın sonuçlarından birisi de evlilik şekline göre algılanan iş aile çatışması, tükenmişlik puanları ve evlilik doyumu puanların anlamlı bir farklılık göstermediğidir. Literatüre baktığımızda Koçak (2008) tarafından yapılan bir araştırmaya göre görücü usulü ile evlenen okul yöneticilerinin evlilik doyumları diğer şekilde evlenen okul yöneticilerinininkinden düşük bulunmuştur. Bu bulgunun araştırma sonucu ile çeliştiği görülmekte fakat Çelik (2006) tarafından yapılan çalışmada ise evlilik şeklinin, evlilik doyumuna etki etmediği sonucunu bulmuştur. Bu da yapılan araştırma sonucu ile örtüşmektedir. Öğretmenlerin evlilik şekli ile tükenmişlik ve iş aile çatışması arasındaki ilişkiye dair bir bulguya alanyazında rastlanılmamıştır.

İş aile çatışması ve tükenmişliğin evlilik doyumunu ne derece yordamasına bakıldığında evlilik doyumunun en önemli yordayıcısının tükenmişlik düzeyleri olduğu görülmüştür. Aynı zamanda, bu örnekte katılımcıların çocuk sahibi olma durumu kontrol edildiğinde tükenmişlik düzeyleri yüksek olan kadın öğretmenlerin evlilik doyumu düzeyleri düşüktür. Literatüre bakıldığında öğretmenlerin evlilik doyumlarını

yordamada tükenmişlik ve iş aile çatışmasının rolü ile ilgili bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

5.2. Öneriler

Araştırmada elde edilen bulguların ve sonuçların değerlendirilmesi sonucunda kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu yordamada iş aile çatışması ve tükenmişlik konusunda yapılabilecek çalışmalara ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Bu alanda yapılmış ve yapılacak olan çalışmalara yön vermesi açısından araştırmacı tarafından geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

1. Bu araştırmadaki bulgular 2017- 2018 Eğitim Öğretim döneminde Kayseri İli Melikgazi, Kocasinan ve Talas ilçelerinde çalışan 435 kadın öğretmenden elde edilen veriler ile sınırlıdır. Bu konuda katılımcı sayısının daha fazla olduğu ve farklı değişkenler kullanılarak kadın öğretmenlerin evlilik doyumunu, iş aile çatışması ve tükenmişlikleri ile ilgili çalışmalar yapılabilir.
2. Araştırma sonuçlarına göre çocuk sahibi olan kadın öğretmenlerin evlilik doyumları çocuk sahibi olmayan kadın öğretmenlere göre daha düşük ve tükenmişlik puanları daha yüksektir. Özellikle çalışan ve çocuk sahibi olan kadın öğretmenlere çocuk eğitimi, davranış ve iletişim problemleri ve çözüm yolları gibi konularla ilgili teorik ve uygulamaya dönük eğitimlerin uzman kişiler tarafından verilebilir ve belirli bir sayıda kadın çalışana sahip kurumların bünyesinde kreş veya anaokulları açılabilir.
3. Araştırmadan çıkan bir diğer sonuç ise kadın öğretmenlerin evlilik doyumunun en önemli yordayıcısının tükenmişlik düzeyleri olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda özellikle çocuk evli ve çocuk sahibi kadın öğretmenlerin evlilikte tükenmişlik düzeylerini azaltmak için okullarda uzman aile danışmanları tarafından aile danışmanlığı hizmetleri verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akten, S. (2007). *Rehber Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi.*
- Aydemir-Sevim, S. (1996). Ttransaksiyonel analize dayalı bir eğitim programının evli çiftlerin ego durumları ve evlilik yaşamlarına ilişkin bazı değişkenlere etkisi. *Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.*
- Aydemir-Sevim, S., & Hamamcı, Z. (1999). Psikolojik danışmanların mesleki doyumları ile mesleki yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 12*, 39-46.
- Azizoğlu, Ö., & Özyer, K. (2010). Polislerde Tükenmişlik Sendromu Üzerine Bir Ampirik Çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21*(1).
- Bağlı, M., & Sever, A. (2005). Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği. *Aile ve Toplum, 9*-22.
- Ballica, S. (2010). *İş görenlerin iş yaşam dengesi algılamaları ile cinsiyet rolleri ve bireysel özelliklerinin ilişkisi: büyük ölçekli bir işletmede inceleme.* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Ballica, S. (2010). İş görenlerin iş yaşam dengesi algılamaları ile cinsiyet rolleri ve bireysel özelliklerinin ilişkisi: büyük ölçekli bir işletmede inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.*
- Bayar, A. (2013). *Değişen toplumsal yapıda aile.*
- Baykara, Z.G., & Şahinoğlu, S. (2013). Hemşirelikte mesleki özerklik kavramının incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 16*(3), 176-181.
- Bradbury, N. B., Fincham, F. D., & Beach, S. R. (2002). Evlilik doyumunun doğası ve belirleyicileri üzerine araştırmalar: Son on yılın derlemesi (Çev. ŞT Kışlak). *Türk Psikoloji Bülteni, 8*(24-25), 120-127.

- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Canel, A.N. (2007). *Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı. İstanbul.
- Cansel, E. (1991). *Türk Ailesinin Anayasanın 41. Maddesine Göre İncelenmesi*. Prof. Dr. Jale G. Akipek'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 405-415.
- Carr, A. (2006). Thematic review of family therapy journals in 2005. *Journal of Family Therapy*, 28(4), 420-439.
- Cihan-Güngör, H. (2007). Evlilik doyumunu açıklamaya yönelik bir model geliştirme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi: Ankara*.
- Cinamon, R. G., & Rich, Y. (2005). Reducing teachers' work-family conflict: From theory to practice. *Journal of Career Development*, 32(1), 91-103.
- Cinamon, R. G., & Rich, Y. (2005). Work-family conflict among female teachers. *Teaching and teacher education*, 21(4), 365-378.
- Cinamon, Rachel Gali ve Yisrael RICH; (2005), "Work-Family Conflict Among Female Teachers", *Teaching and Teacher Education*, 21,ss. 365-378.
- Collins, R., & Coltrane, S. (1991). *Sociology of Marriage and the Family: Gender, Love, and Property*.
- Çağ, P. (2011). Evli bireylerde eş desteği ve evlilik doyumunu. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye*.
- Çapa, Y., & Çil, N. (2000). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18).
- Çarıkçı, İ.H., Çiftçi, M., & Derya, S. (2010). İş-Aile Yaşam Çatışması: Türkiye'deki Kadın Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama.
- Çelik, M. (2006). *Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Çınar, L. (2008). Evlilik doyumu: Cinsiyet rolleri ve yardım arama tutumu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler. Enstitüsü.*
- Doğan, H. (2010). Evli bireylerin sosyotropik-otonomik kişilik özellikleriyle evliliklerinde çatışma yaşama durumları arasındaki ilişki. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.*
- Dökmen, Z. Y., & Tokgöz, Ö. (2002). Cinsiyet, eğitim, cinsiyet rolü ile evlilik doyumu, eşle algılanan benzerlik arasındaki ilişkiler. *XII. Ulusal Psikoloji Kongresi, 9-13.*
- Durak, M. (2004). *Yaşadığı ortamda yaşlıya hizmet modeli.* Yaşlılara Hizmet Merkezi Yayınları, Ankara.
- Durak, N. (2004). *15-25 yaş arasındaki gençlerin evlilik kavramlarına yükledikleri anlamların incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dündar, S. (2009). Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi.
- Ersanlı, K. (2016). İletişim becerileri envanterinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(10).*
- Eşsizzoğlu, A., Yenilmez, Ç., Güleç, G., & Yazıcıoğlu, Y. (2012). *Aile Yapısı ve İlişkileri.* Eskişehir: TCA Ü. Yayınları.
- Fidan, F. (2005). Çalışan Kadının Sorunu: Çatışan Roller, Sorumluluklar ve Beklentiler Gıda Sektörü Örneği. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (32), 185-201.*
- Field, A.P. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics (4. bs.).* Los Angeles: Sage.
- Fowers, B. J., & Olson, D. H. (1993). ENRICH Marital Satisfaction Scale: A brief research and clinical tool. *Journal of Family psychology, 7(2), 176.*
- Freudenberger, Herbert J. (1974), " Staff Burn-Out", *Journal of Social Issues, 30, Number 1, 159-165.*

- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve psikiyatri*. Remzi Kitabevi.
- George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference*. New York: Routledge.
- Giray, M. D., & Ergin, C. (2006). “Çift-Kariyerli Ailelerde Bireylerin Yaşadıkları İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kendini Kurgulama Davranışı ve Yaşam Olayları ile İlişkisi”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(57), 83-101.
- Glenn, N. D. (1991). The recent trend in marital success in the United States. *Journal of Marriage and The Family*. C.53, SS. 261-270.
- Glenn, N.D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and the Family*, 818-831.
- Guvenc, B., & Kultur, I. V. (1984). *Man and Culture*. *Istanbul: Remzi Kitabevi*.
- Güleç, H. (2012). Çan Yöresi Geçiş Dönemi Uygulamalarından Olan Evlenme Ritüelleri Üzerine &60; br&62; On the Marriage Rituals of Transition Period Traditions in Çan District. *Turkish Studies*, 7(3), 1259-1280.
- Günay, S. (2007). Evlilik çatışması, nedensellik-sorumluluk yüklemeleri, eşlerin evlilik ilişkisinden sağladıkları genel doyuma ilişkin görüşleri ve evliliğe ilişkin değerlendirmeler arasındaki ilişkiler. *Unpublished MA Thesis*. *Ankara: Ankara University*.
- Güneş, F. (2012). Aile, Evlilik, Akralalık ve Hane. *Aile Sosyolojisi*, (Ed. Aytül Kasapoğlu-Nadide Karkıner), 2, 29-48.
- Güven, N. (2005). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisi. *Unpublished master's thesis*, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Ho, R. (2013). *Handbook of univariate and multivariate data analysis with IBM SPSS* (Second edition.). Boca Raton ; New York: Chapman and Hall/CRC.

- Judd, C. M., James-Hawkins, L., Yzerbyt, V., & Kashima, Y. (2005). Fundamental dimensions of social judgment: understanding the relations between judgments of competence and warmth. *Journal of personality and social psychology*, 89(6), 899.
- Kalkan, M., & Ersanli, E. (2009). The effects of the cognitive-behavioral marriage enrichment program on the dysfunctional attitudes of couples. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(36).
- Kılıç, D. (2009). Yenilenen ilköğretim programlarında ailenin eğitim fonksiyonunun öğretmen ve veli görüşlerine göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 177-190.
- Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller ve çözüm yolları: bir ampirik uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Kirby, J.S. (2005). A study of the marital satisfaction levels of participants in a marriage education course. Unpublished doctoral dissertation, University of Louisiana, Department of Educational Leadership and Counseling Department: Louisiana.
- Kirby, J.S., Baucom, D. H., & Peterman, M. A. (2005). An investigation of unmet intimacy needs in marital relationships. *Journal of marital and family therapy*, 31(4), 313-325.
- Koca, D.A., & Yüksel, M. Y. (2017). Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 3(1).
- Kocacık, F., & Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye’de çalışan kadınlar ve sorunları. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Kocadere, M. (1995). İyi ve kötü evliliklerin özelliklerini belirlemeye yönelik betimsel bir çalışma. *Yayımlanmamış yüksek lisan tezi, ege üniversitesi sağlık bilimleri enstitüsü: izmir*.
- Kottak, C. P. (2001). Antropoloji. *İnsan Çeşitliliğine Bir bakış, Ankara: Ütopya Yayınları*.

- Kubat, D.E. (2012). Evli bireylerde aldatma eğilimi ve evlilik doyumu ilişkisinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek.*
- Li, T., & Fung, H. H. (2011). Partner discrepancies and age differences in marital quality: Distinguishing the ideal, expected, and perceived partner. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(4), 417-422.
- Maslach, Christina, Schaufeli, Wilmar B. ve Leiter, Michael P. (2001), "Job Burnout", *Annual Reviews of Psychology*, 52, 397-422.
- Maslach, Christina. (1999), "Take This Job and Love it", *Psychology Today*, October, 50-80.
- Maslach, Christina. (2003), "Job Burnout: New Directions in Research and Intervention" *Current Directions in Psychological Science*, Vol.12, 5, 189-192.
- Maslach, Christina. ve Jackson, Susan E. (1981), "The Measurement of Experienced Burnout", *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Nazlı, S. (2001). *Aile danışmanlığı*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., & McMurrian, R. (1996). Development and validation of work–family conflict and family–work conflict scales. *Journal of applied psychology*, 81(4), 400.
- Nichols, W.C. (2005). The first years of marital commitment. *Handbook of couples therapy*, 28-43.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yayınları, Ankara.
- Özkan, D. (2014). Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetinin ve Rollerinin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite. *Turkish Studies–International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN, 1308-2140.
- Öztürk, E. (2008). Türkiye’de aile içi şiddet, kadın sığınma evleri ve din. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Öztürk, M., & Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de Kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1587-1625.
- Özüğurlu, K. (1985). *Evlilik raporu*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Pınar, G., Doğan, N., Algier, L., Kaya, N., & Çakmak, F. (2009). Annelerin doğum sonu konforunu etkileyen faktörler. *Dicle Tıp Dergisi*, 36(3).
- Pituch, K.A. ve Stevens, J. (2016). *Applied multivariate statistics for the social sciences: Analyses with SAS and IBM’s SPSS*. New York: Routledge.
- Rokach, A., & Bacanlı, H. (2001). Perceived Causes of Uses Lonelines: A Cross-Cultural Comparison. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 29(2), 169-182.
- Sağlam, A. S. Ç. (2011). Akademik Personelin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Tükenmişlik Düzeyleri İle İlişkisi/Relationship Of Socio-Demographic Characteristics Of Academicians With Their Burnout Levels. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15).
- Sakallı-Uğurlu, N., & Ulu, S. (2003). Evlilikte kadına yönelik şiddete ilişkin tutumlar: Çelişik duygulu cinsiyetçilik, yaş, eğitim ve gelir düzeyinin etkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11), 53-65.
- Sarstedt, M. ve Mooi, E. (2014). *A concise guide to market research the process, data, and methoİş using IBM SPSS Statistics*. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
- Sezen, L. (2005). Türkiye’de Evlenme Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27).
- Sokolski, D. M., & Hendrick, S. S. (1999). Fostering marital satisfaction. *Family Therapy*, 26(1), 39.
- Spanier, G. B., & Lewis, R. A. (1980). Marital quality: A review of the seventies. *Journal of Marriage and the Family*, 825-839.
- Synder, D.K. (1997). Marital satisfaction inventory, revised (MSI-R) manual. *Published by Western Psychological Services, Los Angeles*.

- Şahin, N.H., Dişsiz, M., Sömek, A., & Dinç, H. (2008). Sağlık çalışanlarının aile içi şiddet deneyimleri ve bu konudaki yaklaşımlarının belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 2, 17-31.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6. bs.). Harlow: Pearson Education.
- Tarhan, N. (2005). *Kadın psikolojisi*. Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.
- Tarhan, N. (2011). *Evlilik psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taş, R. (2017) Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde kişilerarası yetkinlik düzeylerinin kendini sabotaj eğilimine olan etkisinin incelenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
- Tezer, E. (1986). Evli eşler arasındaki çatışma davranışları: Algılama ve doyum. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1997). Evlilik uyumu ile nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 12(40), 55-64.
- Türküm, A. S. (2000). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları ve kendini açma eğilimleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 205-220.
- Usluer, L. (2000). Kadın öğretmenlerin yönetici konumlara yükseltilmeme nedenleri konusundaki öğretmen ve yönetici görüşlerinin değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Vaughn, M.J., & Matyastik Baier, M. E. (1999). Reliability and validity of the relationship assessment scale. *American Journal of Family Therapy*, 27(2), 137-147.
- Yaşar, F. (2009). *İlköğretime devam eden öğrencilerin anne-çocuk ilişkisini kabul ve reddedici algılama düzeyinin annenin evlilik doyumu ve evlilik uyumu düzeyiyle ilişkisi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınları.

- Yıldırım, İ. (1992). Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler. *HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.*
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum: kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 4(4).*
- Zeytinoğlu, E. (2013). *Evli bireylerin benlik saygısı, kıskançlık düzeyi, evlilikteki çatışmalar ve evlilik doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

EKLER

Sayın Katılımcı,

Bu çalışmada, evlilik ilişkinize yönelik duygu ve düşüncelerinizi belirlemek üzere bazı sorular yer almaktadır. Lütfen her bir ifadeyi dikkatle okuyup, size en çok uyan biçimde işaretleyiniz. Lütfen hiçbir maddeyi boş bırakmayınız ve sayfaların arkalarındaki soruları atlamayınız. İsim vermeniz gerekmemektedir. Görüşleriniz ve verdiğiniz yanıtlar bizim için çok önemlidir.

Katkılarınız için teşekkür ederiz.

Halil İbrahim ÖZTÜRK
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Evlilik ve Aile Psikolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

1) Yaşınız:

20-30 () 30-40 () 40-50 () 50-60 () 60 ve üzeri ()

2) Ekonomik açıdan kendinizi aşağıdaki ölçek üzerinden nasıl değerlendirdiğinizi işaretleyin.

Alt sınıf : 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 () Üst sınıf

3) Kaç yıldır evlisiniz?

1-5 yıl arası () 6-10 yıl arası () 11-15 yıl arası () 16-20 yıl arası () 21 yıl ve üzeri ()

4) Kaç yıldır öğretmenlik yapıyorsunuz?

1-5 yıl arası () 6-10 yıl arası () 11-15 yıl arası () 16-20 yıl arası () 21 yıl ve üzeri ()

5) Kaçıncı evliliğiniz?

İlk () 2. () 3 ve üzeri ()

6) Eşinizin yaşı:

18-30 () 30-40 () 40-50 () 50-60 () 60 ve üzeri ()

7) Kaç yaşında evlendiniz?

18-30 () 30-40 () 40-50 () 50-60 () 60 ve üzeri ()

8) Ne şekilde evlendiniz?

1. Görücü usulü () 2. Tanışarak () 3. Diğer ()

9) Çocuğunuz var mı?

1. Evet () 2. Hayır ()

10) “Evet” ise kaç çocuğunuz var?

1 () 2 () 3 () 4 () 5 ve üzeri ()

Anketin bu bölümünde çalışanların iş-aile çatışması düzeylerini belirlemeyi amaçlayan yargı cümleleri yer almaktadır. Lütfen size en uygun cevabı ilgili kutucuğa işaretleyerek belirtiniz.

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	İş sorumluluklarım aile ve ev yaşantımı olumsuz olarak etkiliyor.					
2	İşimin aldığı zaman aileme karşı sorumluluklarımı yerine getirmemi zorlaştırıyor.					
3	İşimin gereksinimleri nedeniyle evde yapmak istediğim şeyleri yapamıyorum.					
4	İşimin yarattığı gerginlik ve yük nedeniyle aile yaşantımla ilgili yapmak istediğim şeyleri yapamıyorum.					
5	İş sorumluluklarım nedeniyle ailemle ilgili planlarımı değiştirmek zorunda kalıyorum.					

İş ortamınız ve mesleğinizle ilgili aşağıdaki durumları ne sıklıkla yaşadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Lütfen aşağıdaki her ifadeyi okuduktan sonra 7 dereceli ölçeği kullanarak her bir maddenin yanındaki boşluğa size en uygun olan rakamı yazın.

ÖRNEK: sık sık yorgun hissediyorsanız : 5 1- Yorgun

1	2	3	4	5	6	7
Hiçbir Zaman	Sadece Bir Defa	Nadiren	Bazen	Sık sık	Çoğunlukla	Her Zaman

- 1- Yorgun
 2- İnsanlar İle İlgili Hayal Kırıklığına Uğramış
 3- Umutsuz
 4- Kapana Kısılmış
 5- Çaresiz
 6- Çökmüş
 7- Zayıf
 8- Güvensiz
 9- Uyuma Güçlüğü
 10- Yeter Artık Dayanamıyorum

Her cümleyi dikkatle okuyunuz ve yaşamınıza uyan seçeneği işaretleyiniz.

		Hiç katılmıyorum	Çok az katılıyorum	Orta düzeyde katılıyorum	Büyük oranda katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1	İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.					
2	Yaşam koşullarım mükemmeldir.					
3	Yaşamımdan memnunum.					
4	Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.					
5	Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim					

ÖZ GEÇMİŞ

Doğum Tarihi : 12/05/1983

Doğum Yeri : Şarkışla

EĞİTİM

Lisans : 2002-2006 Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık/ Bursa

ÇALIŞTIĞI KURUMLAR

2006-2007 : Özel Özveri Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Psikolojik Danışman/Ankara

2007-2008 : Gaziosmanpaşa Rehberlik ve Araştırma Merkezi Psikolojik Danışman/İstanbul

2008-2010 : Beytüşşebap Lisesi Psikolojik Danışman/ Şırnak

2010-2013 : Zeki Cevher İlkokulu Psikolojik Danışman/Samsun

2013 ve Halen : Melikgazi Rehberlik ve Araştırma Merkezi Psikolojik Danışman/Kayseri

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Mail Adresi : ibrahimozturk24@yahoo.com

Telefon Numarası : 0506 535 24 96